

Orlovi rano lete

Branko Ćopić

calibre 0.8.36

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Бранко Ћопић
ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригинално издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2010.

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Бранко Ћопић
ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ

Садржај

ПРВИ ДИО

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

IX

XII

XIII

XIV

XV

XVI

XVII

XVIII

XIX

XX

XXI

XXII

XXIII

XXIV

XXV

XXVI

ДРУГИ ДИО

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XIV

XV

XVI

XVII

XVIII

XIX

XX

XXI

XXII

XXIII

ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ

ПРВИ ДИО

Из густа љескара на ивици Прокина гаја, јави се глас кукавице:

— Ку-ку! Ку-ку!

Из тајанствена сумрака букове шуме, из даљине, одазва јој се сличан глас:

— Ку-ку! Ку-ку!

Овај на изглед обичан „разговор“ кукавица не би преварио неког пажљивијег слушаоца. Глас ових „кукавица“ био је, истина, мелодичан, иако мало тврд и превише гласан, али откуд сад, под саму јесен, да се кукавице толико развичу?! Оне се највише чују с прољећа, кад се јавља први лист, али сад! Ехе, биће то нешто друго.

И заиста, из љескара, умјесто птице, испаде дугоног бос дјечак и трком јурну у сјеновиту дубину старога гаја између голих и правих букових стабала.

Куд ли то дјечак отрча, на чији знак?

Прокин гај, запуштена, густа и прилично велика шума, на сат хода удаљен од подножја планине, био је одувијек, чак и за старије људе, помало страшно и тајанствено мјесто. Бабе су шапутале да је уклет и да никако није добро ноћу крај њега пролазити. Зачас те, каже, може шчепати ледена рука непозната чудовишта и повући за собом под зашаптане сводове букових крошања. А шта ће даље бити — брр! — страшно је и помислити.

Тако, вечером, поред огњишта, казује бака забленутом унуку, а дјечак само шири очи и од мачка у ћошку чини му се да

је незнана огромна звијер с ватреним очурдама.

Још у босанско-херцеговачком устанку, 1875, у томе Гају опкољен је и погинуо од бегова чувени хајдук Јованче. Борио се два дана пуцајући из црне угљарске колибе, а онда је, кажу, чак од Бихаћа довучен топ и колиба порушена, а хајдук убијен. Сахрањен је на самој ивици Гаја.

Крај његова гроба, под крушком дивљаком, за врелих љетњих дана хладују чобани. Окупе се око камене надгробне плоче без натписа, нахерене и обрасле маховином, причају и смију се, а кад у широким буквама зашуми вјетар, дјечацима се чини да се то, доље у Гају, још увијек наставља давно минула битка између силних бегова и мрка хајдука.

– Предај се, Јованче! – јечи са свих страна.

– Не предајем се! – тврдо враћа невидљив хајдук.

Шћућурени у сјенци, пуни чудне треме, дјечаци очекују кад ће да груне гарав топ, али све је уоколо тихо, над Гајем се смјешка златно љето, а пуцањ никако да се чује. Давно је нестало и топова и тобџија и малог Јованчета са сребрним токама.

Понеко чобанче тако и заспи с главом уз камену плочу, сања чудне снове, а кад се од страха прене, дуго трља очи буљећи у овце, милује отпао камен и шапуће:

— Гдје си, Јованче, сад си био ту? Тако си ми нешто лијепо причао, а ја заборавио.

За љетњих ноћи хучу по Гају аветињске сове, јавља се ћук, а труо пањ тиња зеленкастим сјајем и плаши осамљена путника:

— Чекај само, сад ћу да те зграбим!

Зими су све стазе и путеви око Гаја ишарани зечјим и вучјим траговима. С њима се укршта траг лисице, а понекад и злоћуде дивље свиње која се спусти с блиске планине.

Кроз јаругу, дубоко у Гају, мрмори узан поточић пун трула лишћа и брзо се губи у тијесну камениту понору. Нема те бабе у селу која би се усудила надвирити над то мјесто. А и како би имала храбрости, кад се ту, кажу, крије страшно чудовиште дрекавац, које за кишовитих ноћи својом продорном дреком испуњава читав крај.

Па ипак, ипак... чим је из Гаја чуо глас кукавице, дјечак је главачке јурнуо у шуму. Како се само не боји и ко ли га то зове?

Дуге ноге брзо су донијеле дјечака до једне мање заравни усред Гаја. Личила је на дно какве плитке чиније или тепсије у којој се пеку пите. Кад се спустите на то пољанче, већ сте заклоњени од свачијег погледа.

— Ку-ку! — опет се тихо огласи дјечак.

— Ку-ку! — зачу се одговор, али однекле одозго, као с неба, и истог тренутка низ глатко стабло витке букве на ивици заравањка спузну исти један такав дјечак.

— Охо, мајсторски се спушташ! — похвали га дјечак дошљак.

— Од тебе сам научио, Стриче — насмија се путник с букве. — Ех, још само да имам тако дугачке ноге и руке као ти, па да могу обухватити свако стабло.

Дјечаци се спустише на малу зараван и сједоше под прастару дебелу букву која је расла у средини и својом широком крошњом наткриљивала скоро читав пољанак.

— Како је данас било у школи, Стриче?

— Уф Јованче, не питај! И ја сам добио папрене шибе — хукну Стриц и показа дланове. — Ево, по- гледај.

— А због чега је тебе?

— Због Дунава, ђаво га однио и Дунав! Казао сам да се Дунав улива у Јадранско море, а кад учитељ скочи: „Ево ти, вели, Јадранског мора, испружи добро длан!““Опали ми двије вруће, па ће опет: „Дедер сад, гдје се улива Дунав?“

— А шта ти?

— А ја: не улива се, кажем, нигдје. „Како нигдје?“— избечи се он. — Лијепо, велим, понире под земљу као онај поточић у Прокином гају.

— Уху, брате мој, ти си загрдио! Каква понорница! У Црно море, болан.

— Е, сад ћу и ја запамтити да је Црно, јер ми је данас прописно зацрнило. И Дунав ми је црн, а учитељ још најцрњи. Сад видим да ти имаш право што се кријеш од школе. Ево и мене у твоју дружину, а баће их још, све по избор јунаци.

— Збиља?

— Па да. Због самог Дунава биће их најмање пет, а кад тек узмеш историју — иха! — на самом Косову изгинуће четвртина разреда.

— Па рачун — подсјети га Јованче.

— Иха, нек ђаво израчуна колико ће ту страдати.

— А кад почне да испитује природопис?

— Онда ће бити таквих батина да ће пола клиснути у природу, то јест у шуму. Читаву ћемо чету створити овдје у Прокину гају.

Јованче се замисли.

— Е, нећемо примати све бјегунце из школе, само оне најсигурније, оне који неће ником одати гдје нам се налази чета.

— То си добро смислио. Видиш, ја се тога никад не бих сјетио — искрено признаде дугачки Стриц и с поштовањем погледа свог нераздвојног друга. — Хајде, хоћемо ли сад кући. Дјеца су још прије пола сата изишла из школе.

— Хајдемо ... Уз пут ћемо се договорити кога ћемо примити у нашу чету.

Почетком те школске године у село Липово стигао је нови учитељ, злоћудни старији човјек, кога су, по казни, због пијанства, премјестили у село из оближње варошице. Чим су га, првог школског дана, ђаци угледали онако неиспаваног, мрког и зловољног, настао је бојажљив шапат:

— У-ух, с овим неће бити лако. Боме ћемо се пожељети наше добре учитељице Лане.

— Види му само носа, као паприка.

Дугачки Стриц, највиши ђак у разреду, сједећи у последњој клупи, просто није повјеровао својим рођеним очима: зар умјесто њихове Лане да дође овај овдје?

— Не, не, то није истина!

Стриц је чврсто зажмурио очекујући да нови учитељ ишчезне као привиђење, али кад је поново отворио очи, умјесто лептирасте плаве Лане, за катедром је стајао још увијек подбули странац с црвеним носом.

— Их, нос му, као паприка. Господин Паприка!

Стриц је поново зажмурио и почео у себи да чита нешто као молитву:

— Драги боже, и свети Никола, и свети Панкратије, и свети Акакије, доведите у разред нашу стару учитељицу, госпојицу Лану, а овога Паприку носите куд знате.

Иако је молитва била искрена и од срца, кад је Стриц отворио очи, за катедром је и надаље стајао натмурени црвеноноси.

— Хајде да још једном опробам.

Стриц опет зажмури, присјећа се имена свих светаца које је читао у неком старом календару, начетом од мишева, па почиње да ређа:

— Свети Петре, и свети Лука, и свете Часне Вериге, и света Петко, и света субото, и света Богородице Тројеручице, и света Стоногице, носите овога светог Паприку куд год знате, а вратите нам нашу Лану, макар босу, амин!

Све узалуд. Стриц отвара очи, а нови учитељ, стоји ли стоји, и мршти обрве.

Дјечак огорчено пљуцне.

— Пхи, баш су ми и то неки кићени свеци! Да они мене нешто замоле, на примјер да се играмо „труле кобиле“ или шта било друго, ја бих одмах скочио.

— Ма шта ти то гунђаш? — упита га Јованче, његов друг из клупе.

— Ништа. Наш се учитељ зове „господин Паприка“ Јави даље.

Јованче стаде да се смије кришом, у шаку, па гурну друга испред себе:

— Перо, овај се учитељ зове господин Паприка. Јављај даље.

Кад је вијест о надимку „Паприка“ стигла негдје до средине разреда, нови учитељ примијети како се ђаци сашаптавају, па опружи ноге и брзо допаде до њих.

— Шта ви ту шапћете, а?! — грмну он тако строго да најближи ђак шапчач и нехотице суну навише и укочи се у мјесту као леденица.

— Шта шапћете?

Преплашеном ђаку — шкљоц-шкљоц! — само зазвонише зуби и ријечи саме од себе полетјеше из уста:

— Молим господине Паприка, кажу да се ви зовете господин Паприка.

— Паприка! Ко је то казао?

— Молим, отуда, од задње клупе.

Док је страшни учитељ прилазио посљедњој клупи, Стриц је осјећао како му се његове дуге ноге све више дрвене од страха као да се претварају у два обична букова штапа. Да лав на њ јурне, чини му се, он с мјеста не би могао да макне. Да му миш потрчи уз ногавицу, не би ни онда. Ех, кад баш он измисли онај проклети надимак?!

— Ко је од вас двојице оно казао?

Одједном, неочекивано, Јованче устаде с мјеста и мирно, чврстим гласом, одговори:

— Ја сам рекао.

Изненађен, учитељ малчице устукну.

— Баш ти?

— Јесте.

Дјечаков постојан глас и тврд поглед одједном разгоропадише пијанца. Он изненада врекну као јаре:

— А тако, ти, бунтовниче, је ли! Чекај само! Еј ти дугачки — викну он на укоченог Стрица — брзо донеси једну добру шибу!

Саме од себе пружише се Стричеве ноге-дрвенлије и зачас изнесоше дјечака напоље из разреда. Пролазећи уздуж зида он се огледну на прозорчићу од нужника и сам удари себи жесток шамар.

— Магарче, нијеси имао куражи да се јавиш, него си оставио друга да због тебе страда, је ли! И још баш ти идеш да шибу донесеш којом ће да га бију, а! Ево ти још једна заушница.

Стриц се још једном презриво искези на свој лик у прозорчићу и прогунђа:

— Паприка! Ништа паметније нијеси могао да измислиш.

У оближњем љескару, одакле је ваљало донијети шибу, Стриц се нађе у великој неприлици. Који год би прут одабрао, тај би му се чинио исувише опасан.

— Зар овај? А, не, не! Баш оваквим тукао ме је дјед Тодор. Боли као враг.

Машио би се за други и одмах тргао руку.

— Не, не, ни тај нећу! Нечим сличним вијали су ме око цркве кад сам скидао врапчија гнијезда. Све су ми ноге биле модре.

Одлучио се најзад за једну потпуно суву младицу. Из богатог искуства, испробаног на рођеним леђима, знао је да се суви пртови најлакше ломе, већ од првог ударца.

— Ево, ово сам баш тражио.

Кад се вратио у разред, учитељ се набусито отресе на њ:

— Јеси ли био на Сјеверном полу кад те тако дуго нема?

— Не, био сам у оближњем љескару — одврати Стриц тако озбиљно да читав разред, и поред свега страха, прасну у

смијех.

Учитељ швићну по ваздуху донесеном шибом да јој испроба виткост, али она истог тренутка пуче преко средине. Господин Паприка сину попут муње на дјечака подносећи му под нос патрљак од прута.

— Је ли ово та твоја шиба, а?

— Па то је само половина моје шибе — збуњено дочека Стриц.

— Добићеш половину и ти и онај твој друг! — разгоропади се учитељ, па јурну према посљедњој клупи, али Јованче истог тренутка трком допаде до отвореног прозора и попут лопте искочи напоље.

— Опа! — оте се Стрицу одушевлјен узвик.

Учитељ и сам појури према прозору, вирну напоље, па се окрену разреду и љутито повика:

— Хватајте га! Сви за њим!

Читав разред, као да је једва дочекао ту команду, весело јурну напоље и просу се низ двориште у правцу густа љескара куд је умакао бјегунац.

— Држи га! Држи гааа!

— Аха, не дај тамо!

Док је намрштени Паприка са школског прага љутито зурio за њима, гониоци се брзо изгубише у лиснату љескару дерући се колико је ко више могао. Један преплашен зец искочи испод ниска жбуна и јурну некуд удесно. Стриц се нададе за њим.

— Ето га тамо! Држ, не дај!

Још увијек лармајући као да траже бјегунца, дјеца се дадоше у бербу презрелих љешника, који су већ сами испадали из својих пожутјелих чашица. Предузимљиви Стриц већ је чучао високо у крошњи родна ораха на другој страни шикаре и дерњао се:

— Аха, држи га, држи! Охо, ево га! Ево још двојица! Иха, брзо хватај, у њедра трпај!

Наш бјегунац, задихан и црвен, већ је био на ивици Прокина гаја. Кад је стигао под стару крушку до гроба хајдука Јована, свог чукундједа, он сједе у презрелу јесењу траву и помилова рапаву надгробну плочу.

— Чукундједе, ево и мене, побјегах у хајдуке!

Тишина. Над хајдуковим гробом само тихо шушкета крушка ситним изједеним лишћем, али се дјечаку чини да га његов давни предак и види и чује. Сузе му навиру на очи и читав предио пред њим почиње да трепери и растапа се.

— Не дам да ме на правди бију. Крићу се у Гају, тамо гдје је некад била колиба из које си се ти борио. Дјечак је од старијих чуо тек понешто о правди, али слути да је добро и праведно то што је покушао да заштити свог друга Стрица. То га испуњава чудном снагом и радошћу и даје му одважности да сам самцит крене у дубину пусте шуме.

— Идем да потражим мјесто за свој хајдучки логор.

Стричево право име било је Стево, али су га у разреду прозвали Стрицем зато што је био највиши у читавој школи, па је личио на неког заједничког ђачког стрица. Осим тога увијек је носио чакшире, прслук и сламни шешир свог мршаваог ситног стрица, а зими, богме, и стричеве старе цокуле, крут црн гуњ и дугачак шал којим би се омотао око врата једно четири пута. Дјечак је био сироче, без оца и матере, стриц га је отхранио и подигао уз помоћ дјечакова дјед и никад га није, колико се зна, истукао. То је понекад чинио само дјед, а добри стрико, ако би се кадгод и наљутио, тукао је прутом стари гуњ у коме није било дјечака, и карао га:

— Ево ти, неваљалче, сад си добио што те спада!

Па чак би се и због тога ражалостио и бришући сузе, стао је да милује гуњ.

— Неће тебе твој стрико, шалим се ја само.

По висини Стриц је личио на свог брата од тетке, очеве сестре, крупну сеоску момчину Николетину Бурсаћа. Кад год би га гдјегод сусрео, Николетина је добродушно гунђао:

— Здраво, брате Стриче!

Кад се Јованче предвече вратио из Гаја, Стриц га пресрете на пашњаку.

— Шта мислиш сад? Паприка је љући од праве паприке, пребиће те кад сутра дођеш у школу.

— А ја зато нећу ни доћи.

Стриц само зину. Тој мудрости он се већ не би досјетио: не дођеш у школу, нема батина, проста ствар.

— Па шта ћеш онда радити?

Јованче весело узви обрвама.

— Ехе, то сам ја већ смислио. Понесем ујутру књиге и ручак у торбици као да ћу у школу, па кад наиђем поред Гаја...

— А ти на дрво! — дочека Стриц који је пред свим потјерама и опасностима увијек бјежао на прво дрво попут уплашена мачка.

— Не, не, у шуму, у хајдуке, као мој чукундјед Јованче. Има у Прокину гају једна заравњена удољина, ја сам је назвао Тепсија, тамо ћу логоровати.

— Ихај, и ја ћу с тобом, чим добијем прве батине! — повика Стриц.

— То те већ сутра чека.

— Их, нек ме само Паприка једанпут кљуцне, ето ме теби у Тепсију па макар се одмах у њој испекао.

— Примам те, добар си друг. А предвече, кад се ђаци враћају кући, и ми ћемо кретати натраг као да се враћамо из школе.

Сутрадан је и Стриц, као што смо већ чули, добио батине због ријеке Дунава и одмах одјурио у Прокин гај, до Тепсије, да се нађе с другом.

Уз пут, враћајући се из Гаја, договорили су се кога ће, од бијених ђака, примити у дружину.

— Цурице никако! — свечано изјави Стриц и ратоборно намаче на чело свој отрцани сламни шешир.

— А зашто?

— Све ће избрбљати, исторокати, знам ја њих. Састану се једна с другом, па на уво: хи-хи-хи, хо-хо-хо! — кажу и шта су ручале, и шта су видјеле, и шта су чуле. За пола сата све би село сазнало за нашу Тепсију.

— Тако је, богами.

— Дјевојнице мени требају за нешто друго. Од њих ћу ја најприје дознати ко је у школи добио батине, шта учитељ спрема за нас бјегунце, шта се о нама прича. Само је мало потегнем за језик, а она се растороче.

— Је л' таква и твоја Луња?

— Их, ђаво је однио, дабогда цркла! — поцрвење Стриц и још јаче натуче шешир. Не могу очима да је видим.

Луња је била тиха ћутљива десетогодишња дјевојчица, великих мирних очију, Стричева прва комшиница. Увијек је ћутке, и непозвана, ишла за дјечацима, посматрала шта раде и како се играју, проналазила их у рибарење око ријеке, у крађи лубеница, у потрази за птичијим гнијездима. Викали су на њу, пријетили јој и чак је тјерали камењем, али тиха радознала дјевојчица склонила би се само за кратко вријеме и тек је дјечаци сметну с ума, а она већ вири иза неког жбуна или шушкајући излази из висока кукуруза.

— Ено је опет, ђаво је однио! — истом би повикао неко од дружине.

Луња се појављивала отуд одакле јој се најмање надаш: из високе травуљине поред ријеке, са штагља пуног сламе, иза крда мирних говеда с мрачна тавана, испод густе нагнуте лијеске. Одасвуд си је могао очекивати као некаквог чаробњака.

Једном је дјечаке летња киша затекла изненада на пашњацима под самом планином. Трком су појурили до полуразваљене чобанске колибе, кад тамо, под остацима ниска крова, сједи главом — ко? — Луња! Ништа није казала само се скромно повукла сасвим у ћошак да осталима начини мјеста и све их је гледала срећно и с љубављу својим великим прецрним очима. Била је радосна што су поред ње и што су побјегли од пљуска.

— У јазавчеву јазбину да се увучем, тамо би сигурно Луњу нашао — увјеравао је остале дјечаке Стриц, њезин комшија. — Видио би је гдје сједи и буљи у кума јазу оним својим гаравим очурдама.

Није зато ни чудо што је Стриц, при помену Луњина имена, почео да виче и да се забринуто рогуши.

— Да знаш, Јованче, она ће нас прва пронаћи, буди у то сигуран.

— Како ће нас наћи, ако јој нико не рече? — чудило се мали харамбаша.

— Како? Шта ја знам како. Има ти она за те ствари нос. Само се упути кроз шуму и — њуц, њуц! — ево је усред Гаја, на Тепсији.

— И стане уз дрво, гледа нас! — допуни га Јованче.

— Буљи као печен брав, и не трепће!

— Па неће нас ваљда издати, ако нас и пронађе — поче да га тјеши Јованче.

— Е, то већ не знам — искрено признаде Стриц.

— Она ћути чак и кад је туку, а ја се на примјер, тако славно дерњам да се пола села слети код моје куће. .

Претресосе и остале ђаке какав је који и је ли погодан за дружину, а на растанку Стриц још једном потврди да већ од сутрашњег дана креће да „купи војску“.

IV

Група дјевојчица с грајом се враћала из школе и управ кад су пролазили покрај густа љескова жбуна обавијена дивљом лозом, једна од њих преплашено врисну:

— Јао, ноге! Ено ногу!

Цурице се скаменише у мјесту. Из ћубаста жбуна заиста су вириле нечије дуге запрашене ноге и као да неком дају лукав тајни знак, оне истог трена почеше мицати прстима, а затим и читавим табанима.

— Пст, мичу се! — прошапута једна дјевојчица.

— Мичу се кад их ја мичем! — забобоњи из жбуња неки дјевојчицама добро познат глас.

Читава група сад мало слободније живну. Није тамо, значи, никакав разбојник, мртвац или нешто слично. То је неко од познатих.

— Еј, покажи се, немој нас плашити.

Прсти на ногама опет обијесно поиграше. Дјевојчице су и даље неодлучно стајале, а онда се из групе издвоји мирна Луња и пође према жбуну.

— Радозналицо проклета, свуд ти мораш прва завирити! — дрекну из лијеске љутит глас и на пут с праском искочи главом и брадом — Стриц.

— Ехе-хе, јесте ли се препале?

— Да знаш, тужићемо те учитељу да нас плашиш! — свадљиво викну једна дјевојчица.

— Не идем ја више у школу па да ме учитељ избије као тебе данас — дочека Стриц.

— Ето баш није мене, него Боку Потрка! — злурадо закрешта свадљивица.

— А кога још?

— Е баш ти нећу казати!

— Не знаш, па зато нећеш. Не знаш, не знаш, баш, баш!

— Знам, баш знам: Ђоку Потрка и Лазара Мачка, ето ти! Обојицу је данас истуко. Ено их, остали су у затвору.

Лукавом Стрицу ништа друго није ни требало, него да сазна ко је био бијен у школи. Ето нових јунака у дружину. И то баш Мачак и Потрк, двије делије из четвртог разреда какве се само замислити могу. И Потрк и Мачак били су надимци. Потрка су зато тако називали што је трком и долазио у школу и враћао се кући, потркивао је и онда кад на таблу излази. Једном су му чак, у некој црквеној процесии, дали да носи пред народом крст, а он га је пограбио и трком појурио око цркве тако да су бабе дигле вику:

— Држите га, однесе крст!

Наравно процесии се покварила, Ђоко добио батине и надимак „Потрк“.

Лазар Мачак био је омален пргав дјечак, готов увијек на свађу и бој, ако га само неко наљути. Није се бојао ни много старијих и већих од себе и смјело се залијетао на њих фрчући као срдит мачак. Другови су га вољели зато што је био веселе ћуди, окретан, отворен и велики мајстор за прављење најразличитијих играчака: пушака и прскалица од зове, замки за птице и зечеве, разних вртешки, чигри, стријела, праћи и безброј других мудролија. У кући свог оца, колара, он је на

тавану имао читаву малу радионицу у којој је ђацима поправљао ножеве, полупане таблице и кутије од пера, пернице. Поправио је чак и стари школски глобус, само је на њему земљину куглу мало и сувише накривио, па је личила на пијанца, који се управо спрема да легне.

По школи је кружила прича: Лазар Мачак био љут па накривио Земљу!

Многи бивши ђаци те школе читавог живота замишљаше земљину куглу у ономе положају у који је постављена вјештим рукама дјечака Мачка на полумрачном тавану сеоске куће, уз опасно зузуканье оса, које су малишану сметале и поквариле му мајсторију.

Наш предузимљиви Стриц сад се поново поставио у засједу да сачека ове двије делије које су чамиле у школском затвору, „у тамници кући необичној“.

Први се на видику појавио Ђоко Потрк. Јурио је друмом као да га вија рој пчела, бијесно псето или какав Глигорије црквењак с тољагом на рамену.

— Стој! — испаде преда њ дугачки Стриц, а захуктали Ђоко, прије него се могао зауставити, још двапут оптрча око Стрица и тек онда застаде још увијек поцупкујући и подвикну:

— О-оп, сто-ој!

— Тебе данас истукоше, а? — приупита Стриц.

— Измлатише, брате, све по ногама, по мојим брзим трчаљкама! — весело дочека Боко и обазрије се као да му је учитељ још за петама. — Како ли само тако брзо до тебе стиже тај глас, брже него ја сам?

— Па куда онда мислиш?

— А би ли ти пошао са мном на једно мјесто гдје неће бити туче и батина? — лукаво зашкиљи Стриц.

— Ево ме одмах! О-оп! — и Ђоко појури друмом.

— Еј, стој, куда ћеш?

— Па тамо гдје не туку! — викну Ђоко враћајући се трком.

— А гдје је то?

— Да, збиља, нијеси ми још ни казао. Гдје је?

Кад му Стриц исприча за Јованчета и за Тепсију, Ђоко само весело подврисну и стушти се путем у правцу Прокина гаја.

— О-оп, јуриш у хајдуке!

Убрзо се друмом показа и Лазар Мачак. По ономе како је ишао, вид јело се заиста да је заслужио свој надимак. Забиривао је у живицу, чачкао по околном жбуњу и звјерао за птицама као какав проскитани сеоски мачак, лукава бескућна мачорчина, која само цуња и гледа што ће здипити на земљи, испод земље и на дрвећу. Од таквих су само звијезде сигурне, па и оне по читаву ноћ неповјерљиво жмиркају као да ће рећи:

— Куда ли се то ти смуцаш, протуво једна, кад сав поштен свијет спава?

Кад Мачак стиже до жбуна за којим се крио Стриц и поче около њушкати, дугајлија изненада ско- чи преда њ и дрекну:

— Пис, мацане!

Лазар престрашено одскочи у страну, али се брзо прибра и борбено нарогуши.

— Хоћеш да се бијеш? Чик!

— Тебе су већ избили — поче да се цери Стриц. — Их, да сам на твом мјесту, ја више не бих учитељу у руке.

— Богме и нећу! — плану пргави Мачак.

— Па куда онда мислиш?

— Смислићу нешто код куће, на тавану. Ја се увијек горе завучем кад нешто смишљам.

— Доћи у нашу дружину — предложи му Стриц и све му исприча о Јованчету и о логору Тепсији. Мачку синусе очи.

— Охо, шта ли ћемо све тамо начинити да само знаш. Пустите ме, идем одмах на свој таван да мислим. Ето ме сутра у Гај.

V

У Прокину гају, у логору мале дружине, Ђоко Потрк, захуктан као ждребенце, оптрчавао је пољанак Тепсију. Стриц је докон јахао на грани старе букве, а Јованче и Мачак су водили озбиљан разговор.

— Како ти се допада наш логор? — испитивао је Јованче.
— Добро је сакривен у хладовини...

— А шта ћемо кад удари киша? — сјети се разборити Мачак.

— Зар не видиш ову букветину над нама, заклонила је читаву Тепсију.

Мачак диже поглед, озбиљно осмотри моћан зелен свод над главом и увјерљиво рече:

— Прокиснуће.

— Ђаволи ме одерали, ако прокисне и за највећег пљуска! — повика Стриц одозго с гране. — Ја ћу читав дан пресједити под овом буквом, па да пада не знам каква киша.

— А буде ли кишовито и сутрадан, шта онда? — зашкиљи Мачак. Прокапаће и кроз најгушћу крошњу.

— Е, тога се већ нијесам сјетио — простодушно признаде Стриц.

— Онда се мора правити нека колиба — предложи Јованче.

— То сам и ја синоћ на тавану смислио — рече Мачак. — И још сам нешто смислио, али жестоко.

— Шта то, шта то?! — у трку допаде Ђоко и радознало ужижи очима.

— Е, за ту нам работу треба и једно магаре.

— Шта ту треба магаре! — поскочи Ђоко. — Ево мене. Оп, ја сам бржи од сваког магарета.

— Е, када би било на трку, али ту треба носити, и то добар товар — поче да објашњава Мачак. — Хоћу своју радионицу с тавана да преселим овамо.

Дугајлија Стриц хитро се смандрља с грана.

— Довешћу своје магаре. Могу још ноћас. Идем с њим у млин па кад се будем враћао.

Тога послеподнева, док су Лазареви радили у пољу мислећи да је дјечак у школи, Јованче и Лазар превукоше с тавана сав онај крш од разне старудије и алата који је Мачак с поносом називао „моја радионица“. Све то посакриваше иза једне живице у дну баште, тамо гдје нико није залазио.

Увече се опрезни Мачак једва некако извуче неопацице из куће и пође на друм да сачека Стричев повратак из млина. Напињао је уши и буљдио у таму, али што је више напрезао вид, околни жбунови и дрвеће добијали су све чудније облике. Појавише се неки дивови високи десет метара, замахаше дугим рукама аветињске бабе, уместо трнова жбуна чучао је црн медвјед.

Лазара Мачка подиђе језа. Чврсто затвори очи и поче да шапуће:

— Знам ја, знам, нијесте ви ни бабе, ни дивови, ни медвједи. Све је то дрвеће.

Па да би се још боље охрабрио, он гласно зовну:

— Лазаре!

Одмах затим одазва се сам себи измијењеним гласом:

— Шта је?

— Бојиш ли се? — питао је дебели глас.

— Не бојим.

— Лажеш! — тврдио је кобајаги онај други.

— Богами не лажем! Не бојим се ни колико за мали прст.

Ни ово му није било довољно, па зато викну и трећим гласом, пискавим, женским:

— Шта то вас двојица причате?

— Шта је тебе брига! — дочека обични Лазарев глас.

— Шта је тебе брига! — понови и онај дебели.

Тек што је Мачак тако сам себе мало окуражио, иза окуке друма зачу се пјесма:

„Теле риче, домаћица виче:

Зашто ричеш, изјели те вуци?“

— Аха, ево Стрица! — повесели се Мачак. — Препао се па пјева. Их, а још је у друштву с магарцем!

Истрчао је на пут и још поиздаље повикао:

— Еј Стриче, пјеваш ли то да одагнаш страх?

Стриц је једва дочекао да чује другарев глас па, обрадован, одговори сасвим искрено:

— Тјерам га, али он стално каска за нама и шкакља ме по врату. Побјегао је тек сад, кад си се ти јавио.

— Ехе, зна он да се Лазар ничега не боји! — испрси се Мачак.

Провукоше се по мраку до оне живице подно баште и почеше да товаре магаре.

Чега ли се све ту није нашло и чим ли све јадно магаре није оптерећено!

У Стричеве празне млинарске вреће најприје су побацане ситније ствари: шарафи, ексери, старе турпије, брусови, скобле, тесле, длијета, чекићи, клијешта, излизана брадва, кутија од масти за цокуле марке „Арап“, шила, бургије, зумбе, пробојци, кресиво, кремење, половина од машица, доња коњска вилица, јагњеће крзно, точак са колица и са шиваће машине као и неке огромне мамузе, затим неколико потковица, обичних и „турских“, па разне куке, ланци, кутија од сата будилника, неко старо прошупљено суђе и још безброј других ствари, и безимених и с именом.

— Хм, овде ти још недостаје само поп с брадом и Мађар са штапом, па би све било у реду! зачуђено прогунђа Стриц.

Поврх оне двије вреће на магарчев самар наслагаше, натоварише, објесише, натронташе и привезаше још ваздан којешта: сувих дасака, обручева, синџира, костур од дрвена седла, пола колске руде, а све то покрише издераном аустроугарском зидном картом Босне и Херцеговине, коју је Мачак нашао на школском тавану.

— Е, сад је све готово!

Да је био дан, испод тога огромног товара, видјеле би се само магарчеве ноге, дио њушке и једно уво које је вирило кроз

рупу на географској карти, и то баш негдје између Бихаћа и Травника.

— Напријед, Сивче!

Магарац само у неприлици маче својим хималајским увом изнад бихаћке равнице као да далеким звијездама над собом даје знак да и оне погледају овај коларско-ковачки музеј на његовим леђима, али се ни за длаку не помјери с мјеста.

— Сијевај, Сивче! — гласније рече Стриц и размахну прutom. Звекну старудија.

Сивац је и даље упорно ћутао као да у себи пријекорно мисли:

— Бездушници једни, није вам доста толиких крнтија, него ми још одозго додадoste Херцег-Босну!

Прут није ништа помагао, јер је магаре просто било оклопљено гвожђем и дрвенаријом као какав средњевјековни витез. Зато Стриц попаде с њега ону колску руду и распали га свом дужином — крр!

Истог тренутка Сивац ћипну и трком нададе у ноћ. За њим се стуштише Лазар и Стриц одређујући правац према звекету старудије.

— Стооој!

Магаре на друму налети на припитог сеоског црквењака, који се однекле касно враћао, а овај престрашен од необична клемпава чудовишта, стругну преко поља и пљесну у бару, у неко старо мочило за конопљу. Ту је још дуго чучао у жабокречини, крстио се и гунђао:

— Оче наш, иже јеси, оно је био сам ђаво! Како ли је само наоружан, све звони!

Лазар и Стриц на крају су једва ухватили магарца и за улар га повели кроз Прокин гај. Пипајући, спотичући се и звечећи товаром, једва некако догураше до логора Тепсије и ту растоварише Сивца.

— Ти се сад враћај кући, а ја остадох да овде спавам — рече Стриц пипајући убијено кољено. — Казаћу код куће да сам ноћио у млину.

Мачку се није враћало самом кроз шуму, па поче да га страши:

— А зар не мислиш на вука?

— Нек на њ мисли магарац — прогунђа уморни Стриц. — Изрека вели: ујео вук магарца, а не: ујео вук Стрица!

—А ти бар вичи „ку-ку-ку-ку“док ја не изиђем из Гаја — замоли га Мачак. — Мање ће ме бити страх.

Док је Лазар журио, спотицао се и пипао кроза шуму, Стриц је неко вријеме марљиво кукао, а кад се пуцкетање сувих грана сасвим удаљи, он се нешто досјети, па стаде иза свега гласа да тули опонашајући вучје завијање:

— Аууу! Ав-ав-аууу!

При крају Гаја, на оној страни куд се изгубио Мачак, зачу се неки лом и кршење. Стриц се просто завали од смијеха:

— Аха-ха-ха, чујеш ли, Сивче, како наш јунак струже!

Још неколико пута запитао је Сивца шта мисли о Мачковој храбрости, али како се магарцу очито није причало, Стриц на крају мудро закључи:

— Имаш право, треба спавати.

Дјечак се покри једном врећом и картом Босне и Херцеговине, а друга врећа, прострta под њим, учини му се као најмекша сламарица на којој он убрзо потону у дубок млинарски сан.

VI

Рано јутарње сунце тек што је почело оvdје-ондје да се пробија кроз густе букове крошње и да пали по шуми весела окца, кад се Лазар Мачак опрезно ушуња у Прокин гај. У руци је носио добро наоштрено сјекирче и звјерао лијево-десно као да нешто очекује. Онда састави руке око уста и јави се гласно и отегнуто:

— Ку-ку- ку-ку!

Тишина. Шапуће само устреперен лист и негдје шушка сакривен кос. Мачак се растужи.

— Јадни мој Стриц, ноћас га је заиста онај вук појео. Добро сам га чуо како завија.

Дјечак извуче из њедара некакву старинску кубуру, па сјекирицу узме у лијеву, а кубуру у десну руку и тако, готов за битку, још опрезније крену према логору Тепсији.

— Сад неко има да погине!

Прво што је смотрио у плиткој удољини била је нека сива звијер која је, сагнуте главе, вјеројатно нешто јела. Мачку одумријеше ноге.

— Вук! Доручкује или магарца или Стрица.

Како би сад Мачак радо стругнуо, кад би само владао ногама! Али, умјесто ногу, под њим су два дрвена стуба, двије круте леденице, не можеш их помаћи с мјеста. Може сад вучина комотно прићи и смазати га као питу гужвару, он се ни лецнути не може.

А кубура? Кад она груне, сам би ђаво побјегао.

Мачак нанишани у хрбат звјерке, затвори очи и повуче за обарач.

Кврц!

Превари га вјерна кубура, не опали. Кврцну само ороз, али то мајстора Мачка више уплаши него да је загрмио топ.

— Пази, заборавио сам да је потпрашим барутом! Е, јесам нека шепртља.

Оно звијере, као да је слутило да се ради о његовој кожи, одједном подиже главу и загледа се право у Мачка. Дјечаку од страха стадоше очи.

— Мајко мила, колики је! Гле му само ушију! Па гле . . . Па он има улар на глави! Зауларен вук, еј!

Кврц, кврц! — кресну два-три пута нешто у Мачковој глави и онда пред њим сину јасна весела свјетлост.

— Па ово је Стричев магарац Сивац!

У два скока био је код магарета и одушевљено стао да га грли.

— Драги мој, рођени, паметни! Баш ми је мило што си то ти, а није вук! Волим те више него десет вукова!

Кад га мину први талас раздраганости, тек тада се сјети да погледа шта је са Стрицем. Испод карте Босне и Херцеговине чуло се шумно стругање и читава територија одизала се и спуштала у ритму Стричева дисања као да то доље, у подземљу, шишти притајен вулкан и спрема се да Босну баци у ваздух.

— Чекај, чмавало једно, сад ћеш видјети!

Мачак пограби подужу суву грану, распали њоме по карти и хитро скочи иза велике букве. Истог трена читава Босна и Херцеговина полетјеше увис и преврнуше се на леђа, а испод њих искрсну Стриц, чулав, разбарушен и унезвијерен.

— Јао, пропадох!

Престрашено је буљио око себе, јер је управо сањао како паде с неке крушке. Какве, врага, крушке, кад је над њим буква! А осим тога, кад је већ пао с дрвета, требало би да га боле ноге и тур, а гле — њега боле рамена! Шта је сад то?

Зачуђени Стриц загледа се у свог магарца и прогунђа:

— Што зуриш у мене, будало?! Пао, па пао, што се то тебе тиче!

Како је још увијек био поспан, он пригрну Мачкову врећу и поново леже.

— Ехе, идем опет на ону крушку. Тек сам био почео да берем.

Иза букве се опет показа Мачкова глава. Ударац поново тресну по спавачу.

Стриц скочи сад још више поплашен.

— Шта је сад ово?! Батине с неба падају или...

Дјечак попаде магарца за улар.

— Ти си се на мене ритнуо, признај!

Сивац само стригну ушима као да ће рећи:

— Можда јесам, а можда баш и нисам.

Дјечак смотри преломљену грану и забезекну се:

— Па ти си то мене граном, а?! Како си то извео, дедер?

Како је магарац и даље мирно стајао и ћутао, Стриц узе да гунђа у великој неприлици:

— Добио сам по леђима, грана је ту, преломљена, а Сивац нема руку! Шта онда? Или је ово неко чудо или сам ја магарац још већи од Сивца!

— Ти си магарац, и то највећи! — дрекну Мачак исакачући иза букве.

И опет престрашен и изненађен, Стриц му скочи у сусрет, зграбише се од радости у плећи, похрваше и погураше, док се не спотакоше о Сивца и оба падоше на земљу. Тек тада, задуван и црвен, Стриц спази свој сламни шешир и повика:

— Шта је ово? Неко ми изгризао шешир.

Заиста, пола обода Стричева шешира било је откинато и некуд ишчезло.

— Стој — повика Мачак. — Знам ко је крив. Вирио сам иза дрвета и мислио да то тебе једе вук, а кад оно Сивац...

— Једе мој шешир! — запањено додаде Стриц. — Еј, црни Сивче, зар не нађе бољег доручка?!

Кад би сад казали да се Сивац правдао и клео како није ни тако шешира, то не би било истина, нит би нам ко вјеровао. Сивац је, право да речемо, поново кренуо да загризе показани шешир мислећи да му га нуде, али је Стриц, хитро тргао руку.

— Једи свој улар, а ово је кров за моју главу!

Само је сад невоља била у томе што је тај Стричев сламнати „крив“с једне стране био одваљен, а тако куса крова стидила би се најцрња циганска ковачница, а камоли не би једна оваква кићена хајдучка глава као што је била Стричева.

— Шта да сад радим с овим чудом? — забрину се дјечак.
— Лазаре, ти си мајстор, дај помози. Кад си знао поправити земаљску куглу, умјећеш и овај шешир за мој „глобус“.

Мачак узе шеширчину у руке, зналачки је загледа, цокну дватри пута језиком као што то чине одрасли мајстори кад процјењују неку крнтију, а онда замишљено рече:

— Хм, хм, хм!

— Шта ти значи то твоје „хмкање“? — радознало ће Стриц.

— Прво „хм“ значи да је твој шкрљак много оштећен, друго „хм“ да ми треба игла и конач, а треће „хм“ каже да ми ваља наћи нешто од чега ћемо начинити поједени крај обода.

— Може ли какав комад лима? — упита Стриц.

— Та није твој шешир црква па да га лимом крпимо. Боље би било да извучемо какву саргију из магарчева самара.

— А зар сам ја магарац? — побуни се Стриц.

— Ама нијеси, брате. Магаре има четири ноге, а ти само двије. Таман си за пола магарца.

— А заједно с тобом сам читав читавцати магарац! — доскочи му Стриц и оба ударише у тако грохотан смијех, да чак и Сивац диже главу и пријекорно их погледа као да вели:

— Будале ил се смију ил по глави чешу!

Најзад Мачак пронађе у својој „радионици“ велику иглу за шивење самара, звану „самарњача“ или „чувалдус“, затим јак и дебео конач и, коначно, чврст картон од једне кутије у коју је некад био пакован отров за пацове. На картону је писало црним штампаним словима:

„Ништа нема да те брине,

од овога пацов гине.“

Стриц прочита необичан натпис и поче да се буни:

— Их, ко би то носио! Па то ће онда испасти да сам ја неки отров за пацове.

Лазар се насмија.

— Па и мене зову Мачак, а то је смрт за мишеве. Таман спадаш у моје друштво.

Мачак је тако поправио шешир да је изгледао нов новцијат. Додао му је чак и пантљику начињену од поруба старе дјевојачке мараме и затакао иза ње три цвијета цикламе.

— Ево па пробај, изгледаћеш за петнаест година млађи.

Стриц весело накриви свој сламнато-картонско-цикламни шешир с пантљиком. Истину буди речено, није баш изгледао петнаест година млађи, јер је раније имао свега дванаест, али је тако, са сламом, цикламом и дјевојачком траком, личио на весео сеоски јесењи вашар на коме чупоглава цурица продаје најбољи „антипацолин“.

— Ихај, ово треба да види читави свијет! —весело повика дугоноги дјечак и брзо загребе уз прву букву. Попео се до на сами врх, све док му глава није изронила поврх треперава мора од лишћа.

— Ехеј, народе читавога глобуса, погледајте мој шешир!

Од приближно двије и по милијарде људи на овоме свијету баш нико није примијетио знаменитог шешира. Изгубљен у зелену шумскоме мору, испод небеског океана, он је био запажен само од стране излизаног тањушног јутарњег мјесеца, који с чуљењем нахери главу и поче да сриче чудноват натпис:

*„Ништа нема да те брине,
од овога пацов гине!“*

VII

Дружина малог Јованчета полако је расла. Дан-два послије Мачка и Потрка, Стриц је у логор довео новог друга, Ник Ђулибрка. Овај војнички салутира и поздрави на енглеском:

— Хало, бојсови! (Здраво, момци!)

Ников отац Миле, звани „Мајкел“, радио је дуго година у Америци као рудар, фармерски радник и каубој (чувар стоке) а кад се отуда вратио, мијешао је у наш језик много енглеских ријечи, жену Мару звао је „Мери“, оца Ђурђа „Ђан“, а сина Николу „Ник“. Због тога је читаво село, па и ђаци у школи, дјечака звало Ник.

Ник је носио плаве панталоне прекројене од очеве радничког комбинезона и каубојски шешир широка обода, па чим је стигао у логор, одмах је помрачио славу Стричевом припростом шеширу од сламе и картона. Оно, истина, амерички каубоји јашу коње, а Стриц је обично јахао магарца, па је зато и био ред да носи обичан сламни шешир, јер ни његов Сивац није био баш нарочито гиздав.

Убрзо иза Ника Ђулибрка стиже у мали логор и други „иностранец“, ђак Иван Поповић, звани „Вањка“. Његов отац био је у прошлом рату заробљеник у Русији („војенопљени“) и тамо се оженио Рускињом. Иван-Вањка био му је најмлађи син, дјечак плавокос као зрела раж и тако крупан и темељит да су га сва дјеца звала Вањка Широки.

Тако је сад мала дружина, на велико Јованчетово задовољство, имала свог „Американца“ и свог „Руса“. А зар је лако наћи такву хајдучку дружину?

Једнога дана за Стрицем у логор доскита и један незван гост, који ни по чему није спадао у ово одметничко друштво

четвртошколаца. То је био мали Николица, ђак првог разреда, својеглав и љут дјечачић, црн као Арапин. Он је за собом увјек на узици водио своју, сваком познату, жуту кују Жују и чим би неко почео да га задиркује, он је пуштао узицу и подвикивао:

— Држи га, Жуја!

Вјерна куја смјело је јуришала на безобразника и тако је многи окачењак одјурио подерана тура, срећан што је читаво остало оно што се крије иза тура.

Због те његове опасне пратње, Николица је у читавом селу био познат по надимку „Николица с приколицом“.

Николица с приколицом водио је са собом кују Жују и у школу и остављао је везану у школској шупи. Његов отац узалуд се против тога бунио. Једном је био и продао кују чак у друго село, али се дјечак од туге одмах разболио, легао у кревет и смркнуто изјавио да ће да умре без своје вјерне пратилице.

— Ето ти баш, кад нема Жује, нек нема ни мене!

И вјерна животиња није могла без свог малог господара, па је код новог газде читаву ноћ завијала, све док није прекинула ланац и другог јутра дојурила својој кући и стрпала се у кревет код јогунастог болесника. Николица је, наравно, одмах „оздравио“ и одјурио у школу.

Учитељица Лана није имала ништа против ове дјечакове љубави према вјерном псету и пуштала је малишана да доводи кују у школу. Међутим, нови учитељ опазио је послије недјељу дана да Николица доводи Жују и веже је у шупи, па је строго наредио:

— Да те више нисам видио с том чобанском џукелом, јер ћу одмах звати послужитеља да је умлати, а и ти ћеш добити своје.

Тога дана растужени Николица уз пут рече својој куји:

— Жуја, готово је са школом. Кад не дају теби, нећу ни ја ићи.

Како је Стричева кућа била близу његове, Николица је брзо запазио да се сви ђаци, бјегунци од школе, често састају са Стрицем и нешто потајно договарају.

— Сигурно се негдје заједно крију — досјећао се малишан. — Како који почне бјежати од школе, ево га већ код Стрица.

Једног јутра, кад је било вријеме за школу, Николица поведе Жују и упути се назорице за Стрицем. Кад је стигао већ на ивицу Прокина гаја, дугачки дјечак спази да малишан с псетом скреће са сеоског друма право за њим.

— Куд си пошао? — окоси се Стриц.

— За тобом.

— Враћај се одмах.

— Нећу!

— Враћај се кад ти кажем јер ако те...

Стриц попрјети шаком и пожури кроз Гај, али мали опет крену за њим.

— Марш натраг, чујеш ли! — повика Стриц, па пограби са земље неки суварак и баци се на малишана. Куја скикну и одскочи у страну. Николица плану и пусти узицу.

— Е чекај сад! Жуја, држи га!

Куја заурла и јурну за Стрицем. Дугонога дјечачина, видећи да нема шале, скочи до првог стабла и хитро се успуза

на дрво. У посљедњем тренутку Куја се заскочи, дохвати га за ногу и скиде му пространу стричеву ципелу.

— Ајој, закла ме! — препаде се дјечачина, па се успуза сасвим у крошњу дрвета и уклијешти се у гране.

— Аха, шта ћеш сад?! — злурадо дочека Николица и сједе под букву заједно с кујом.

— Одлази одатле! — повика Стриц с грана.

— Нећу!

— Е, ни ја нећу да сиђем, шта ми можете ти и твоја ружна кујетина.

— Ја и Жуја причекаћемо.

— А ја нећу да сиђем ни за сто година! — инати се Стриц.

— А ја и Жуја чекаћемо триста година! — пркосио је Николица. — Ми смо понијели ручак.

— А ја ћу остати хиљаду година! — викну Стриц.

— А ја и Жуја чекаћемо хиљаду стотина и педесет година! — гласно се продера Николица као да је казао највећи број на свијету.

— А ја ћу се на дрвету и оженити, па кад ли те моја дјеца појуре штаповима кроз Гај! — запријети Стриц.

Николица забринуто погледа уз дрво и замишљено чупну носић, па се истом нешто досјети и гракну:

— И моја ће се Жуја оштенити, па кад ли штенад закупе твоју дјечурлију!

Види Стриц да с упорним Николицом није лако изићи накрај, па окреће други лист:

— Збиља Николица, куд си ти то јутрос пошао?

— Па тамо гдје се ви кријете.

— Ее, па ти не можеш тамо! — отегну Стриц с дрвета. — Код нас долазе само они које је учитељ истукао.

—А мени учитељ не да да Жују доводим у школу — пожали се малишан. — Кад она не може, нећу ни ја да идем.

— Па шта ћеш онда радити?

— Сакриваћу се сваки дан у шуми, док ме вук не поједе — тужно прогунђа дјечарац.

Сад се и Стриц растужи.

— Ништа се ти не бој, не дамо ми тебе. Има нас овдје...
Их!

— Ех, има вас, а тјерате једног малог дјечака да га вуци растргну.

Стриц хитро спузну с дрвета, загрли малишана и узе да га тјеши.

— Не дамо ми, богме, свог Николице. Хајде ти са мном.

— Нећу! Баш нек ме вук поједе.

— Ехе, појешће он Жују, а тебе ће оставити!

Ово је упалило. Дјечачић уплашено погледа своју кују и скочи на ноге.

— Хајдемо брзо!

У логору дочекаше Николицу срдачније неголи се Стриц томе надао. Чим угледаше њега и његову Жују, диже се весела граја:

— Ехеј, ево Николице с приколицом! — повика први вођа дружине Јованче и његово лијепо црнпурасто лице радосно заблиста. Играо је извијеним састављеним обрвама и у осмијеху показивао сјајне бијеле зубе. — Е баш нек сте дошли и ти и Жуја.

— Ја и Жуја ловићемо зечеве! — дочека Ђоко Потрк, узе од Николице узицу и заједно с кујом појури у круг око читавог логора.

— Правићемо Жуји кућицу! — предложи Лазар Мачак.

— Ол рајт! (Врло добро!) — сложи се Ник Ђулибрк, а Вањка Широки само се задовољно пљесну руком по бедру као да ће рећи:

— Кад нешто загусти, ту сам!

Тако је Николица с приколицом, ђак првог разреда, на опште задовољство читавог логора Тепсије, примљен у одметничку дружину четвртошколаца.

VIII

Шумом је шушкало и шврљало јесење јутро огрнуто прохладном сјенком. Дружина се тек била искупила у Тепсији и почела да ларма, кад Јованче устаде, приђе старој букви и стаде уза само стабло, свечан и озбиљан. Галама одмах престаде.

— Нешто се спрема — прошапута Стриц.

— Дјечаци! — поче Јованче. — Ми се морамо заклети да нећемо ником казати гдје се налази наш логор, да један другог нећемо издати и да ћемо један другог свуда бранити и помагати. Тако су радиле све хајдучке чете и дружине.

— Има то и у пјесми, ја сам читао! — пожури Ђоко Потрк.

— Ол рајт! — сложи се Ник Ђулибрк. — И мени је тата причао једну такву причу.

— Па да се закунемо — прогунђа Стриц и престаде да штрпка своју курузу. — Хоћемо ли одмах?

— Хоћемо, али не овдје — рече Јованче. — Ја сам нешто друго смислио. Заклећемо се на гробу хајдука Јованчета.

Сви се дјечаци напречац уозбиљише. Сјенка давног хајдука промину сјеновитим Гајем. Бљесну његово сребром оковано оружје. Нешто зашкрипа дубоко у шуми. Зар то не вуку гломазан турски топ да гађају хајдукову колибу?!

— Јованче!

Хајдуков гроб ћути у сјенци дивље крушке на ивици Гаја. Тамо се ваља заклети на вјерност чети и друговима.

— Охо, па то је нешто озбиљно! — тихо рече чак и велики објешењак, Ђоко Потрк.

— А шта ћемо с Николицом, он је мален за заклетву? — сјети се Стриц.

Дјечачић се нарогуши.

— Шта, ти мислиш да ја не знам ћутати?! Дабогда цркли и ја и Жуја, ако ријеч прословимо!

Окупљени око гроба слободарског хајдука, који је смјело пркосио свакој сили и неправди, ови недорасли дјечаци, истински узбуђени, зарекоше се да ће један другом бити вјерни и да се међу њима неће наћи издајник, који ће учитељу батинашу одати гдје се крију мали одметници.

— Издајник! То нико неће постати!

У овој земљи гдје је све до јуче сијевала сабља туђинских поробљивача, другарство и вјерност цијењени су изнад свега осталог. Расути гробови четобаша, устаника и хајдука нијемо су причали пролазницима о вјерним друговима који се ни смрти бојали нису.

С друге стране, опет, крезубе зидине и проваљене капије старих тврђава сјећали су путника на издајнике који су кришом давали знаке непријатељу и одавали тајне бранилаца. Из мрачне пустоши камених кула следи те и данас хладан дах давне клетве:

— Проклет био издајица који је непријатеља пустио на тајна врата!

Није онда ни чудо што су се весели ђаци Јованчетове дружине сјетили и тако озбиљних ствари као што су заклетва, другарство или издаја. Иако мали, они су ипак били дјеца своје земље. Због тога се, док су стајали око хајдукова гроба, нашем

Јованчету наресила суза у оку. Због тога је дугачки Стриц онако пажљиво скинуо свој сламнато-картонски шешир, а Ник Ђулибрк свој каубојски. Зато је Лазар Мачак био тако озбиљан, Ђоко Потрк миран, а Вањка Широки, руска душа, онако тужан. Чак је и мали Николица с приколицом ћутао мрко као да се дури и строго гледао своју нераздвојну Жују као да је опомиње:

— Сад има да се мирује и главом и репом!

Кад су се враћали натраг у своју омиљену Тепсију, први се јави коловођа Јованче:

— Сад смо тек права дружина, права чета.

IX

За малу дружину сад је настао најзанимљивији посао: уређивање логора Тепсије.

На предлог Лазара Мачка најприје се приступило изградњи колибе. Иде касна јесен, кише, вјетрови, како ћеш да сједиш само под буквом, па макар она била не знам како граната и густа.

Тек су почели да планирају гдје ће смјестити грађевину, кад се Николица нешто присјети:

— А камо кућица за моју Жују? Зар она, сирота, да чечи на киши?!

— Тако је! — сложи се Јованче. — Она ће нам преко ноћи чувати логор, кад ми одемо својим кућама. Слажеш ли се, Николица?

Малишан забринуто погледа кују, па логор, па Јованчета, па опет кују и одврати тешка срца:

— Па нек остане.

Кад су почели да граде псећу кућицу, Николица предложи:

— Начините мало већу да се и ја могу завући. Кад буде киша, ја ћу сједити са Жујом, она то воли.

Мајстор Мачак пажљиво је измјерио Николичину висину и кујину дужину и почео да прави кућицу, а остали су му помагали.

Није то била богзна каква кићена грађевина. Ударили су у земљу повисоке кочиће и оплели зидове од прућа, а рупе на њима зачепили маховином. Кров начинише од грана и густе

дивље папрати, а унутра настријеше папрат и суво лишће. Била је то заиста удобна колибица, мрачна и тиха, просто да се завучеш и да одмах захрчеш.

— Жуја, ево кућице, улази.

Настаде сад нова невоља: Жуја неће, па неће ни да привири у колибицу. Моле је, наговарају, гурају, вуку — аја! Она само подавија реп, закреће главу од мрачна улаза и плашљиво скамуче.

Убацише унутра комад кукурузе, али Жуја ни да погледа.

— Шта да радимо? — забрину се Јованче.

Одједном Николица поскочи и викну:

— Аха, сад сам се досјетио!

Он се четвероношке увуче у кућицу и пружи се по шуштавој простирци. Жуја одмах ускочи за њим, окрену се и леже с главом према вратима као свако право псето чуваркућа.

— Види ти ње! — зачуди се простодушни Стриц, па и сам крену да провири у колибу, али Жуја пријетећи зарежа.

— Аха, сад је схватила да је кућица њезина, брани је! — рече Јованче.

— Ол рајт! — одобри Ник Ђулибрк, а плавокоси Вања само климну главом као да и он потврђује:

— Харашо! (Добро је!)

Кад се поведе ријеч о колиби за дјечаке, Стриц повика:

— Лазаре, начини и нама исту као Жуји! То ће бити најљепша колиба на свијету.

— Исту, исту! — заграјаше дјечаџи. Чак се и Јованче сложи:

— Нема боље од Жујине. На посао, момџи!

Почеше да раде брадџе, сјеџире, пила. Раџило се весело, без преџаха. Мали Николица доџлачио је читаџа наруџја папрати, маховине и по пуну вређу суџа лишђа.

— Опа, алај ће бити мекано! Спаџаћемо по читаџ дан.

Разигра се и одомађи чак и Жуја, па узе да се џаља и преврђе по донесеној папрати. Од обијести је џукла Стриџа за ногаџицу, пропињала се уз Јованџета, гурала Вањку Широког. Морали су најзад да је џежу за кочић пред њеном куђом, јер је сметала у послу.

Дјечаџи су се били толико загријали за посао да умало не заборавише да пођу куђама у џријеме кад се и остали ћаџи џрађају из школе.

Тога дана свима је било жао напустити логор и започету колибу. Николиџи је било најтеже, њему је џаљало оставити и кују да чуџа логор.

Малишан је отишао до скривеног поточиђа-понорнице и донио Жуји џоде у олупаној чинији из Мачкоџе радиониџе. Затим је покупио све коре из школских торбиџа својих другоџа и све то сложио на гомилу пред псеђом куђиџом.

— Еџо, Жуја, џечерај, па на спаџање. Ето мене сутра рано. Пази, добро чуџај логор!

Иако је из „разговора“ са својим Николиџом схџатила да јој џаља остати у логору, Жуја ипак стаде жалосно да џвили кад је џидјела да малишан заиста одлази. Николица је морао још неколико пута да се окређе и да јој издалека доџикује:

— Мир, Жуја, ето мене сутра! Богами долазим, не варам те!

— Истину ти вели, Жуја, он је човјек од ријечи! — потврђивао је и Стриц важним тоном одрасла човјека.

Кад логор потпуно ишчезну из видика, Николица узе крадом да брише сузе. Јованче га пријатељски загрли.

— Шта је, Ницо?

— Не знам ни ја сам: можда ми је мушица упала у око или ме је убо трн у пету.

Вањка Широки који је читаво вријеме ћутао, одједном се јави:

— Наш је Николица најмањи међу нама, а ипак је учинио за наш логор више од нас свију. Оставио је тамо оно што највише воли.

— Богами, баш јесам! — искрено признаде малишан. — Никад ја не бих плакао због трна и мушице, али Жуја... Плакаћу ноћас док не заспим. Нећу ни вечерати ... само ћу мало грицнути ако буде пите.

Х

Шта је куја Жуја преживљавала оне прве ноћи свог усамљеничког стражарења у логору Тепсији, то би, казано на псећем језику, била прича пуна тихог цвиљења и чежњивог завијања, прича више тужна него страшна. Истина, промицале су око логора многе сјајне очи и очице, буљиле су, горјеле, жижиле, свјетлуцале, палуцале и кријесиле се тако језиво да се и папрат на крову псеће кућице дизала увис од ужаса, али Жуја је све то постојано издржала. Само би издубока зарезала кад би се неко ноћно тумарало примакло и одвише близу.

— Грр, шта тражиш, зликовче?!

Непозната скитница сунула би нато кроз мрак попут свјетлице, а Жуја би наставила да сањиво цвили:

— Николица, Николица!

Колика ли је онда њезина радост била кад је ујутру, од ивице шуме, чула Николичин глас. Поскочила је увис, претргла узицу и као суманута јурнула кроз Гај и стрпала се на свог нераздвојног другара. Ваљала се и превртала с њим по меком прошлогодишњем шушњу, лајала, скичала, скамукала, цвиљела, штектала. Николица је добро разумио тај њезин задахтани и одушевљени псећи разговор.

— Ехе-хеј! Ту ли си опет! — клицала је она. — Дошао си, дојурио, дотрчао! Срам те било, стид те било, бруко једна! Јао-јао-јао, како сам ноћас тувовала, како сам само цвиљела. Зликовче, неваљалче, скитницо, буволовче!

Дугоноги Стриц, који је дошао заједно с Николицом, завидљиво уздахну: .

— Ех, кад би мене неко тако волио! А мене свако псето, чим ме спази, одмах држ за ногу, за тур, за табан, гдје прије стигне. Досад бих трипут оптрчао земаљску куглу, толико сам се набјежао пред псима.

— Зато тебе воли твој Сивац — тјешио га је Николица.

— Ех, чудне ми његове љубави! Досад ми је појео два и по шешира, рукав од кошуље, буквар и мој најбољи цртеж на коме је била наша кућа, дрво, бунар, човјек и мој потпис.

— Видиш, моја Жуја не једе цртеже — похвали је Николица. — А ни ја још не знам да цртам.

Посао на колиби настављен је са истим жаром као и прошлог дана. Грађевина од јака коља и витка прућа брзо је расла увис. Кад су зидови од плетера достигли Стричеву висину, Лазар Мачак нареди:

— Сад постављамо кров. Напријед, момци!

Кров је направљен од јаких зелених грана с лишћем обореним надоље да би се низа њ сливала киша. Одозго га још притискоше сувим огранцима и све скупа добро увезаше врежама дивље лозе којих је по љескарима, ивицом Гаја, било на претек. Тако је добијена солидна грађевина која би могла одољети вјетру, киши, и свакој другој непогоди чак да се налазила и на отвореном пољу. Овако, заштићена буковом шумом, укривена у долини и с моћном крошњом над собом, она је била права тврђава, која може пркосити свакој олуји, чак и пролону облака.

— Ево, сад имамо кућу! — узвикну Јованче и задовољно пљесну рукама. — Хајде да је погледамо мало поиздаље.

Изиђоше из Тепсије и одмакоше се од логора једно педесет корака. Гледана одатле, колиба је само горњим дијелом вирила из удољине. Стриц, као највиши, видио јој је чак

и врата, а мали Николица само кров. Жуја, вјеројатно, није видјела ни толико, можда само врх крова.

— Овакве немају ни ћумураши у планини — рече Јованче који је са својим ујаком одлазио лјети у гору, до угљарских колиба.

— Права хајдучка! — шапутао је Стриц.

Да су дјечаци читали књиге о Индијанцима и о америчком Дивљем западу, њима би њихова грађевина личила на колибу неког трапера ловца на медвједе, или на маскиран индијански шатор, а овако... Они су знали само за хајдуке и ћумурџије, а то су, мора се признати, тајанствени људи везани за ноћ, дубоку шуму и скривене путеве.

Једини који је у читавој овој ћачкој граји остао тих и озбиљан био је Лазар Мачак, главни мајстор. Колиба је, у ствари, била његово дјело, прављена по његовом плану, и зато је он, као и сваки прави стваралац, посматрао своју творевину с мирним поносом, а и помало незадовољно као да вели:

— Па... добро је, али може и боље.

Дугачки Стриц протрља ногу о ногу као скакавац и предложи:

— Да метнемо на колибу неки натпис као што има на школи, љепше ће изгледати.

— Натпис, натпис! — заграја читава дружина.

Јованче се окрену Ђоки Потрку.

— Ти си највеће спадало међу нама, смисли нешто.

— Ја сам због смишљања и добио батине од учитеља Паприке — весело дочека Потрк. — Бојим се да због тога и од вас не извучем.

Заиста, нови учитељ изненадио је Боку баш кад је овај пред читавим четвртим разредом гласно рецитовао своју најновију „пјесмицу“:

„Наш учитељ баш је слика,

нос му црвен ко паприка!“

— Сад ће се теби црвенити нешто друго! — дрекнуо је иза његових леђа учитељ и прутом тако стао да вошти пјесникову позадину да је овај заиста поцрвенио и тамо гдје му ни на ум није падало.

— Хајде, Ђокане, хајде, молим те, смисли нешто да и ја чујем! — узе да моли Николица с приколицом. — Не бој се, нико те не смије дирнути, јер ја одмах пуштам Жују.

— Добро, хајде да се почне — пристаде Ђоко. — Дајте ми само какву сламку.

— А шта ће ти сад сламка? — зину Стриц.

— Кад смишљам пјесмице, ја морам да жваћем сламку, иначе посао не иде — објасни Потрк. — Кад хоћу нешто весело, узмем пшеничну сламку, за тужне ствари најбоља је горка стабљичица кантариола који расте по брдским сјенокосима, а за сасвим шашаве ствари добро дође и то кад се грицка травка „хоћу-нећу“.

— Хајде онда да се тражи каква погодна сламчица, травка или тако нешто слично — рече Јованче и дјечаци се разиђоше по Гају чупкајући и купећи пажљиво као птице кад траже материјала за гни-јездо.

Први се врати Лазар Мачак и донесе танану стабљичицу зечјег купуса. Боко грицну и рече забринуту:

— Ово не, испало би много невесело, нешто као кад зец ноћу, осамљен, сједи у младом житу и мрда ушима.

Стриц је нашао перо дивљег лука. Пјесник тек што га омириса, већ се намршти.

— Пхи, од овога би само добио вољу да се свађам. Носи ми га даље од носа или ја носим нос даље од њега.

Неискусни Николица донио је отровну бунику и љековито велебилје, оно од кога се козама рашире зјенице. Боко загризе и једно и друго и разроко се загледа у малишана.

— Таман посла, Николице, да ово жваћем и нешто смишљам, нико ми ни ријеч не би разумио. Помијешао бих буве и слонове.

Тек пошто му Јованче донесе неку дивљачну биљчицу опора укуса, нађену у процијепу једне стијене, Потрк се разведри.

— Е, ово ће већ ићи.

Грицкао је замишљено тврду стабљичицу непознате биљке и одједном се огласио:

„Овдје живи храбра чета

харамбаше Јованчета.“

— Ол рајт! — повика Ник Булибрик. — То ће бити добро.

— То, то! — прихватише и остали.

Већ послије један сат над вратима шумске колибе био је прикуцан поклопац од кутије за ципеле на коме је стајао натпис од крупних штампаних слова исписан широком мајсторском оловком Лазара Мачка:

*„Овдје живи храбра чета
харамбаше Јованчета.“*

IX

Настављало се уређивање логора. Послије колибе и псеће кућице, начињено је једно мало обзидано огњиште за ватру. Била је то у ствари права пећ од камена, облијепљена иловачом изнутра и споља, с округлим отвором на врху у који је метан Мачков плехнати катао кад би се за дружину кувао кромпир или кукуруз.

Опасан и шкакљив посао око набавке хране преузео је на себе главом сам вођа групе, Јованче. Он је упадао најприје у своју њиву, другог дана у Стричеву, па у Мачкову и тако редом, брао кукуруз, копао кромпир и чупао роткве и слатку репу. Све је то трпао у двије старе вреће мајстора Мачка, па су он и Вањка Широки носили у логор. Ђоко Потрк и Ник Ђулибрк чували су за то вријеме стражу и чим би се чуо уговорени знак, глас кукавице, Јованче и Вањка брзо би клиснули у најближи шипраг, у јарак, или би попадали по земљи тамо гдје би се затекли.

Мали одметници нису баш били увијек гладни, нити богзна какве изјелице, али како је само било пријатно, послије трке кроз шуму, сједити поред котла који крчка над огњиштем и чекати да се кромпир скува. То ни издалека није личило на онај кромпир који се код куће кува и пече. Ово је било јело које се спрема у слободној дивљини, у шуми, једе се кад хоћеш и колико хоћеш, нико те на то не гони.

— Волим да једем кромпир скачући с ноге на ногу, онда ми је најслађи — мудровао је Ђоко Потрк — али због тога су ме код куће стално грдили. Ја зграбим кромпир, поиграм и таман да ћу с њим у уста, а дјед прутом — швиц, швиц по ногама!

— Богами ћу и ја потражити прут, јер ти ћеш тако, поскакујући, изјести читав катао —прибојавао се опрезни Стриц.

Николица је дијелио своју порцију с кујом. Жуја једино није хтјела да једе лука, само би омирисала свој дио и оставила.

— Боји се да не поквари њух — тумачио је Стриц.

Јованче је праведно дијелио сву донесену храну. Кад би сваком дао његов дио, питао је:

— Је ли право, дјечаци?

— Право је! — обично је једногласно одговарала весела братија и наваљивала на јело.

Како ли је све то друкчије било него у селу. Код своје куће неко се на јело дурио, други се свађао с браћом и сестрама, трећи је гледао да здипи већи комад, а овдје у логору — та сваког би било срамота да тако нешто уради.

— А од кога срамота? — питао би неко. — Можда највише од Јованчета, од Стрица...

— Не, не, ни од кога појединачно! — признао би сваки дјечак. — Ми се стидимо највише од наше дружине, од чете.

Тако је чета преконоћ, неопозице, постала за дјечаке нешто много моћније, вредније и драже него икоји појединац из ње. Шта је према њој био чак и вођа Јованче! Чета је могла да похвали, да осуди, да одбрани, а кад чета нешто каже, то је онда — ехе! — нису то приче Ђоке Потрка.

Чак и навече, кад би се који од наших дјечака затекао негдје подаље од куће и морао да се враћа сам, по мрклу мраку, није се више плашио као некад. Раније би често презао од сваког шушња, заобилазио шумарке, јаруге и пуста мјеста, а сад би се само сјетио да припада чети — Јованчетовој чети — и већ би храбро ударио посред најгушће шикаре, кроз таму и хук вјетра. Та шта му ко може! Уза њ су Јованче, дугачки Стриц,

Вањка, Ђоко, Ник, а ено, сасвим на крају, и Николице с кујом, с љутом Жујом! Дедер, ко је тај ко их смије дочекати ?

— Ехеј, гдје си сад, вуче, кад је ту Жуја?!

Ђоки Потрку, као и многим другом, раније су се у мраку причињавала све некаква чудовишта: те некакав див с главом као пласт сијена, те страхан брадоња с лепезастим рукама и канџама, те црна баба с торбом. Премирао је на сваком кораку, заустављао дах и затварао очи само да што лакше промакне крај уклете приказе.

— У-ух, умакох жив! — одахнуо би само за тренутак, а већ му је онај страшни Неко пристизао иза леђа и спремао се да га пошкакља иза врата.

Међутим откад је приступио чети, Ђоки као да се смаче испред очију прозирна сива завјеса кроз коју је, вечером, гледао чудовишта и приказе. Сад је видио само тамне крошње згуснуте сутоном, сањиве лијеске, заспале брегове. Ноћ више није била страшна, била је само замишљена, тиха, а понекад и тужна. Непознати Неко није му више у тмини био за петама. Ђоко је сад имао своју чету и пред собом и за леђима.

— Ехе, доћи сад, страшни старче! Гдје си, бабо с торбетином ?!

Мајстор Лазар Мачак начинио је у логору и љуљашку, позабијао у стабло прастаре букве гвоздене клинце да се лакше може попети горе, у широку крошњу, а једног дана изгубио се некуд према стеновитој јарузи кроз коју је роморио таман поточић. Сатима се није враћао.

— Куд ли се изгуби Мачак? — забрину се Јованче, који је једини примијетио нестанак мајстора, јер су остали били забављени игром. — Да му се није што десило.

Пошао је у потрагу на ону страну куд је ишчезао Лазар. Кад је стигао на ивицу дубоке уске јаруге, у почетку није ништа нарочито запазио. Јаруга је вијугала, тајанствена, сумрачна, пуна распуцалих кречњачких стијена, испуњена гргољењем црне воде. Дјечака подиђе лака језа.

— Овдје, кажу, живи дрекавац!

И он је често, за кишовитих прољетњих ноћи, слушао из Прокина гаја отегнуто и продорно кричање непознатог становника мрачне ноћне шуме. Овдје он, дакле, живи.

— Дрекавац!

Одједном се Јованчету следише ноге. Спазио је како испод једне веће сиве стијене излијећу грудве земље и руше се према потоку.

— Ено га! Дрекавац копа јазбину!

Да је неко други био на Јованчетову мјесту, заждио би одмах трком натраг у логор да узбуди остале, али одважни дјечак брзо савлада први страх и помисли:

— А шта ће бити ако је само обични јазавац или нека још безопаснија животиња? Смијаће ми се читава чета што сам стругнуо.

Почекао је још мало, а кад земља поче поново да излијеће испод стијене, он узе повећи камен и хитну га у јаругу. Камен звекну о саму ивицу стијене и распрсну се као бомба.

— Ехеј, дрекавче, држи се! — повика он охрабрен праском своје „бомбе“.

У истом тренутку испод стијене се зачу љутит глас:

— Чедо ти је дрекавац! Еј, ко се то баца?

— Јеси ли ти то, Лазаре?

— Ја сам, ја. Еј, не бацај се!

Иза стијене, са стране, помоли се ознојено лице Лазара Мачка.

— Шта то радиш доље? — зачуди се Јованче.

— Доћи да видиш.

Јованче се спусти у Јаругу. Испод нагнуте стијене, заклоњена густим жбуном црнога граба, кукрике, зијевала је поширока тамна рупа.

— Шта то копаш, мајсторе?

— Проширујем отвор на овој пећиници. Ово сам још неки дан открио.

Јованчету зажагрише очи.

— Чек да завирим... у, па ово је отишло дубоко под брдо.

— Бог те пита колико. Само је отвор засут земљом, зауставила је ова кукрика.

— Ко би знао шта унутра има! — узбуђивао се све више Јованче. — Можда јазавац, лисица или нешто још опасније? Да можда нема змија?

Мајстор Мачак озбиљно занијека главом:

— Змија сигурно нема. У јаругу никад не допире сунце, а у пећини је увијек хладно.

— И ти би се усудио да се унутра завучеш? — погледа га Јованче задивљено.

— Би, али само с фењером или с батеријском лампом. Батерија ће бити боља, лакше ћу је сакрити од осталих.

— А што да кријеш? — зачуди се Јованче. — Зар осталим дјечацама нећемо казати за ову пећину?

— Боље је да не говоримо — предложи Мачак.

— Ја бих овдје сакрио главни дио своје радионице, оно што ми баш не треба у логору, а буде ли много дјеце знало за пећину, брзо ће се чути и у селу.

— Е, па ти си крио и од мене — ожалости се Јованче.

— Не, не! Хтио сам сам да извидим, па да те онда изненадим. Ех, зар од тебе да ја нешто кријем? Хајдемо сад кући, вријеме је, а сутра ћемо наставити.

XII

Читаве ноћи Јованче је немирно спавао. Тек затвори очи и већ се нађе у непознатој сумрачној пећини. Иза каменита стуба вири лисица, кези се. Дјечака хвата страх: ево је, сад ће скочити! Уто однекле испада Николица с кујом. Јованче му, сав срећан, ћипа у сусрет и... бубне с кревета право на земљу.

— Враг с тобом и твојом кујом! — гунђа он у мраку и пипа чворугу на глави. — Богме ћеш сутра платити за све оно!

Али већ ујутро Јованче заборавља и страшан сан и своју чворугу и трком јури у Прокин гај. Тамо га чека неугодно изненађење. Ђоко Потрк јавља да мајстор Мачак неће доћи. Задржао га отац да му помогне у неком хитном послу око једних кола.

— Онда данас нема ништа од уласка у пећину ожалости се Јованче. — Да сам бар ја понио неки фењер и сам самцит покушао да се увучем тамо.

Док је тако сједио невесело оборене главе, трже га из мисли Стричев престрашени узвик:

— Ено је!

— Шта је?! Ко је?! — поскакаше дјечаци.

— Она! Она главом!

— Зар лисица? — ускликну Ђоко.

— Да пуштам Жују? — пожуре Николица.

— Какву Жују! — викну Стриц. — Неће Жуја на њу.

— Па ко је онда? Мечка? — препаде се Ђоко.

— Гдје је? Ништа ја не видим.

— Ено је иза оне букве. Сакрила се, чим сам ја повикао.

— Ама ко је, казуј?! — пограби га Јованче за раме.

— Па зар већ нисам рекао да је она! — наљути се Стриц.
— Она главом!

— Ма која она, слоне један?

— Луња, човјече! Ко ће други бити него Луња.

Јованче се уозбилъи.

— Е, онда смо пропали, открила је логор.

Сви потрчаше оној букви и сјатише се око дјевојчице, која је стајала уза само стабло и скромно и стидљиво притискивала лице уз глатку кору дрвета.

— Шта радиш ту? — строго поче Јованче.

— Дошла да вас видим — тихо рече Луња и погледа га тако добродушно својим великим тамним очима да Јованче, већ спреман да викне, само гргутну као млад пјетлић и настави много мекше:

— А зашто да нас гледаш?

Умјесто Луње у разговор се утаче накостријешени Стриц:

— Дошла је она да нас шпијунира, знам ја њу. Лијепо се провукла назорице за неким од вас, за неком будалом која се није обзирала да је неко не прати.

— Је ли тако, Луњо? — упита Јованче. — За ким си дошла?

— За Стрицем. Он се никад не обзире, само пружа кораке.

Читава дружина прасну у смијех и саби се у чврст круг око поцрвењелог Стрица, који је само збуњено звјерао око себе као да је пао с крушке.

— Аха-ха-ха, дошла за будалом, велиш!

— Ко ли је та будала, еј Стриче?

— Ја сам будала! — одједном дрекну Стриц, муњевито прискочи стаблу и док се још дјечаци нису ни снашли од изненађења, он се већ окретно пузао уз букву. Заустави се тек у првим гранама и злурадо се исцери:

— Нек сад за мном дође, шпијунка једна! Ух, што је мрзим!

—А мрзиш ли ти, Луњо, њега? — заграјаше дјечаци.

Дјевојчица подиже према крошњи свој миран поглед и одговори тихо и сасвим пријатељски:

— Не, ја волим нашег Стрица.

Под буквом узаври још већа граја.

— Ехеј, Стриче, воли те, воли те!

— Силази доље да те женимо!

Постиђени Стриц навали да се пентра још више уз дрво и најзад сасвим ишчезну у лишћу. Послије краће станке, одјекну његов глас однекле с врха дрвета:

— Нек иде она куд хоће, дабогда цркла!

На те његове ријечи, дјевојчица покорно, оборене главе, крену кроза шуму. Јованче се уозбилги.

— Луњо, куда ћеш?

— Шта ја знам куда ћу. Идем, кад ме ту не воле.

— Шта не воле! Ко не воли! — повика Вањка Широки. — Стриче, магарче један, ожалостио си дјевојчицу, ено је — оде богзна куда.

— Хе, а што она ту прича — набурено отегну Стриц. — Јест, па ми се онда сви смију.

— Хајде, бојс (момче) силази одозго, нећемо се више ругати — зовну Ник Ћулибрк.

Луњу некако вратише натраг. Брисала је малу, малецну сузицу у углу ока и, још увијек кришом, гледала Стрица који се правио да је не види. Она се онда приби уз Вањку Широког, свог заштитника, а на то Стриц љутито лупи дланом по стаблу и запри јети:

— Други пут ћу скочити с врха букве, па нек буде мило онима који ме мрзе!

Дјевојчици заиграше усне. Она погледа по свима редом да се увјери узимају ли они озбиљно то што Стриц говори. Најзад заустави поглед на њему, кос, испитивачки и мученички поглед онога који страда и воли.

Запази то и Стриц, али се ипак правио да ништа не види, иако му је срце тако играло да од радости умало није сунуо уз букву и горе на врху раширио крила и полетио чак до Америке. Тако се њему бар чинило.

— Па дедер, шта ћемо сад с Луњом? — упита Јованче.

Дјечаци су ћутали оборених глава. Луња и сама обори поглед и рече сасвим тихо:

— Пустите ме близу вас... Само да гледам шта радите.

— Па да је пустимо? — јави се Вањка Широки.

— У чету може само онај који је тучен — опомену их Јованче. — Луњо, је ли тебе учитељ тукао?

— Није.

— Е, онда не можеш с нама.

Луња се трже, поигра обрвама и намрштено рече:

— Нека знате, и мене ће истући. Доћи ћу ја овамо.

Окренула се, одлучна и љутита, и без ријечи се упутила кроз Гај. Дјечаци су зачуђено гледали за њом. Ко би се то од Луње надао, од оне тихе ћутљиве Луње. Једини Николица напући усне.

— Их, да ми женско дође у логор!

— А твоја Жуја? Ваљда ми је она неки мушкарац! — заједљиво дочека Стриц.

Николица убрзано затрепта и у чуду се загледа у своју кују. Пази, молим те, па и Жуја је женско, а он се тога досад није сјетио.

XIII

Луња је стигла у школу озбиљна, стиснутих усана, а чим је учитељ ушао у разред, она устаде са свог мјеста и приђе катедри.

— Шта је? — зловољно промрси учитељ и не гледајући је.

— Хоћу да добијем батине.

Учитељ се трже, затрепта и не вјерујући да је добро чуо, нахери главу и заклони уво дланом.

— Шта кажеш, понови! Шта си то рекла?

— Хоћу да ме истучете, батине да добијем! — гласније понови Луња.

Учитељ Паприка погледа је најприје уплашено, па забезекнуто, затим разроко као да му је мува сјела на његов црвени нос, а онда се забаци натраг, на наслон столице, лупи рукама по столу и луђачки стаде да се смије:

— Аха-ха-ха-ха, хоће дјевојчица батине! Аха-ха-ха!

Луња је чекала да он престане са смијањем, али како учитељ није прекидао, она узе креду и сунђер с полице пред таблом и баци на земљу.

— Охо-хо-хо, баш нећу да те тучем! — грохотао је Паприка.

Луња онда зграби с катедре разредницу, укоричену тешку свеску, и тресну је о земљу. Полетје облак прашине на све стране као да је бомба пала.

— Ето, сад ћу добити батине!

Учитељ кихну од силне прашине и ухвати се за катедру од загрцнутог смијеха.

— Ха-ха-хааа! Е, ђаво те однио, ово ти вриједи Цариграда! Ама ко би те тукао, кад си таква. Аха-ха-ха!

Намрштена Луња одлучно попаде таблу за ногу и повуче је. Плоча се с треском сруши на под. Паприка просто подивља од смијеха, избуљи очи и стаде тако да урла да од тога зазвекаше бочице с мастилом по клупама. За њим удари у грохот читав разред.

—О дијете, о ђаволе, престани већ једном, јер ћу иначе пући! Аха-ха-хааај!

— Хи-хи-хи! — њиштао је разред.

Учитељ се толико смијао и смијао да му најзад ударише четвороструке сузе. Дуго их је брисао, хохотао и хахотао све тише, а кад се коначно потпуно смирио, он зачуђено погледа око себе као да се буди иза сна и буљећи очи запита:

— А какав је ово неред? Ко је срушио таблу, ко је бацио разредницу?

— Хи-хи-хи-хи! — зацилика разред.

Паприка скочи и попаде прут.

— Правите лом и још се смијете, а! Чекајте, сад ћу ја вама показати!

Јурнуо је уздуж клупа и — швиц, швиц! —распалио лијеводесно по ђачким рукама, по леђима а негдје, богме, и по глави. Смијех престаде као да га засу пљусак.

— Правите неред и још се смијете, је ли!

Кад се вратио за катедру, он избуљи очи у Луњу као да је сад први пут види.

— А ти? Шта ти ту чекаш, а?

Па као да се одједном досјетио, он злурадо зашкиљи:

— Аха, сад ми паде на ум: батине, батинице, је ли!

Почео је да се обзире око себе за оним главним прутом „парадним“. Луња се препаде. Све до тада била је упорна, храбра, али сад... Одједном је спопаде такав страх да јој се учитељ учини већи од планине.

— Шта би сад, куда би?!

Истог трена сјети се Јованчета и онога незаборавног дана кад је тај храбри дјечак пред самим учитељевим носом искочио кроз прозор и побјегао. Да, да, побјегао!

— А како би тек било да ја, дјевојчица, и то још најмлађа у разреду, скокнем кроз прозор? Ала би то била прича!

Луња поново баци један брз поглед на учитеља. Сад јој се више није чинио као планина. Каква планина! Па то је само један злоћуд мамуран чича, од ракије пропао, вјечито кисео и љут. Гле га како завирује иза ормара, тражи прут.

— Хоп, сад је вријеме!

Луња суну према широм отвореном прозору, попе се на прозорску даску и — дућ! — скочи у меку леју, поред бокора перуника.

— О, па ово није баш тако страшно. Само се земља мало затресла. И планина у даљини поскочила је увис и опет пала натраг, а није се разбила! Како ли је дивна ствар скакање, знају дјечаци шта је добро!

Не губећи много времена, Луња скочи на ноге, отресе сукњицу (као што би урадила свака дјевојчица, па макар с неба скочила!) и трком појури у прво љесково шипражје.

Забезекнути учитељ није скочио иза катедре и појурио за Луњом као оно некад за Јованчетом. Овоме се он ни у сну није надао од једне дјевојчице. Зато је и остао мирно на своме мјесту, жмиркао, климао главом и најзад прогунђао:

— Тако ме је лијепо молила да је измлатим, а ја умјесто тога заопуцао прutom по читавом разреду. И ето ти, стигни је сад!

Стигни је! Лако је то било рећи, али заиста тешко извршити, јер је Луња као крилата јурила право у Прокин гај. Упала је у Гај са западне стране куд скоро нико не залази. Окретно је прескакала камените кречњачке шкрапе, рупе и пукотине. Тако је стигла и надомак јаруге поточића понорнице кад јој се на неком глатком жбуњу омаче нога и она клизну у дубоку рупу, скривену у густу папрат. Отискивала се и котрљала неколико метара низ тијесно гротло понора и најзад се нашла на дну јаме, у густој хладној тами.

XIV

Сљедећег јутра нестрпљиви Јованче први је стигао у логор Тепсију, а кад се ускоро кроза шуму указа и Лазар Мачак, он му потрча у сусрет.

— Лазаре, брзо у пећину док остали нису стигли. Носиш ли батерију?

Мачак извади из њедара електричну лампу и свечано је подиже увис.

— Ево је! Нов је новцат уметак у њој. Сија као сунце.

Дјечаци трком кренуше кроза шуму. Над јаругом је још лежала јутарња сјенка. Јованче се најежи.

— Ко би знао шта нас чека данас?

— Тежак посао, копање — одговори сталожени мајстор Мачак. — Ваљаће добро запети.

Спустише се у јаругу испод нагнуте стијене и наизмјенице стадоше да копају наоштреним Лазаревим ашовом. Отвор у пећину лагано се ширио. Сваки час би, сад један, сад онај други, клекнуо на кољена и повирио унутра. Из пећине је ударала хладноћа, пријетио загонетан мрак.

Кад је отвор већ толико проширен да би се могао увући чак и одрастао човјек, Лазар Мачак пусти ашов.

— Сад је доста, можемо унутра. Ево, ја ћу први.

— А зашто не бих ја? — побуни се Јованче.

— Ја сам пронашао пећину, право је да ја пођем први. А ја сам и батерију донио — пријекорно напомену Мачак.

Против тако јаких разлога Јованче није могао ничим иступити. Зато он само слеже раменима и пристаде:

— Па добро, иди. Него... а шта се оно прича о дрекавцу у овој јарузи? Да се он можда не крије баш у овој пећини.

Мачак одједном поблиједи и устаде.

— Па дрекавац је тамо доље гдје увире поток. Тако сви кажу...

— Кажу, али... Је ли га ко видио баш доље?

— Их, можда њега и нема — неувјерљиво поче Мачак. — Сјећаш ли се што је учитељица причала да је то нека птица која живи по мочварама и...

— Па да, тако је — сложи се Јованче. — Хајде онда улази.

— Хајде ти први — поче да затеже Мачак.

— Па ти си се отимао да први уђеш, ти си открио пећину, лампа је твоја.

— А ти си наш командант — прекиде га Мачак. — Ти треба свуда да си први.

Кад му друг помену његово командантско звање, Јованче одједном престаде да буде обичан дјечак из четвртог основне који се плаши мрака, пећине и дрекавца. Он је командант, вођа дружине, читаве чете, а такви се не смију ничег бојати. Храбро, дакле, напријед.

Упалио је батеријску лампу и четвероношке се увукао кроз тијесан отвор у пећину. Пузио је тако на кољенима и лактовима седам-осам метара, док му је лампа освјетљавала само голе зидове ниског каменог ходника. Одједном, нагло, ходник се заврши као да је одсјечен, нестаде зидова, а лепезаст млаз

његове лампе просу се по равном патосу некакве чудне подземне просторије.

— Шта ли је ово сад? — с језом се упита Јованче, па диже лампу мало више и баци сноп свјетлости лијево-десно од себе. Пред њим се открише жућкасти зидови неке доста простране пећине, нешто мало мање од њиховог разреда у школи.

— Лазаре, идеш ли? — зовну он шапатам.

— Ту сам — исто тако шапатам одазва се Мачак.

— Погледај ово!

Јованче се лагано исправи и бојажљиво поче да кружи распршеним снопом свјетлости по зидовима. Пред њима се из вјечитог мрака показивала овисока подземна дворана са чијег су стропа висиле дебеле камене свијеће. Управ тога тренутка с најдебље од тих свијећа откиде се тешка водена капља и с чудним звуком проби тајанствену тишину: штроп!

— Шта је то? — лецну се Мачак.

— Капље! — изрече Јованче свечаним шапатам.

Опрезно, корак по корак, упутише се у разгледање дворане. Изненада Мачак се трже и викну:

— Јао!

— Шта је?! — препаде се Јованче.

— Јао, нешто ме убоде за врат! У-ух, што боли... Јао, јао, ево га мили низ леђа!

Јованче му брже-боље посвијетли иза врата, па и нехотице прасну у смијех. Пећина одјекну као да неко лупи даском о даску.

— Што се сад смијеш?

— Аха-ха, па то ти је капља с таванице пала за врат!

— Ма не може бити! — дахну с олакшањем Лазар и пипну се за „убодено“ мјесто. — Е јест, вјере ми. Ђаво је однио, алај ме пристраши!

— Штроп! — пљесну опет иза самих Мачкових леђа и он одскочи као да га нешто лупи.

— Ал си страшљив, мајсторе! — подругну се Јованче.

— Ех, страшљив! Не бојим се ја, нег ово изненада...

— Па да, изненада. Кладим се да ћеш се опет препастаи, кад нешто изненада... — узе да га зачикује Јованче, али га Мачак брзо прекиде:

— Кладим се да нећу!

Кврц! — одједном пећина ишчезну у потпуној тами. Мачак дрекну:

— Ајој, пали лампу!

Тишина. Из глуве вјечне таме никаква одговора.

— Јованче! Јованче, гдје си?!

Опет ни гласа. У хладној тами одјекну само једно јасно: штроп!

— Ајој, брате Јованче, јави се! — повика Мачак скоро кроз плач. — Само се јави!

— Аха, јеси ли се уплашио, кажем ли ја! — јекну Јованчетов глас крај самог његовог ува и лампа поново сину. — Не бој се, ево мене.

Кренуше даље све поред зидова пећине. На једноме мјесту пред њима се у неравној стијени указа велика пукотина од врха до дна подземне просторије. При земљи она се ширила стварајући неку врсту укривена улаза у некакву одају, тунел или бог те пита какву тајанствену рупу. Јованче застаде.

— Да вирнемо тамо, а?

— Чекај, да ти се прихватим за опасач — прошапута Мачак.

Пажљиво освјетљавајући испред себе, Јованче учини корак-два, па стаде.

— Шта је? — шану Мачак иза његових леђа.

— Некаква јама, шта ли је — прогунђа Јованче у недоумици, па се нагну напријед и поче да шара лампом по нечем испод својих ногу. — Пази га, вода, језерце.

Мачак провуче главу испод његова пазуха и остаде забленут, упола отворених уста. Пред њим, попут неког бунара, зијала је широка рупа, а у њој, на дубини од најмање три метра, блијештала је вода обасјана Јованчетовом лампом.

— Језеро! — прошапута Мачак обузет свечаном језом пред тим смиреним огледалом подземне воде. — Богзна колико је дубоко. Сигурно сто метара.

Јованче се још више нагну и посвијетли.

— Није дубоко. Ено, види се дно. Нема ни пола метра. Погледај.

Зурили су дуго у тајанствену бистру воду без риба, без жаба, без иједне травке. Све је било мртво и тихо у плитком језерцу које се пружало некуд у недоглед кроз каменит ходник ниска свода.

— Да имамо какве лџестве, па се спустимо у језеро, могли бисмо да засучемо ногавице па кроз воду даље — рече Јованче.

— Богами, ја се не бих усудио — прошапута Мачак. — Нарочито не бих без резервног уметка за лампу. Замисли: изгори ти батерија, а ти останеш у мраку, у води.

— Тога се нисам ни сјетио, мајсторе — рече Јованче и стресе се од језе.

Како се више није могло даље, морали су опет натраг, у велику дворану. Она им сад, послије чудног ћутљивог језера, дође некако позната и безопасна, па почеше разговарати много слободније и гласније. Испитивали су и даље неравне зидове све док, на супротном крају од пролаза за језеро, не открише нови ходник нешто нижи и тјешњи од онога првог. Јованче се морао добро сагнути да би се унутра завукао.

— Еј, чувај се опет каквог језера! — гласно викну Мачак који се већ био одомаћио у пећини и престао да се плаши. — Гледај добро преда се, еј!

Тек што је то изговорио и почео да се смије, кад из дубине ходника, из неодређене даљине, као неки одговор на његове ријечи, доприје једно танко, подземно:

— Еј!

Два мала истраживача скаменише се у мјесту. Јованче само што окрену главу и укочено се загледа у Мачка као да нијемо пита:

— Шта је сад оно?

— Гаси! — прошишта му Мачак у само уво.

Прекидач кврцну. Тама потрпа дјечаке. Истог трена из дубине ходника зачу се јасно и поновљено:

— Ej, ej!

XV

Јесење сунце већ је било угријало прохладну сјеновиту јутарњу шуму, а од Јованчета и Мачка још ни трага ни гласа. Трепериле су по Гају златасте сунчане пјеге, мамиле у игру, али дјечацима се никуд није полазило. Сви су већ одавна на окупу, али нема двојице најглавнијих: воће Јованчета и мајстора Мачка.

Шта се може почети без њих двојице?

— Да нијесу стигли прије нас па некуд отишли? — упита Ник Ђулибрк.

— Тешко да јесу — посумња Стриц.

Немирни Ђоко Потрк, коме су се по глави вјечито врзмале најчудније мисли, одједном се нешто присјети:

— А шта ће бити ако су они јутрос отишли у школу да се предају?

— То Јованче никад не би урадио — озбиљно дочека Вања Широки. — Онај ко је тучен, више се не враћа у шаке учитељу Паприки.

Потрк одмахну руком.

— Ехеј, знам то и ја. Ми који смо добили батине, не окрећемо више тамо, али Јованче се може преварити. Он једини међу нама није био тучен.

— Како да није? — зину Николица.

— Па читав четврти разред зна да је он побјегао кроз прозор прије него га је учитељ и такоа прutom.

Стриц избуљи очи и од чуда забаци шешир на потиљак.

— Ау, ау, па ја се тога досад нијесам ни сјетио! Заиста, Јованче уопште није добио батина, ни једне зврчке.

Сви се дјечаци грдно забринуше и сневеселише. У њиховој сумњи још их више учврсти Ђоко Потрк кад их подсјети:

— Јесте ли видјели како су се они прошла два дана нешто договарали и сашаптавали? Има ту нешто.

Вањка Широки опет се успротиви.

— Иако није тучен, Јованче ипак зна да га у школи чекају батине. Зашто би се онда предавао?

— Е, зашто! — поче да мудрује Потрк. — Ако он учитељу изда гдје се налази наш логор, можда га неће ни тући. Он и Мачак рећи ће да су се покајали, а ми онда ћемо ми за све платити.

— Заиста, нешто су се често сашаптавали — потврди и Ник Ђулибрк.

— Браћо моја, док ми ово причамо, можда се већ потјера примиче Гају — опомену Ђоко. — Како би било да се ми сакријемо?

— На дрвеће! Сви на дрвеће! — весело дочека Стриц већ унапријед срећан што ће се пентрати по дрвећу па ма због чега било. — Идемо мало даље од логора, па на букву. Одозго ћемо вирити како нас траже.

Бојећи се изненадног доласка потјере, дружина журно крену кроза шуму. На једно педесет корака од логора Стриц одабра једну букву ниске и врло густе крошње на коју се лако могло попети.

— Ево је! Ту нас неће наћи ни свети Пантелија.

Николица одједном запрепаштено избечи очи.

— А шта ћу ја с мојом Жујом? Она се не зна пењати.

— Па да је свежемо под букву — бубну Стриц.

— Ехеј, а кад је они нађу, па погледају горе и виде нас! — досјети се Ђоко Потрк.

— А ми нећемо да сиђемо, па им је опет цабе! — заинати се Стриц.

— Они могу посјећи букву! — препаде се Николица.

Најзад се договорише да кују вежу за једно дрво, десетак метара даље од њиховог. Тако се нису морали бојати да ће бити откривени. Ко би се досјетио да прегледа све букве у околини.

Везаше кују и један за другим попеше се на дрво. Горе, у густој хладовитој крошњи букве, било им је некако много љепше него на земљи. Били су као у неком зачараном лиснатом царству.

Одједном се у близин зачу неко необично цвиљење. Сви се тргоше.

— Шта је оно? — промуца Ђоко.

— Па то је Жуја! — досјети се Николица. — Зове мене.

— Умири је, враг с њом! — прошишта Стриц.

Николица се спусти на најдоњу грану и провири. Куја је нетремице пиљила у правцу њихове букве, затезала узицу и жалосно цвила. Малишан викну:

— Мир, Жуја, да ћутиш! Сад ћу ја доћи.

Вјерна куја весело замаху репом, леже и спусти главу на шапе, али јој очи и даље остадоше приковане за дрво на коме се крио њезин вољени Николица.

XVI

Оставили смо Јованчета и Мачка у пећини баш у ономе страшном часу кад су угасили лампу и у истом тренутку поново чули из подземног ходника онај тајанствени узвик:

— Еј, еј!

Дечацима се следише и укретише ноге као оне камене свијеће које су висиле са стропа пећине. Да им је сад неко прискочио из таме, могао их је слободно макљати као два говечета, они се не би умјели ни помаћи с мјеста.

— Еј, упалите опет лампу! — сад нешто ближе чу се танак пискав глас.

— Не пали! — шану Мачак.

Јованче је напето ослушкивао. У некој књизи, добијеној од учитељице Лане, он је читао о патуљцима, малецним добродушним људима, који лутају шумом. Ово је можда један од њих. Изгубио се у мраку и сад зове у помоћ. Зашто да га се дјечак боји. Глас му је тако дјетињски, нимало страشان.

— Еј ви тамо, упалите! — молио је гласић.

— Сад ћу да се јавим ! — прошапута Јованче. — Оно је патуљак. Знаш, онај из приче.

Мачак му чврсто стеже руку и промуца:

— Хајде па шта нам буде. Он је један, а нас двојица, бићемо јачи. Упали само да га видимо.

Јованче штрецну лампом и зовну трудећи се да му глас буде што дебљи:

— Ехеј, ко је то ?

Из ходника, још ближе њима, дође одговор.

— Ја сам, зар не видите.

Дјечаци се згледаше блиједи нешто од страха, а нешто од одблијеска са зидова. Круг свјетлости њихове лампе опрезно пође у дубину ходника.

— Ехеј, гдје си?! — викну сад и Мачак малчице окуражен.

— Ево ме, Мачак, идем — одврати глас.

Лазар Мачак збуњено погледа у Јованчета.

— Откуд патуљак зна да је мени надимак „Мачак“?

— Свашта они знају — прошапута Јованче, па се одједном окуражи и упери лампу право у дубину ходника. У кругу свјетлости нађе се нешто живо, помично.

Забезекнути дјечаци само зинуше, а онда викнуше у један глас:

— Луња!

Дјевојчица је шепала ходником погнута, разбарушене косе. Јованче од изненађења једва поврати дар говора.

— Еј, откуд сад ти?

— Свуда се та нађе — прогунђа Мачак.

Луња се опрезно извуче из ходника у дворану, обрису лице и мирно објасни:

— Бјежала сам из школе овамо у Гај, па упала у јаму у понор.

— Кад си упала? — неповјерљиво зашкиљи Мачак.

— Малоприје. Најприје сам плакала, онда сам пробала да се извучем горе па нисам никако могла, а онда...

— Па шта онда? — испитивао је Мачак.

— Онда сам опет плакала, па сам онда чула вас, видјела свјетлост и пошла на ту страну.

— И-их, види је! А зар се нијеси бојала? — чудило се Мачак.

— Што да се бојим, кад имам ово — рече Луња и испружи длан.

— Шта ти је то ? — радознало се надвири Јованче.

— Укосница. Гле како је оштра. Кад год идем куда кроз мрак, ја само извадим укосницу, држим је у руци и ничег се онда не бојим.

— Како не бојиш? — зину Мачак.

— Лијепо. Нек само нешто наиђе, ја га одмах боцнем па да видиш! — куражно се напући цурица.

— А дрекавац? — упита Мачак.

— И дрекавца! — одврати Луња и не трепнувши. — Боц, боц, па ће одмах крепати!

— Идемо ми брже напоље док није дошло нешто горе од Луње — предложи Јованче.

Мачак одједном сједе и хукну:

— Ја више не могу никуд ни макнути. Тек сад су ми се одсјекле ноге од онога страха од малоприје.

— Дај руку, ја ћу те повести — протеча добродушна Луња.

Мачак фркну као прави мачор:

— Зар мене женско да води! Нећу, па макар ишао на глави.

Скочио је као опарен и кочоперно се испрсио.

— Идемо. Лак сам као зец.

Кад се из пећинског мрака извукоше напоље, пред њима сину бљештаво зелен Гај, чист и весео као да је тога тренутка створен и стављен под сунчан свод неба.

— Их, досад нијесам ни знао како је лијепа ова наша шума — оте се и нехотице Јованчету. — Чини ми се да сам тек сад прогледао.

— Богме сам ја заиста тек сад и прогледао, и прочуо, и проходао, и срце ми је прокуцало! — искрено признаде Мачак. Жив ме страх појео у овој пећинетини.

—А шта ћемо сад? — забрину се Јованче. —Рекли смо да ником не причамо о овој нашој пећини.

Мачак искоса погледа у Луњу.

— Сад смо готови, она ће све испричати. Знам ја како се дјевојчице расторокају.

Луња га пријекорно погледа и тужно рече:

— Због вас ја сам по разреду све порушила, наљутила учитеља и онда искочила кроз прозор, а ви сад тако. Кад кажете да се ћути, ја ћу ћутати, па макар ми у њедра ставили миша.

Кад Луња исприча све шта јој се тога јутра догодило у школи, Јованче озбиљно рече:

— Лазаре, сад јој можемо вјеровати, и она је наша.

— Хајде, де! — сложи се Мачак. — А шта ћемо у логору казати осталима кад нас виде да овако утроје долазимо?

— Рећи ћемо да нам је Луња повјерила шта ће јутрос у школи закувати, па смо ишли у љескар близу школе да је дочекамо.

— То си се добро сјетио — сложи се Мачак. — А ти, Луњо, добро упамти што смо се договорили па немој шта друго кокодакати.

— Их, кокодакати! Немој ти мијаукати! — дочека га Луња и поче да поцупкује и да се руга, али без имало злобе. — Мачак, мачак, мачак!

Кад су се враћали натраг, у Тепсију, зачуше у близини логора некакав необичан жагор који је допирао однекле с висине, изнад шуме. Мачак се трже.

— Који је сад ово ђаво? Да то нијесу они несрећни патуљци, па се попели некуд горе?

— Не знам ни ја — уозбиљи се Јованче. — Тише мало да чујемо.

На прстима су се шуљали у ономе правцу откуд је допирало оно необично жагорење. Одједном се оно претвори у праву галаму. Неки љутит глас дрекну високо из крошње дрвета, на десетак метара испред њих:

— Ако то буде истина, одераћу жива Лазара Мачка!

— Опет нешто по мојим леђима! — препаде се Мачак. — Шта је ово јутрос, људи моји?!

— Оно је Стричев глас! — тихо ускликну Луња и сва сину од радости.

— Теби се свуда привиђа тај твој Стриц! — окоси се Мачак. — Откуд Стриц горе на небесима?

— Чекајте, идем ја да видим — рече Јованче и куражно закорачи према ономе стаблу изнад кога се чула галама. Стао је под саму букву, пажљиво се загледао у њезину крошњу, а онда гласно викнуо:

— Еј, шта ви радите горе?!

Галама у висини одједном замрије, а онда се заори весела граја:

— Ево Јованчета! Аха, ево га! Ево га, силазите!

Из крошње су, попут презрелих ораха, сипали чланови дружине: Стриц, Вањка, Потрк, Ник, Николица.

У близини весело залаја Жуја.

XVII

Послије онога Луњиног наваљивања да добије батине и њезиног неочекиваног бјекства кроз прозор, учитељ Паприка сасвим се прозлио. Упадао је у разред љут и мамуран, подозриво гледао примирене ђаке па би истом пришао било којој клупи и обратио се уплашеном дјечаку:

— Хоћеш ли батина?

Ако би малишан казао да неће, он би почео злурадо да се смјешка:

— Нећеш, је ли, момче? Е да видиш како ћеш сад хтјети. Дедер, испружи длан, да ти ја покажем како нећеш батина.

Пришао би затим другом ђаку, а кад би овај, уплашен судбином свог друга, казао да хоће батине, подозриви учитељ би се разгоропадио:

— Аха, и ти ли си као она јогунаста дјевојчица: тобож хоћеш батине, а овамо гледаш како ћеш стругнути кроз прозор. Стани, сад ћеш добити и за прозор и за скакање.

Зафијукао би прут, дигла се прашина и одјекнула дрека бијенога, а мрачни чича већ је мјеркао нову жртву.

— А ти, неошишани, хоћеш ли батина?

Кукавни ђачић није знао шта да одговори, јер како год гукнеш, не гине ти једна жестока порција, зато би се ућутао као корњача, главе увучене међу рамена, правећи се да никад није умио ни ријеч да прослови.

— Аха па ти, братац немушти, нећеш ни да одговориш! — злурадо би завречао учитељ. Чек, чек, онда ће овај прут да

проговори.

Кад би се тако сит искалио на дјеци, Паприка се пењао за катедру и отуд презриво гунђао:

— Баш ми је школа за вас дивљаке сеоске. За вас је шума и козе, а не књига.

Застрашени свакодневним батинама, дјечаци наставише да се одмећу од школе. Дугоноги Стриц марљиво је купио бјегунце, водио их у логор Тепсију и реферисао:

— Јованче, ево још једног, нов новцат. Батине прекјуче добио, јуче пронађен у шикари више кућа, јутрос обећао да неће издати чету ни логор. Води га да полаже заклетву.

Излупани дјечак весело је јездио на хајдуков гроб, да се закуне на вјерност чети и трком се враћао назад у Гај да се нагледа логора и Мачкових мајсторија.

А у логору је, ваља признати, сваки дан дограђивано нешто ново. На Жујиној кућици, на примјер, већ неколико дана кочила се глатка плоча с натписом:

„Колибица кује Жује.

Нек се види, нек се чује.“

Ово је, разумије се, саставио пјесник Ђоко Потрк грицкајући замишљено киселу стабљичицу „зечјег купуса.“

Јованче и мајстор Лазар Мачак били су неуморни у измишљању разноразних новина. Као најуспјелија показала им се ипак „Жујина тајна кућа“.

Ево како је дошло до њезине градње.

На пола пута између сеоског друма и логора налазила се једна рупчага од скоро метар дубине. То је некад била јама за

хватање курјака па се током година зарушила. Код те рупе Јованче би често застао и замишљено је разгледао, док једног дана не рече Мачку:

— Мајсторе, сад сам се нешто сјетио. Од ове би се јаме могла начинити Жујина тајна кућа.

Мачку није требало ништа даље причати, одмах се досјетио о чему се ради и већ је излагао свој мајсторски план: .

— Треба ископати бар још једно пола метра у дубину, зидове мало набити да се земља не руши, доље простријети папрати, а одозго.. .

— А одозго покрити сувим гранама и шушњем (опалим лишћем) да се не примијети — додаде Јованче. — Ту би сваке ноћи могли сакрити кују, па буде ли неко по мраку пошао према нашем логору, има да упадне право код Жује.

— Богме ће бити дреке и подераних чакшира! — ускликну мајстор Мачак.

—А и по дану ћемо ми тако прикрити јаму гранама да ће у њу упасти сваки незван гост који овуда наиђе — настављао је Јованче. — Туда је најкраћи и најлакши пут према логору, па га треба осигурати.

— То је тачно — сложи се Мачак. — А ко једном бубне у ову рупу, неће му, бар три дана, падати на ум да даље продужи.

Јама је ископана и маскирана све по Мачковим упутствима. Начињене су чак и мале степенице с три широке пречаге помоћу којих ће куја силазити и излазити из свог тајног скровишта.

Приликом првог увођења Жује у нови дом настаде једна непредвиђена тешкоћа: куја неће, па неће ни да привири у јаму.

Приђе само сумрачном отвору, неповјерљиво помирише непознату јазбину и забринуто се огледа на дјечаке као да пита:

— Куда сте ви ово са мном наумили, је ли?

Најзад је мали Николица морао први да сиђе у земуницу и тек се онда Жуја драге воље спустила за њим. Онда је малишан брзо изишао напоље, а за њим су дјечаци извукли степенице. Сирота куја, преварена тако на брзину, почела је да цвили и да засакаје уза стрме зидове. Николица је узе тјешити:

— Лези само, Жуја, лези, ето нас ујутру. Имаш доље здјелу воде и мекан кревет, баш те је брига.

Отвор покрише гранама и овлаш посуше сувим лишћем, а како је ископана земља већ раније била склоњена у једну оближњу удољину, сад се ни по чему није могло опазити да ту има било шта сумњиво. Свуд по шуми било је сличних гомила сува грања као и на томе мјесту.

У повратку кући, кад већ стигоше скоро до самог излаза из гаја, Николица се одједном нешто досјети:

— А шта ће бити, ако се неко омакне у јаму па бубне одозго на Жују?

— Не бој се ништа — утјеши га Јованче. — Жуја ће одскочити у страну прије него тај падне на њу.

— А буде ли Жуја спавала?

Ту већ ни Јованче није знао правог излаза, па одговори онако отприлике:

— Када куја спава, онда сви спавају, нико се не скита по шуми.

Ујутру Жују нађоше живу и здраву и преведоше је у логор, а јаму опет пажљиво покрише.

Пред само подне кујина тајна кућа дочека прву жртву.

У близини јаме дјечаци су се већ дуже времена играли жмурке. Луња је сједила уз једну букву, плела чарапу и пратила их погледом. Да би се пред њом показао вјештији од осталих, дугоноги Стриц, измичући од свог прогониоца, трчао је натрашке. Одједном се зачу прасак сува грања, Стриц изненађено викну и за трен ока нестане га под земљом.

Луња скочи.

— Оде Стриц, упаде Стриц!

Дечаци се стрчаше око јаме. Уз продор, на гранама лежао је само Стричев сламнато-картонски шешир с оним необичним натписом:

„Ништа нема да те брине,

од овога пацов гине!“

— Еј, Стриче, јеси ли жив? — повика Јованче. — Јави се.

— Стриче! — уплашено зовну Луња нагињући се над отвор.

Умјесто било каква одговора, кроз продор се одоздо помоли дугачка рука, пограби шешир и увуче га у јаму.

— Стриче, што се не јавиш? — питао је Јованче завирујући у земуницу.

— Нећу! — зачу се из јаме набурен глас.

— Ево ти степеница па се извуци.

— Нећу!

Куд је упао у јаму, туд је Стриц поквасио и тур у кујиној здјели с водом, па га је сад још више било срамота да се покаже напољу, пред Луњом. Ријешио је зато чврсто да у јами остане све, док остали не крену кући. Натукао је шешир све до очију и на сва запиткивања тврдоглаво ћутао или се отресао кратко и набусито:

— Нећу, одбиј!

Тек пошто дјечаци одоше за неким послом и око јаме се све утиша, он се попе уз први степеник, вирну напоље, па брже боље искочи и зажди према ивици шуме. Тамо се намјести иза једне лијеске и леже потрбушке да на сунцу осуши своју смочену позадину.

Лежећи тако с главом на рукама, заклоњен шеширом, Стриц је задријемао и заспао. Одједном се грање на љесковом жбуну опрезно размаче и кроза њ се помоли ушилјено лисичје лице некаквог старца. Он се зачуђено загледа у натпис на дечакову шеширу, поче лагано да сриче слово по слово, а онда се злурадо исцери:

— А ту ли се кријеш, птичице!

XVIII

Пододриви учитељ Паприка убрзо је опазио да му се број ђака у четвртом разреду осјетно смањује. Почео је зато свакодневно да их прозива иако то раније није чинио. Приметио је да у школу не долазе увијек исти ученици: Јованче, Потрк, Стриц, Мачак, Вањка, Ник Ћулибрк, Луња. Број бјегунаца растао је сваког дана.

— Аха, знам ја због чега је то — досјећао се он. — Или они бјеже од школе ил их родитељи задржавају да им раде пољске послове.

Једног дана он се упути сеоском кнезу, дебелом Ваљушку. Нађе га у крчми. Пошто поручише по чокањ некакве лоше ракије, зване „брља“, учитељ се пожали:

— Газда Ваљушко, ови твоји шумњаци не шаљу дјецу у школу. Погледај, ето ти списка. Нема их већ данима ни да привире у разред.

Ваљушко узне списак и прогунђа:

— Још данас ћу свима да запријетим глобом. Хеј крчмару, је ли ту пољар Лијан?

Однеле из ћошка испаде кривоног чичица лисичјег лица и лукаво упиљи у кнеза.

— Ту сам, ту сам, кнеже витеже. Заливам душицу брљом.

— Дедер ми за вечерас сазови ове људе. Ево ти списак.

Пољар се завуче у конопље иза куће и узне да сриче прво име на списку:

— Пе-хехе-те-те-а-ре... Аха, Петар!

Оно „Петар“викнуо је тако громко да облак врабаца суну с оближње шљиве. То се исто поновило и с осталим именима, али само без врабаца, јер је оно јато већ одавна било у неком кукурузишту. А кад су најзад сва имена била прочитана и запамћена, Лијан забаци на леђа кожни торбак, мину крчму и упути се кроза село на својим кривим ходаљкама.

— Хајдемоте ножице лагане, крај крчмице, крај моје драгане!

Кад се сељаци искупише код кнежеве куће, дебели газда Ваљушко строго их погледа свију редом и запита:

— А је ли ви, репоње једне, зашто ви не шаљете дјецу у школу?

„Репоње“се зачуђено згледаше. Стричев дјед Алекса гракну као врана:

— Па мој унук сваки дан порани још прије сунца.

— И мој Ђоко увијек одјури трком, све се за њим прашина диже — похвали се Потркова мајка.

—А мој Лазар окренуо па и недјељом обилази школу — јави се колар, Мачков отац.

Кнез Ваљушко шикну као гусак:

— Шиии, будале једне, ко би знао куд се они скитају. Ви мислите да су вам дјеца у школи, а они — шиии! — перјају кроз село.

— Ма зар и мој Николица? — зачуди се Николичина матер. — Док је Жују негдје сакрио, видим ја да нешто није у реду.

— Можда ће нам пољар о томе нешто знати да каже — рече кнез. — Еј, жено, је ли ту негдје стари Лијан?

На полуотвореним вратима помоли се старчево шпијунско лице.

— Ту сам, кнеже витеже.

— Дедер, пољару, би ли нам знао казати, јеси ли у посљедње вријеме опазио неке дјечаке да се скитају око воде и лове рибу? — упита кнез.

— Дјечаке, дјечаке, дјечаке! — узе да се присјећа чувар поља. — Не, не! Видио сам доста коња, говеда, двоје-троје магаради, понеког мачора скитницу и тебе, кнеже, кад си, пијан, пао с моста и ваљао се као... као...

— Мене прескочи, и то ваљање — прогунђа кнез — него нам онда реци јеси ли бар у околном орашју или кестенару видио какве мале неваљалце да се пентрају по дрвећу?

— Нијесам ни то, ни тамо их нема — одговори Лијан и додаде сам за себе. — Тамо често видим само себе кад берем туђе орахе.

— А можда си их спазио негдје на пашњацима, тамо гдје се дјечурлија играју клиса, жмурке, труле кобиле, шапца-лапца и још... и још... Каквих ли смо се оно игара играли прије тридесет-четрдесет година, еј колару?

— Руса и Турака! — ускликну дјед Алекса. — Сјећаш ли се, пољару, ти си био Осман-паша, а ја генерал Скобељев, па сам јуришао на Плевну и разбио ти нос.

— Е, то су већ игре од прије шездесет година — одмахну пољар. — Сад се дјеца играју Француза и Нијемаца, али ових дана не видим их на пашњаку.

— Сакрили се, значи, негдје — закључи кнез. — Добро би било, пољару, да ти проњушкаш гдје се то бјегунци од школе окупљају, па да их похватамо на лијегалу.

— Ихај, кад ли се докопам свог унука! — ускликну Стричев дјед. — Немојте да то хватање прође без мене.

— И мене да зовнете — викну колар.

— Богме бих и ја волио да се ту нађем — рече Мајкел Ђулибрк, Ников отац.

— Добро, дакле: биће проњушкано и вама објављено — службено изјави пољар. — Половићемо их као мишеве. Спремите само прутове, шибе, опасаче, уларе и пљуните у дланове, јер ту ће да падну грдне батине.

— Охо-хо, већ ме сврби рука! — жестио се Стричев дјед. — Само да договор држимо у тајности.

Растадоше се већ у сами мрак, тајанствени и ћутљиви, а већ сутрадан лукави пољар Лијан крену у извиђање да уходи мале бјегунце.

XIX

Весело тече живот у шумском логору. Најраније, читав сат прије осталих, стигне Лазар Мачак и пренесе у пећину понешто од најважнијих алатки из своје радионице. Гурне затим један одсјечен трнов жбун у отвор пећине и тако га прикрије да га ни из близине нико не би могао примијетити.

Јованче стигне убрзо послије Мачка. Наравно, одмах почиње повјерљив разговор о пећини. Спремају се да ускоро поново крену у истраживање. Јованче, опет, једва чека кад ће и осталима моћи да повјери шта су открили.

— Само док видимо какви су ови наши другови, знају ли тајну чувати — опомиње он Мачка. — Стрицу бих већ и могао казати за пећину. Могу и Вањки и Нику.

— Чекај док је ми најприје добро извидимо — предлаже Мачак.

Послије њих двојице у Гај стижу Стриц и Николица. Они ваде кују из њезине тајне куће и поново покривају и маскирају јаму. Чим они дођу, зна се, ту је већ у близини Луња, јер она је Стрицу увијек за петама.

— Сигурно се она скитница Луња шуња и провлачи за нама — упозорава Стриц Николицу, али се мали узалуд обзире, не види се баш нико. Тек задрхти вршак љескова жбуна, негдје пукне грана или нејасна сјенка шмугне иза стабла — можда је то Луња.

А Луња се појави баш у ономе тренутку кад већ нико на њу не мисли. Затрепери лишће и од зашаптана вјетра и узнемирених сјена — хоп! — одједном се створи Луња. Још јој на очним капцима игра уздрхтао лист, шуља јој се кроз косу вјетар, а у оку јој се крије влажна шумска сјена.

— Луњо, кћерко шуме, како си то тако изненада изникла ?!

Луња се прихваћа најобичнијег свакодневног посла: крпи дјечацима кошуље, чарапе, капе, пришива дугмад. Ваздан се ту има посла јер од пентрања, скакања, ваљања и трке по логору тешко да би издржало и крзно дивље мачке, а камоли одјећа наших јунака.

Тако вам је то одувијек: у хајдучкој чети, у дружини смјелих пустињских коњаника, па чак и на лађи морских разбојника, гусара, увијек се нађе понеко тихо створење које мирно ради неки свакодневан посао, свима потребан. Можда кува ручак, пере крваве кошуље, плете неком шарен појас или пришива сребрно дугме. Ни највеће јуначине не могу без тих обичних услуга.

Широки Вања и Ник Ћулибрк долазе увијек заједно. Они су одувијек пријатељи, темељити, сигурни другари, и баш их је брига да ли се тамо негдје Русија и Америка мире или свађају, то не може да помути њихова пријатељства.

Ник је трезвен, брзо ради и лако се одлучује за сваки нов посао у логору, а ћутљиви осјећајни Вања, на сваки његов предлог најприје се замисли, али кад се једном крене, иако спор, престићи ће и на крају надвладати онога најватренијега.

Посљедњи у логор обично стиже Ђоко Потрк. Он допада трком, задуван, и зачуђено пита:

— Шта, опет нисам први стигао?!

Тога тренутка неко треба само да помене како би добро било за ручак испећи кромпира, а Ђоко већ скаче и зове Вању:

— Широки, понеси врећу, идемо у црквењакову њиву.

Потрк сукне кроз шуму као змај и док Вања стигне до њиве, већ је тамо накопана читава хрпа кромпира. Трпај само и

носи. Наравно, Вања је тај који носи.

Једном, док је дружина јела печен кромпир, Луња замишљено рече:

— Неко се шуља око нас, уходи нас. Траже логор.

Сви проблиједише и престадоше јести. Јованче претрну, и оштро погледа дјевојчицу.

— Откуд ти то знаш?

Луња само слеже раменима и одговори неодређено:

— Па тако... Хола неко, шуља се. Ту је негдје.

Стриц се уплашено обазрије.

— Гдје, гдје? Гдје си га видјела?

— Па још га нисам видјела, али он... осјећа се да је негдје у околини. Све као да ми је иза леђа: пази, шуља се, вири.

— Иди бестрага! — одахну Стриц. — Ниси га видјела, а ту је, како то?

— Ни сама не знам да ти кажем откуда то, али сам сигурна да ћу брзо видјети или чути онога који се тајно навија око нас.

— Може то бити — потврди Ђоко Потрк. — Ја увијек наслутим унапријед кад ће ме код куће тући па ми ноге никако неће на ту страну.

Иако је Стриц тврдоглаво доказивао да се Луњи све то привиђа зато што је страшљива, ипак се читава дружина уозбиљи и замисли. Чак се и мали Николица забрину и пријекорно упита своју кују:

—А ти, Жуја, још ништа не осјећаш? Камо твоје уши, камо твој нос?

XX

Лукави пољар Лијан мућкао је боцу с ракијом, потезао из ње, а затим би почео да мућка главом и да се домишља:

— Гдје ли се то крију дјечаџи, да ми је само знати? Хм, хм, гдје ли сам се оно крио док сам био дијете? Аха, сад знам: кад сам дирао очеву кубуру, сакрио сам се у коприве. Хајде, дакле, да претражимо коприве.

Лијан прохода по свим јаругама, иза сеоских живица и по разним врзинама гдје год су расле коприве, испече се и ожари, али никог не откри. Нашао је само мноштво разбијених лонаца, прошупљених шерпи, репова од кашика и кашика без репова, коњских костију, зарђала лима и један позеленио новчић бакрењак римског цара.

— Да је овај шашавко био мало паметнији, па да изгуби бар неки дукат — прогунђа старац. — А баш за ову парицу није му се исплатило да залази у оволику коприву.

Послије коприва дођоше на ред врбаци и запуштени углови око ријечних окука пуни високе травуљине, раџита и дивље лозе. Ту се ваљало пробијати силом као кроз афричке џунгле и саване. Овдје пољар пронађе безброј седефастих шкољки, пужева, перја, трулих клада, рибље крљушти и видриних трагова. Од бјегунаца опет ни трага. Нашао је само стару вршку за риболов, рад Лазара Мачка, и зловољно повирио у њу.

— Пуна је лишћа, одавна нијесу ловили. Значи — не долазе овамо.

Претражио је затим кукурузишта, усамљене љескаре ивицом ливада, најзад и црквени таван, али је тамо само поплашио неког побожног мачора који је ловио црквене врапце.

— Види, молим те, чак ни овдје их нема. Гдје би онда могли да буду?

Кад се први пут сјетио Прокина гаја, само је одмахнуо руком.

— Какав Гај? Тамо не смијем ни ја због дрекавца, а откуд би се тек дјеца усудила.

Наставио је да се скита пољима и да размишља, а кад му Прокин гај поново паде на ум, он мудро закључи:

— Можда их је страх од овога новог учитеља чак и тамо отјерао, шта га знаш. Кад ли тај мало попије па пограби шибу и развиче се, гори је од сваког дрекавца. Ехе, баш такав и треба за ову пустопашну дјечурлију.

Познато је да пољари, чувари поља, ливада, усјева и воћака вјечито ратују с дјецом. Мали чобанчићи заиграју се гдјегод на пољани, а овце и говеда зачас провале у нечије жито па све изгазише и попасоше. Читаво село дигне онда вику на пољара да слабо чува сеоско добро, а пољар — куд ће, шта ће! — па по дјечи. Вија их штапом око живица и плотова и пријети:

— Кожу ћу вам одрати, чим вас укебам!

Јури пољар дјецу и с туђих воћака, из винограда, брани им да лове рибу (јер он је, донекле, и чувар риболова), а кад би чобанчићима пало на ум да лове и медвједе, тај би морао и медвједе да штити. Врагометан посао, нема шта!

Борећи се вјечито с дјецом, није онда ни чудо што пољар, временом, и сам подјетињи и упушта се у права дјечија лукавства, смицалице и доскочице. Умије тај да вреба из високе траве као прави основац, да се провлачи кроз плот, крије се тако вјешто као да игра жмуре, а по потреби ће се и на дрво успузати и то заједно с торбаком и штапом, а то је већ нешто — ехе! — што ипак свака не може.

Наш Лијан био је управо један такав пољар. Већ преко тридесет година ратовао је са сеоском дјецом. Први дјечаци које је јурио око живица већ су били одавна зрели људи, а сад је пољар јурио њихову дјецу. Наравно, није ухватио ни једне ни друге, али се тјешо да ће бар њихове унуке једног дана стићи и похватити. Алај ће тада пљуштат батине, као град небески!

Домишљати Лијан и сам је крао воће, љубенице и краставце, а онда је по селу дизао дреку и „тражио“ лопове.

— Ехе, док само уловим онога дјечака који је обрао попове крушке, ноге ћу му пребити!

И журио је друмом на својим кривим ходаљкама да „пребије ноге“ ономе који је покрао воће, али умјесто тога, те исте ноге однијеле би га поново на нечију јабуку или у башту с лубеницама и опет би се настављала стара игра.

У потрагу за одбјеглим дјечацима он је, истина, пошао по кнежевом наређењу, али му је, као правом дјетету, више било стало до тога да напипа и открије гдје ли се то само крију ти лукави ђаволи: Јованче, Стриц, Потрк, Лазар! Па зар он већ годинама највише не ратује и не надмудрује се баш с њима! Како би он онда и могао да живи на земљи, а да не зна гдје су они, чим се баве и какве подвале смишљају. Тужан би живот био без тога.

— Ехе, Јованче, Јованче, тај ће се усудити чак и у Прокин гај. Његов је чукундјед био хајдук и тамо је погинуо. Како се тога раније нијесам сјетио.

Правећи се да иде за неким другим послом, пољар је стао поиздаље да се навија око Прокина гаја, а кад је видио да никог нема у близини, он се брзо увуче у љескар на ивици шуме. Ту се мало притаји и поче да кроји план.

— Најприје ћу прегледати ивицу Гаја. Највјероватније ће бити да се крију ту, јер ни ђаво не смије у дубину шуме. Тамо је

она дубока јаруга, понор гдје увире поточић, дрекавац, уух!

Пажљиво размичући љескове гране, он се шуљао ивицом Гаја, загледао трагове, тражио није ли негдје недавно сјечено. И управ кад је био изгубио сваку наду да ће ишта открити и уморно размакао грање на једном жбуну, спази пред собом у трави неког заспалог дјечака. Како му је шешир био намакнут на лице, пољар га није могао препознати. Његову пажњу нарочито је привлачио баш тај дјечаков чудни шешир окрпљен дебелим картоном. Личио је помало на Стричев, али откуда тај картон с натписом. Ко би то могао да буде?

— А ту ли се кријеш, птичице!

Пољар се нагну и лагано поче да сриче натпис:

„Ништа нема да те брине,

од овога пацов гине!“

— Гле, шта му сад ово значи? — узе да гунђа чича. — Сигурно неки бапски запис против мишева или ... можда овај дјечак све своје противнике назива пацовима, па и мене, пољара? Хм, хм, баш сам радознао. Штета што више немам уза се ракије да нешто паметно смислим н да подвалим овоме спавачу.

Поћутао је мало, а онда се ипак одлучио:

— Поранићу сутра прије све дјеце, па ћу овамо у засједу. Ако се заиста крију у Гају, видјет ћу кад буду долазили... Хм, а овај овдје, па то је главом Стриц. Познајем ове дугачке ноге.

XXI

Пљуска се ракија у зеленкастој боци, клима се боца у џепу од капута, љуља се капут на погуреним леђима пољара Лијана, гега се пољар на кривим ногама, журе ноге узаном стазом, пење се стаза према Прокину гају, открива се Гај у модром свитању.

Кренуо је, дакле, стари Лијан да уходи дјечаке у самом Гају. Поставиће засједу на zgodну мјесту и одатле осматрати. Ни птица му неће промаћи.

Ушуљао се старина у шуму и кренуо напријед плашљиво се обзирући. Под густим сводом старих букава још увелико је било мрачно. Видјело се таман толико да ти се од неког жбуна учини да је мечка, а од мечке да је жбун. Прекрасна работа, нема шта!

— Хм, најприје би требало да сване овдје у шуми, а тек онда тамо напољу — мудровао је чича. — Изван шуме и онако нема неке нарочите опасности, а у шуми...

Ту се пољар одједном сјети дрекавца, кољена му клецнуше и он се бржебоље прихвати боце.

— Ракијо, пријатељу и у добру и у злу, помагај, нешто ме ноге не држе!

Добрано је потегао из боце и брзо се окуражио.

— Ехе, сад ћемо да видимо гдје бисмо поставили засједу. Свакако у близини ове стазе, јер њоме је са сеоског друма најкраћи пут у шуму. Туда морају наићи они ђаволи, ако већ хоће у Гај.

Кренуо је мало дубље у шуму, баш у правцу логора Тепсије. Гегао је кроз мрачан буквик и не слутећи да је негдје пред њим Жујина тајна кућа и у њој вјерна Николичина пратилица, утонула у дубок сан.

— Ха-ха-ха, неваљалци, богме сте... — злурадо поче он, али неко грађе на које је нагазио одједном с праском попусти и пољар се стропошта у кујину кућу, бубну право у здјелу с водом и тек ту доврши започету реченицу — ... пропали!

Истог тренутка одјекну страшан арлаук. Тргнута иза сна, Жуја обневидјело скочи према незнану госту и зграби га зубима за торбак.

— Дрекавац! — дрекну пољар и тако луђачки ђипи како никад у животу ђипио није, дограби се рукама за ивицу јаме и попут зеца искочи напоље и даде се у дивље бјекство.

Јурио је кроз Гај као поплашено ждријебе, али му се од страха све чинило да он то још увијек стоји у мјесту, крај страшне рупчаге, а дрвеће шашаво јури крај њега, проскакују испод њега жбунови, налијеће и шибга га љесково пруже. Кад шума сасвим промаче иза његових леђа, испод њега поче с тутњем да трчи гола пољана, налетјеше затим шуштави кукурузи, а онда се неки пласт сијена залети право на њ и наби му се на главу.

— Хвала ти, брате, што ме сакри! — дахну пољар гњурајући се све дубље у меко сијено. — Стигао си баш у прави час.

Ћутао је тако неко вријеме допола завучен у пласт а кад се коначно увјерио да га за ону другу, откривену половину, није пограбио ни дрекавац нити какво друго чудовиште, он се мало-помало охрабри и лагано се извуче напоље. Забљесну га рана јутарња свјетлост и он зачуђено затрепта.

— Пази га, свануло! А гдје ли сам ја ово?

Пипну се је ли остао читав и рука му додирну хладан грлић боце.

— Охо, и ти се следила од страха, сиротице моја! — прогунђа он с пуно њежности, па диже главу и таман да ће натегнути из боце, кад се иза пласта указа некаква огромна чупава и рогата главурда с избеченим очурдама и попут змаја снажно дуну на њ из влажних широких ноздрва.

— Дрекавац! — помисли пољар нијем од страха и паде на леђа. Ово је заиста било и превише послије читаве оне малопређашње трке.

— Давите ме, кољите ме, носите ме! — мрмљао је склопљених очију, али како чудовиште није ништа предузимало, он се малчице осмјели и прошкиљи на десно око као да нишани у небо. Какво изненађење!

Над њим је стајала једна крупна доброћудна — крава.

XXII

Није минуо ни један добар сат од онога пољаревог страдања и бјекства из Гаја, кад у шуму стиже дугоноги Стриц. Тога јутра он је намјерно био поранио прије осталих и одмаглио од куће да га дјед Алекса не би повео у бербу дрењина, а кад се нашао пред Жујином тајном кућом, он сав претрну.

— Ево га, неко упао у јаму!

Са страхом је зурио у проваљен покривач земунице, послушкивао неће ли се одоздо нешто чути, а онда тихо зовну:

— Еј Жуја!

Из мрачна отвора зачу се весело цвиљење вјерне кује.

— Ехеј, жива си, дакле? — обрадова се Стриц. — А ко је то упао доље код тебе?

Умјесто било каква одговора Жуја раздрагано закевта.

— Шта кажеш? Не разумијем те! — повика Стриц.

Опет весело кевтање као да се куја налази у потјери за зецом. Стриц надиже обрве.

— Та шта кажеш?! Није могуће да је зец. Продор је толики као да је доље упала у најмању руку овца или дивља свиња.

Дјечак се пружи потрбушке и надвири се над отвор у грању. Доље у рупи сједила је у ћошку само куја. Поред ње преврнута здјела.

— Па гдје ти је тај који је упао? — забезекну се Стриц. — Та нијеси га ваљда већ читавог појела. Или можда јеси, а?

Стриц извади из џепа кору кукурузна хљеба и баци је кроз отвор. Куја је дочека још у ваздуху и стаде слатко да хрска.

— Ехеј, па ти си гладна. Нијеси га смазала, значи. Али гдје је онда?

— Ево га! — грмну изнад њега неки глас. Истог трена неко га одалами по туру тако да Стриц скочи на ноге брже од зеца. Пред њим је стајао Јованче.

— Шта је, дугајлија, за кога то питаш?

— Ама упао неко ноћас код кује, а сад га више нема доље — узбуђено поче Стриц.

— Да то нијеси био ти као и прошли пут? Можда си јутрос био поспан кад си тако рано стигао, па набасао на јаму?

— Не, не, ево питај кују.

Сад се и Јованче уозбиљи. Повири у рупу, заобиђе је и показа руком на одваљену ивицу и разривену земљу пред земуницом.

— Ево, овуда је изишао.

— Ко, ко? — забрза Стриц.

— Онај ко је упао у Жујину кућу.

Дугајлија само зачуђено хукну:

— Уху, како се тога нијесам сјетио? Ето, досјетио сам се да је неко доље упао, а да је изишао —тога, видиш, нијесам.

Док су они тако разговарали, стигоше, један за другим, и остали. Сви се забринуто наређаше око Жујина проваљена скровишта.

— Кажем ли ја да се неко шуља око нашег логора — рече тихо Луња. — Одмах ја то осјетим. Све ми се чини као да ме неко шкакља по леђима.

— А ко те шкакља, кажи? — набурено дочека Стриц.

— Е, то не могу знати кад ми је тај увијек иза леђа — објасни Луња.

— Па онда ће једино знати куја, она га је видјела — досјети се Стриц.

— Ни она га није у мраку познала! — скочи Николица у одбрану својој Жуји.

— Само се ви шалите, али ако нас неко заиста уходи, неће добро бити — опомену их Јованче. — Ваља нам бити на опрезу.

— Можда је неко пролазио каквим другим послом па случајно упао — рече Ђоко Потрк.

— Обноћ нико нема посла у Прокину гају — трезвено дочека Ник Ђулибрк. — То само може бити ухода или каква скитница, а ни једно ни друго није добро за нас.

— Тако је — сложи се Јованче. — Одсад сви добро пазите кад овамо долазите.

Читав тај дан прође дружини у неком нелагодном очекивању. Ником се није играло. Лазар Мачак није се прихваћао никакве нове мајсторије. Ђоко Потрк грицкао је замишљено танку љескову гранчицу и упорно се трудио да смисли какву веселу пјесмицу. Умјесто нечег ведрог, на концу му се у глави сложи само ова забринута жалопојка:

„Чекам напад, слутим шибе,

све се вртим попут рибе.“

— Та иди бестрага! — укори га Стриц. — Ниси ни могао нешто паметније смислити кад грицкаш ту проклету љесковину којом учитељ Паприка најрадије млати ђаке.

А тога истог дана, кад се забринута дружина већ разишла кућама, из једног жбуна на ивици Гаја извуче се нека погурена прилика и брзо шмугну у шуму. Журила је баш у правцу одметничког логора.

Ко је то био? Нико га није видио, нико пратио, али кад сутрадан дјечаци стигоше у своје тајно скровиште, затекоше изнад самих врата колибе прикуцану повелику цедуљу на којој је било нашкрабано нечијим тешким и невјештим рукописом:

„Надмудрили сте ме соном Јамом, али и Ја ћу вам Подвалити. Чека Вас Велико Изненађење. Чувајте се.

Човјек из јаме.“

XXIII

Она опомена тајанственог „Човјека из Јаме“, остављена у ђачком логору, није била само обична шала или празна пријетња. Мала дружина, сви изузев Луње, није ни слутила шта им се спрема.

Међутим, у селу се ковала велика завјера против малих бјегунаца. Њезино средиште била је кнежева кућа и у тој кући велика соба, а у соби сам кнез Ваљушко. Он је био стуб читаве завјере, а њезина десна нога и десно око био је лукави пољар Лијан. Он је тражио и уходио наше дјечаке.

Једног дана пољар је дојурио кнежевој кући бучно као јужни вјетар. Све је за њим летјела прашина, перје и ковитлац опала лишћа.

— Нашао сам, нашао! Крију се у Прокину гају!

Тако веселу и вртоглаву трку-вику од стране једног старца ова је земља видјела вјеројатно једино прије пар хиљада година кад је оно славни старац-научник Архимед био пронашао нешто важно у науци, па појурио кроз свој родни град Сиракузу и развикао се:

— Еурека, еурека! (Нашао сам, пронашао!)

— Ама је ли то истина, стара скитницо? — повика кнез Ваљушко и скочи на ноге.

— Жива живцата истина баш као и то да ћеш ме ти сада частити ракијом.

Кнез је почастио пољара шљивовицом и послао га у село да сазове све старатеље одбјеглих дјечака. Старац је весело појурио да извршава повјерени задатак, али кад је видио каква

се све војска од очева, стрина, тетака и дједова искупља код кнежеве куће, он је одједном објесио нос.

— Сироти дјечаци, настрадаће као во у купусу.

Да се он сам надмудрује с дјечацима, да их прогони и јури с туђих воћака, из башта и око потока, то му је било сасвим природно и на мјесту. Та зато пољар и постоји на овоме свијету да припази да му дјечаци не пуштају стоку у туђе усјеве, да не краду воћа, да не лове риба, да не прескачу живица... једном ријечју: да не праве све оне занимљиве објешењаклуке какве изводе сви дјечаци на овој планети и какве су радили сви пољари док су били дјеца.

— Јадни дјечаци! Баш им је красан онај логор. Штета што сам ја већ мало поодрастао па не могу да им се прикључим.

Жалећи дјечаке, пољар није могао да издржи, а да их на неки начин ипак не обавијести о томе шта им се спрема. Због тога је с великим трудом написао ону цедуљу и брзо је однио до ђачког логора који је тога дана открио. У цедуљи је, као што смо видјели, било и љутње због пољарева страдања код Жујине тајне куће, и зачикавања да ће дјечацима подвалити, и напомена о великом изненађењу и, коначно, опомена да се чувају. Кратко речено: говорила је из ње пољарева несмирена, још увијек дјечачка душа, жељна објешењаклука.

„Надмудрили сте ме соном Јамом, али и Ја ћувам Подвалити. Чека Вас Велико Изненађење. Чувајте се.

Човјек из Јаме.“

Кад се пољар вратио из Гаја кнежевој кући, тамо је већ увелико разрађиван план напада на Јован- четов логор.

Одлучено је да скровиште наших дјечака буде опкољено са свих страна и да се на дати знак предузме истовремен јуриш из свих праваца како би што више збунили и што лакше

похватили мале бјегунце. Нападом ће командовати сам кнез Ваљушко, бивши аустроугарски подофицир. Он је у свјетском рату, на фронту код ријеке Соче, једанаест пута водио Босанце у напад на талијанске положаје, учествовао је чак и у бици код Кобарида (Капорета) гдје је заробљено на стотине хиљада Талијана. Према томе, имао је потребно искуство и спрему и за хватање једне овако малобројне и слабо наоружане групе као што је била Јованчетова дружина.

— Нек свак понесе одговарајуће оружје — савјетовао је он своју шаролику ордију.

— А какво је то одговарајуће оружје? — питала је баба Вањка Широког.

— Па оно које одговара дотичном непријатељу — тумачио је Ваљушко — како идемо на одбјегле дјечаке, наоружаћемо се штаповима, опасачима, уларима, шибамма, бичевима; за овај посао добра је нека подугачка рука да малог одметника зграби за врат.

— Ја ћу онда, значи, морати понијети једне веће љестве, мердевине — повика Стричев дјед Алекса.

— Шта, зар ти љествама млатиш свог унука? — упита кнез и погледа старца с великим дивљењем.

— Не, него ће он сигурно побјећи на прво дрво, па ја морам имати при руци љестве да бих га стигао и уловио.

— Имаш право — поучно рече кнез. — Још стари народи служили су се љествама при опсади градова.

— А мој се брани камењем — рече једна стрина. — Морам зато понијети какав стари лавор да заштитим главу.

— И штитове су стари ратници са собом носили —додаде кнез.

—А ја ћу се наоружати боцом добре ракије — јави се пољар Лијан.

— Гле, шта ће ти то? — зачуди се кнез. — Ракија није никакво оружје.

— Како да није — повика Лијан. — Знаш како су Босанци у рату говорили: „Док је рума, биће штурма!“^[1] Како бих иначе јуришао на она проклета спадала, не будем ли се поткријепио ракијом.

Напад је био одређен већ за сутрашњи дан, пред сам ручак, јер се сигурно могло рачунати да ће читава дружина баш у то вријеме бити на окупу у свом логору Тепсији.

— Састанак овдје, код моје куће — објави на крају кнез, а затим се, по густу мраку, ратници разиђоше.

XXIV

Као да су омађијани, дјечаци су зурили у тајанствену цедуљу прикуцану над вратима своје колибе. Ко ли је то писао, ко ли се то шуљао по њихову логору?

— Шта да радимо, откривени смо? — потиштено упита Стриц обраћајући се Јованчету.

— Морамо још данас нешто смислити — забринуто рече мали харамбаша и зовну на страну Лазара Мачка. — Шта мислиш, мајсторе, би л сада ваљало казати за пећину, па да се сви тамо сакријемо?

Мачак одлучно занијека главом.

— Не, то никако. Ухода који нас је пронашао, сигурно и сад пази на нас па ће нас видјети кад се будемо увлачили у пећину, а онда је све готово: на улаз ће бити постављена стража, а онда смо сигурно похватани.

— А овако?

— Овако се бар можемо разбјежати на све стране по шуми, па нек нас лове. Бар ће неко побјећи.

— Ту имаш право — сложи се Јованче. — Ако нас нападну прије него нађемо друго скровиште, прснућемо куд који. Неће нас ваљда са свих страна опколити.

Сви се дјечаци искупише испред велике колибе, посједаше у круг и отпочеше да се договарају гдје би сад премјестили свој логор. Једни су предлагали да се крију у каквом густишу поред потока, други су били за неке околне шумарке, док су они најзагријанији били за то да се бјежи чак у планину.

— Али да најприје из ове пуцаљке потпрашимо табане онеме који нас је шпијунирао! — рече Лазар Мачак поигравајући се својом тешком кубуром.

— Ни то не би било лоше — потврди Јованче и таман хтједе да још нешто ново предложи, кад Жуја, везана пред својом колибицом, одједном поче да режи и да затеже ланац.

— Шта је, Жуја? — узнемирено упита Стриц.

— Неког је опазила! — објасни Николица уплашено трепћући.

— То је сигурно онај проклети ухода, опет је дошао — намршти се Јованче. — Лазаре, дај-дер ту кубуру.

— Богами је мене отац јутрос некако чудно гледао — забринуту рече Ђоко Потрк. — Све ме мјери испод ока, па некако укриво, па нахеро, па се смјешка, па брк чупка.

— Шуљају се они са свих страна — шапатам рече Луња.

— Како ти то знаш? — обрецну се Стриц и претрну.

— Знам. Осјећам да долазе.

— Долазе?! Ко долази? — скочи Стриц и поче да звјера око себе.

У то исто вријеме нападачи су се заиста прикрадали кроза шуму. Распоређени у четири групе, они су се шуљали од једног до другог дрвета и примичући се једни другима, полако затварали круг око логора. Кад се обруч коначно затворио, кнез Ваљушко громко се продера:

— Јуриииш! Држи сваки свога!

Шаролика војска очева, матера, тетака, стрина, стричева, дједова и разних других рођака јурну с тутњем, дреком и виком

витлајући сваки својим оружјем.

— Јуриииш! Јур... — још једном, у трку, продера се кнез, налети на грање над кујином кућом и с праском пропаде у јаму. Стричев дјед Алекса, који је трчао поред њега, преплашено викну:

— Ехеј, погибе командант! Уловише команданта!

— Овамо љестве, жив сам! — кликтао је Ваљушко из рупе.

Дјед Алекса брже-боље спусти љестве у јаму и весело загракта:

— На сунце, команданте, да их похватамо!

— Хватај, па млати! — раздра се Потрков отац.

Истог трена, као одговор на ту вику одјекну из логора Јованчетов оштар глас:

— Не дај се, дружино! Удрите кромпирима!

Крај колибе је лежала повећа гомила кромпира које је тих дана Вањка Широки довукао као резервну храну. Дјечаци се сложено стрпаше на ту необичну муницију и по нападачима пљусну читава киша од кромпира. Звекну од поготка стари лавор којим се штитила она домишљата стрина, а однекле из близине зачу се дрека пољара Лијана:

— Војско, повлачи се! Побише камењем!

— Напријед, нема повлачења! — повика кнез Ваљушко искачући из јаме и рушећи се према логору попут усова. За њим је трчао дјед Алекса с љествама.

У логору настаде гужва и кркљанац. Нападаци су већ грабили поједине дјечаке. Лазар Мачак бранио се успешно

распаљеним угарком да су све искре летјеле. Јованчета неко пограби за јаку, али он се снажно истрже, јурну у колибу с кубуром у руци, проби главом супротни зид и попут метка излети напоље. Одједном се, на пет метара пред њам, створи пољар Лијан с високо уздигнутим штапом и завреча као јаре:

— Предај се, копачу јама!

Ошамућен од ударца главом кроза зид колибе, Јованче само упери кубуру пут уздигнута пољарева штапа и викну:

— С пута! Не предајем се!

Груну кубура као гром, задими се бојиште, излети штап из чичиних руку, а пољар, падајући од страха на земљу, само што цикну:

— Упомоћ, погибох!

Од снажна пуцња изненађеном Лазару Мачку одлетје из руку завитлан угарак и паде на кров колибе. Запуцкета и плану лишће и сасушена папрат, диже се увис лаган дим.

— Навали војско! Непријатељски логор гори! — кликну кнез Ваљушко.

Један по један дјечак падали су у шаке нападача. Видећи да нема излаза, дугоноги Стриц обухвати рукама и ногама прво стабло и поче хитро да пуже увис. Био је стигао већ до првих грана, кад пристиже његов дјед Алекса с љествама и стаде да их намјешта уз дрво.

— Е, баш нећеш! — викну Луња, која се истог часа створи поред њега и повуче љестве назад. — Нећеш га ухватити!

— Еј, шта то радиш?! — загалами дјед Алекса. — Држи је, тетка Стевка.

Луњина тетка пограби дјевојчицу за руку, али се она и даље отимала и цичала:

— Не дам, нећеш га ухватити!

Николицу је мати већ била скопала у шаке иако се он отимао и уједао. Њој у помоћ прискочи један њезин кум. Видећи гужву око свог малог љубимца, Жуја навали на гомилу као бијесна. Једног зграби за ногу, другог за тур, некој стрини подера сукњу. Морадоше јој зато набацити на главу стару Мачкову врећу, угурати је унутра и врећу завезати. Па ипак је куја и унутра ћипала и урлала да је врећа све поскакивала. Смири је најзад сам Николица који потиштено викну:

— Престани, Жуја, заробљени смо!

Дјед Алекса кренуо је уз љестве, за Стрицем, али како је пламен запаљене колибе све више растао и понесен лаким вјетром лазио укосо баш под његове табане, чича се брзо дохвати првих грана и пође навише уз букву, кад одозго одјекну заповједнички глас:

— Натраг, душманине, јер ћеш добити по глави!

Над њим је у гранама сједио Стриц и у руци стезао подебео суварак. Дјед се препаде.

— Ама немој бити луд. Видиш да ме дави дим, гори ми под ногама.

— И мени гори због твог опасача — признаде Стриц.

— Унуче, јабуко моја, пусти ме само горе код себе, нећу те ни дирнути! — молио је дјед Алекса све више кашљући.

— Добро, хајде пењи се — пристаде добродушни дјечак па и сам крену навише уз букву.

Дјед и унук стигоше тако наврх дрвета и горе се смјестише као двије вране. Тек мало касније, кад нападачи порушише колибу и растурише ватру да се шума не би запалила, дјед Алекса промешкољи се на својој грани и пипну се за опасач.

— Хеј, унуче, како би било да те сад малчице испрашим? Ено, ватра се већ угасила.

— Али није твоја задата ријеч! — дочека Стриц као из пушке. — Ти увијек држиш обећања.

— Хе-хе, тако је — сложи се дјед. — Хајде силазимо, заиста те нећу тући.

Кад се спустише на земљу, нађоше се у кругу похватаних дјечака. Недостајао је само Јованче.

— А гдје ли је само онај мој хајдук? — зачуђено је питао његов отац.

— Гдје је! Мене је ранио и одмаглио! — завреча пољар Лијан показујући пребијен штап.

— Шта, зар у штап рањен? — почеше да се смију остали ратници.

— У штап, у штап, што се чудите! — викну пољар. — Свак зна да је пољару штап десна рука. Рањен сам, дакле, у јуначку десницу.

Кнез Ваљушко најзад издаде наређење:

— А сад: вежите хајдуке и марширајте: правац школа! Водимо заробљенике да им суди учитељ Паприка.

XXV

Из Прокина гаја измиље на друм необична колона. Везани канапом све двојица по двојица ћутке су корачали мали одметници. У посљедњем пару у поворци ишао је мали Николица. За руку му је била везана његова вјерна Жуја, која се, ето тако, ни у овој љутој невољи није одвајала од свог малог пријатеља.

На репу колоне корачала је Луња. Кнез Ваљушко био је наредио да и њу вежу, али је пољар Лијан витешки махнуо патрљком свог штапа као неком сабљом и одбио да изврши наређење:

— Пољари не вежу дјевојака, па макар то биле и хајдучице!

На челу заробљеника ко ће други бити, него главом дугачки Стриц са својим страшним картонско-сламнатим шеширом „ништа нема да те брине, од овога пацов гине.“ Он је, руку везаних сприједа, корачао сам, без свога пара, а за десну руку била му је везана Јованчетова капа коју је овај на пробоју изгубио.

— Ево, нек ова капа стоји ту, на десној страни, гдје би иначе било мјесто вашем харамбаши који је побјегао — рекао му је домишљати кнез Ваљушко. — Она ту иде мјесто њега, а умјесто њега добиће и батине.

Потиштени Стриц жалио се капи сасвим озбиљно као да је поред њега жив живцат Јованче:

— Сад нам не гину батине ко киша небеска. Испребијаће нас Паприка ко мачке.

Око заробљеника је ишла строга и неумољива пратња од очева, стричева, тетака, стрина, баба и дједова наоружана свим и свачим, почевши од љестава дједа Алексе па до куке за чупање сијена коју је једна бакица поносно носила на рамену. Издалека посматрано, све је то личило на некакву старинску поворку Турака и хајдука о којој пјесма пјева:

... Кад прођоше Турци Лијевљани,

проведоше из горе хајдуке...

Кад необична поворка изби на једну раскрсницу путева у близини саме школе, пред њима се одједном створи Николетина Бурсаћ, крупна и космата сеоска момчина, Стричев рођак. Он је био тек недавно стигао из војске и још је увијек, по навици, марширао војнички оштро и говорио гласно и одсјечно.

— А тебе не би, Николетина, да нам помогнеш у хватању ове дружине — прекори га кнез Ваљушко.

— Зар ја оволики па да на дјечицу јуришам! — грмну Николетина као из каце. — Немам о шта сабље крвавити.

— Богме ће уча имати по чему другом прашити! — злурадо дочека кнез. — Их, алај ће бити дреке!

— Јест ми и то неки кићен учитељ кад му толика дјеца од школе побјегоше — забрунда Николетина чешући уво. — Ја сам негда из куће у школу бјежао толико сам волио свог учитеља Стојана.

— И ја сам тако у школу бјежао док је тамо била наша учитељица Лана! — дочека Стриц као из пушке.

— Ћути ти, заробљениче! — повика кнез Ваљушко.

— Добро каже мој брат Стриц — дочека Николетина. — Никад из нашег села нијесу дјеца бјежакала из школе све док

није дошао овај пијанац, који више вири у ракијску боцу нег у књигу. Је ли кад наша школа видјела ово чудо од учитеља, кажите?

— Богами, право кажеш — дочека дјед Алекса. — Мени је сваки учитељ досад недјељом читао новине, а овај буљи у мене као рак и пита: „Хоћемо ли да тргнемо по једну љуту?“

— Баш се ви простаци разумијете у школу! — подругљиво дочека кнез.

— Разумјели ил не разумјели, али ја свог буразера Стрица не пуштам с овога раскршћа да га тамо штокакви зловољни пијанци млате! — накостријеши се Николетина и набра своје густе обрве.

— Имаш право, не дам свог унука, свог Стрикана! — сад се побуни и дјед Алекса.

— Не дам ни ја свог Николице! — повика малишанова матер. — Нијесам ја ово одгајила зато да га штокакви пијанци бију.

Кнез Ваљушко повиси глас шиштећи као гусак:

— Шшшта! Па ово је побуна! Николетина, ти буниш људе против школе.

— А, не, не, није тако, брајкане! — запјевуцка момчина. — Ја сам само против млаћења наше дјеце, против оваквог учитеља. Нек они нама врате нашу учитељицу Лану, па неће бити ни буне ни бјежања.

— Лану, Лану! — оте се Стрицу.

— Ћут, заробљеник! — викну кнез.

— Сви ћемо у варош да тражимо Лану натраг — досјети се дјед Алекса.

— Идемо већ сутра! — дочекаше још неки.

— Поведите онда и њиховог вођу, онога што је утекао! — подругљиво рече кнез.

— Ту сам ја! — зачу се иза кнежевих леђа нечији одрешит глас и из густе шикаре испале на пут Јованче, гологлав, изгребан и гарав. У руци је чврсто стекао кубуру, гледао кнеза пркосно и стао изазивачки поред самог Николетине, који је, онако раскорачен и широк, затварао тијесан пут према школи.

— Ту сам! — понови дјечак. — Нијесам побјегао, пробио сам се.

Зачуђени кнез није у први мах знао шта да каже. Повезани дјечаки весело зажагорише. Јованчетов отац, и нехотице, с поносом избаци:

— Пази само мога хајдука. Не да се тај.

— Има и право дјечак! — гракну Николетина. — Данас те туче овај, сутра онај, удри, удри, док најзад не заборавиш да си човјек. У вола се претвориш.

— Де ти, де, Никола, само ти буну. Могао би се кајати.

— Охо-хо, плашиш мечку решетом! — гракну Ницо. — Дај брзо пуштај те дјечаке па да се иде кући. Нијесу дјеца ни ручала. Хајде, развезујте!

Пољар Лијан једва дочека да се прихвати ослобађања дјечака. Није више могао да их гледа овако везане. Нису му уопште личили на ону безбрижну живахну и домишљату дјечурлију која знају безброј смицалица и објешењаклука.

— Ропство је тешко и каквој шашавој птицици, а камоли неће бити овим бистрим стођаволима — гунђао је он срећан што

ће се већ кроз који тренутак ови весели бјесови разлетјети селом као чворци.

— Зар и ти, Лијане, на страни бунтовника? — ожалошћено зацвили кнез. — Па ти си пољар, ти уви- јек мораш бити на страни власти.

— Шта ћу кад ми је срце уз ове дјечаке — искрено признаде старац.

— Е, онда ће сутра жандари имати посла и с тобом и с Николетином! — љутито пухну кнез и дуну мимо Николу у правцу школе.

— Дјечурлијо, пут под ноге, ватру табанима, петама вјетра, хватај маглу! — Сав срећан развика се пољар. Сутра ћемо сви у варош да тражимо Лану.

Тутањ босих ногу, прашина на друму, сијевање табана и — дружина се за трен ока изгуби с очију својих удобровољених старатеља, малопређашњих гонилаца.

XXVI

Сутрадан зора је затекла кнеза на путу за жандармеријску касарну, а сељаке на друму за варош. Кнез је журио да тужи Николетину и пољара, а сељаци су ишли да траже Ланин повратак у село.

Жандарми су стигли, строги и наоружани, али прекасно: Николетина је већ био одмаглио с неким ђумурџијама чак на други крај планине, да у некој шумској ували пали ђумур, дрвени угаљ. Тражити га тамо било би исто тако узалудно као правити потјеру за мравом који је још прије три дана отишао у њиву с пшеницом.

— Чекај, онда ће нам пољар за све платити! — наљутише се жандарми и пођоше да се распитују за његову кућу, али им у селу рекоше да пољар никад није ни имао своје куће. Спава гдје стигне, једе гдје га ручак затече, пере га и крпи свак помало, а сви његови путеви воде га у крчму.

— Дедер ти сад њега нађи тамо гдје он стигне, гдје га ручак затекне и гдје се помало крпи — вајкао се жандармеријски наредник Дане Накарада и од пуста јада одмах је скренуо у сеоску крчму. — Чекаћемо га овдје, ту њега доводе сви његови пути.

Наредник Накарада и његов друг, жандармеријски каплар Мане Варалица, свратише у крчму и ударише по светој великомученици Препеченици Шљивић. Међутим, лукави пољар Лијан чуо је од Јованчета куд су жандарми окренули, па је са својим новим штапом одвеслао на сасвим супротну страну, у раките поред потока, ставио торбак под главу, покрио лице шеширом, а дјечацима је прикричао:

— Дође ли опет до какве буне, пробудите ме да не закасним на параду. А буду ли жандари за мене питали, реците

да сам отишао у земљу Бестрагију да поткивам буве.

На упорно наваљивање сељака, учитеља Паприку најзад повукоше из њихове школе и вратише у варош да чека куд ће даље с њим. Таквом брзом рјешењу допринијело је и то што се злоћуди Паприка, љут што се није могао дочепати дјечака, од пуге муке напио заједно с кнезом и црквењаком, па су се сва тројица увалили у јаму с разријеђеним гашеним кречом и одатле, по мраку, погодили у сеоско гробље и грдно уплашили неке касне пролазнике. О тој бруци наредник Дане Накарада извјештавао је вишу власт, између осталог, и овим ријечима:

... „А затим, у неозначени сат исте ноћи, ове три пијане фигуре извукоше се помоћу својих ногу и власторучно из јаме и сасвим бијели од креча личећи на вукодлаке и томе слична празновјерна привиђења, упутише се у гробље. Међутим, мимопролазећи пролазници из истог села, видећи то, добише силну сумњу у глави и страх у души, па произведоше велико бјежање и узбуну по предјелу у читавој околини. Том приликом баба Стака, удова поч. Јове Батића, налети у мраку на једну крмачу и паде преко исте задобивши озљеду тупим предметом по глави.“

Ова учитељева најновија пустоловина заиста се није могла сакрити. Озлојађена баба Стака, по нечијем наговору, отишла је суду да тужи за „тешку тјелесну повреду“, а како јој се, приликом пада, ваљда био покварио апарат за ћутање, она се по вароши тако расторокала да је свак жив чуо за Паприкин неприлични доживљај. Није било друге, ваљало га је повући из села.

Онога јутра кад је Паприка путовао из села, „стара гарда“ Јованчетове дружине — Стриц, Мачак, Потрк, Вањка, Ник, Николица, Луња, и сам Јованче — били су на окупу у једном љескару близу Прокина гаја. Видећи кола с учитељем и његовим пртљагом, Јованче замишљено рече:

— Ето ти, оде и он. Сад је сасвим готово с нашом хајдучијом.

Дјечаци се нису баш нарочито веселили учитељевој страдању. Што да се радујеш туђој невољи, па ма ко то био. Чак им је помало било и жао што, ето, одлази онај због кога су се одметнули у шуму, изграђивали логор и доживјели много узбудљивих и необичних ствари.

— Сад ће нам наша Лана опет доћи — рече Лазар Мачак.
— Мој отац одлази сутра колима по њу.

— Е, због тога се већ ваљало радовати. Та неће проћи ни два дана, а Ланина златна коса опет ће блјеснути иза катедре у разреду и сви ће чути њен мио гугутав глас:

— Како су наши дјечаци? А моје дјевојчице?

Лазар Мачак поведе Јованчета у страну и шапну:

— А шта ћемо сад с нашом пећином, с мојом радионицом која је тамо остала? Да пренесем бар неке ствари кући?

— Нешто можеш а остало нек чека. И не казуј ником за пећину. Ко би знао зашто нам она још може требати.

Отресити вођа дружине није ни слутио какви тешки дани долазе и какву ће улогу пећина у њима играти.

У Европи је већ бјеснио Други свјетски рат и његов страшни пожар све се ближе примицао домовини наших дјечака, несрећној Краљевини Југославији, неприпремљеној за одбрану.

Дошла је зима, разиграна, блистава, хучна, с вјетровима, сњежним ковитлацем и фијукањем око свачијих прозора. Обноћ, све ближе селу, чуло се завијање вучјег чопора. Од тога се псима јежила длака на хрбату и они су престрашено гребали на кућна врата. Озебло је штектала лисица и понекад се шуљала

до под сам кокошињац н ослушкивала како се унутра мешкољи пијетао спремајући се да објави касни ноћни сат.

Око Прокина гаја множили су се и укрштали трагови зечева, вукова, лисица, чак и вјеверица. Просто не знаш ко је кога гонио, ко од кога бјежао. Глава да ти се заврти пред том замршеном мрежом бјегунаца и гонилаца.

Друмом подно Гаја сваког јутра освиће новоутабан траг дјечјих ногу. Ђаци пролазе у школу. Да пољар Лијан негдје у селу не спава свој зимски сан, он би вам одлично знао да протумачи ове трагове.

— Ево, видите ли овај траг одраслог човјека? — питао би он. — То је прошао дугоноги Стриц у стричевим опанцима. Овај ситан задахтан траг: то је пројурио Ђоко Потрк. А ово ивицом друма, преплетен дјечји и псећи траг: свак у селу зна да је то траг Николице с приколицом: пошао је у школу са својом Жујом.

Ниједан дјечији траг не одваја се више према Прокину гају.

Тамо у дубини шуме, завијан снијегом, потопљен тишином, ћути испод отежалих букава разбијени логор Тепсија. У рушевинама Жујине кућице настанио се стари зец. Замислите, шта би се само десило да за ту нечувену дрскост чује Николичина куја! Вијала би га кроз пет села.

Завијано хајдучко гнијездо не прича више ништа о дјечацима, не зове више никог у своје окриље.

Јесу ли га, можда, сви заборавили?

Не, не. Једног дана могли сте шумом пратити траг неког дјечака. Стигао је до самог логора, прошврљао га унакрст и окренуо према кориту потока понорнице. Тамо се задржао над јаругом повише саме пећине. Ту је снијег био прилично утабан, значи да се дјечак подуже задржао и на нешто се одлучивао, а онда је окренуо натраг.

Знамо, Јованче, да си то био ти. Немирна твоја душа повукла те је једног недељног јутра до тајанствене пећине, према мирној води неиспитаног подземног језера.

Ипак, ниси доље сишао, био си опрезан. Сеоски ловци могли су се упутити за твојим трагом и онда би све било откривено.

Знамо, Јованче, ти чекаш прољеће, па да кренеш у истраживање, у нове доживљаје.

А шта ли ће нам донијети то ново прољеће, прољеће хиљаду деветсто четрдесет прве године?

ДРУГИ ДИО

Тешко и споро наилазило је неко хладно и тужно прољеће. Све више људи из села кретало је у војску, у резерву. Свакодневно се говорило о рату који се све више распламсава и примиче нашој земљи.

Почетком априла отишао је у војску и Николетина Бурсаћ. Пролазећи поред школе, шибан сусњежицом, он је домахнуо опроштајни поздрав Јованчету и Стрицу који су стајали на вратима и невесело забрундао:

— Дјечаци, оде Ницо у рат. Ако се не вратим, припазите моју стару матер, дрва јој донесите.

— Хоћемо! — дочекаше у један глас оба ђака, а кад крупни резервиста, мокар и погурен, замаче низ пут, Јованче тихо рече:

— Треба обићи стрина Марију. Сјећаш ли се како нас је Николетина јесенас бранио кад је заузет наш логор.

Још истог дана, у повратку из школе, њих двојица накупише у Прокину гају по бремене суварака и отклипсаше до Николине куће.

— Откуд ви тако изненада? — зачуди се стара Марија.

— Пошао Николетина у војску и рекао нам да те припазимо и дрва ти донесемо.

Старица се осмјехну кроз навреле сузе и показа им руком огромну камару дрва наслану поред хамбара.

— Не брините, дјецо. Видите колико ми је тога Ницо довукао.

Ипак је узела њихова два лијепо увезана бремена и сложила их под кукурузану.

— Ово ћу да чувам за успомену на вас двојицу. Дође ли некад каква невоља, знаћу да имам неког на кога да се ослоним.

Опет је стао да промиња снијег, али двојици дјечака данас то није ништа сметало. Враћали су се кући, весели, румени и задовољни.

— Еј, па ми смо сад као неки одрасли људи! — прену се Стриц — замјењујемо Николетину.

— Тако је. Сад се стрина Марија на нас ослања — потврди Јованче. — Замисли: она само зовне, а ми упртимо сваки по једно бреме дрва колико оно Николино, па пред њезину кућу.

— Их, да сад сретнемо учитеља Паприку! — подвикну Стриц. — Ехеј, казали бисмо, ми смо већ прави домаћини, бринемо се о једној кући у селу.

— О правој правцатој кући.

— Их, да нам је само још по једна лула! — прижељкивао је Стриц. — Онда бисмо изгледали баш као неке одрасле брकोње кад пођу на сабор.

Сутрадан је Стриц у разреду, кришом испод клупе, показао Јованчету некакву стару нагорјелу лулетину.

— Ево је. Смотао сам ону стару од дједа Алексе.

— Пуши ли?

— Слабо. Прошупљена је — шану Стриц.

— Подај Мачку да ти је поправи и окује жутим лимом — посавјетова га Јованче.

Мачак објеручке прихвати Стричеву поруџбину, јер се већ и одраније петљао са сеоским старчинама и њиховим лулетинама од глине, дрвета, морске пјене, порцулана, метала и бог те пита чега још. Било их је чак и од издубена кромпира, али те се већ нису дале поправити. Нису биле чак ни за јело, јер кромпир, тако печен од пушења, страшно је заударао на дуван.

Историју с лулом изненада је прекинуо један догађај због кога се заборављају и много крупније ствари, него што је једна стара прогорјела лула.

Једног јутра, док су весели дјечаци управо били на путу за школу (ишли су на недјељни излет) небо пад њиховим главама одједном поче да бруји као узнемирена пчелиња кошница. Тај необичан звук брзо се појачавао и ускоро се претвори у снажно метално зврјање од кога затрепери читав крај.

Дјечаци се почеше згледати испуњени чудним немиром.

— Шта је оно? — оте се прво Николици.

Сви су у страху претраживали очима упола наоблачено небо.

— Авиони! Ено их! — узвикну Јованче.

Преко плаве оазе ведрине, у гушчијем поретку, журно прелетјеше три групе крилатица и поново уронише у облаке.

— Авиони, авиони! — зачу се с њиве нечија вика.

Иако нису знали чији су авиони, дјечаке спопаде необична зебња и немир. Губећи дах, пожурише у правцу школе.

Одједном, негдје у даљини, одјекну потмула тутњава од које задрхта земља. Јованче се сјети недавног сусрета с Николетином и нехотице изусти:

— Рат!

Пред школом је стајала учитељица Лана исто тако узнемирена. Час је разгледала небо, а час ослушкивала мукло громињање из даљине.

— Шта је оно? — испитивали су ђаци збијајући се око ње.

— Не знам, дјецо.

Јутрос, први пут, учитељица им, ево, одговара да нешто не зна и то ученике још више узнемири.

Небо се поново испуни хуком. Пролазили су нови авиони.

— Госпојице Лано, је ли то рат?

— Не знам, дјецо.

Док су се ђаци збијали у гомиле по дворишту и узбуђено ћућорили, Лана је у свом стану нервозно окретала дугме на радио-апарату и сагињала главу да боље чује. Послије кратког времена, она се појави међу дјецом, тиха као мјесечар, блиједа и бијелих усана.

— Дјецо, почео је рат! Јутрос је Београд бомбардован.

Сви се збише у гомилу пред њом, а она их још једном свију редом погледа и понови им још једном, опширно и разговијетно, као да им објашњава најновију лекцију из историје:

— Дјецо, јутрос је почео рат. Нијемци су напали нашу земљу. Тукли су Београд авионима.

Покушала је најзад, тужно и с напором, да се осмјехне на своје замукле ученике.

— Ђаци, нема данас ништа од наше недјељне шетње. Идите кућама и кажите да је рат почео.

II

Друмови препуни људи, кола и ускомешане стоке. Све се то креће на зборна мјеста, у војску, у рат.

Дјечаци се једва пробијају кроз тај кркљанац журећи у школу. Над главама им непрекидна хука њемачке авијације. Једном се зачуло и убрзано митраљеско штектање, љутит фијук и завијање растурених авиона ловаца, а онда је далеко на хоризонту један авион стреловито појурио наниже остављајући за собом реп густа дима.

— Туку се наши и њемачки авиони! — радосно су повикали дјечаци истрчавајући на баир повише друма.

— Сруши наш њемачкога! — поче да виче и поскакује раздрагани Стриц.

Иза низа брегова, од ријеке Уне, поче да одлијеже тежак тутањ и грмљавина као да се брда руше.

— Оно топови грувају! — с језом промуца Ђоко.

Кад избише на зараван пред школом, дјечаци спазише како иза брегова, тамо негдје над Уном, расту, клупчају се и шире облаци густа дима. Изгледало је као да се сама земља провалила па избацује и рита црно облачје.

— Горе наши резервоари нафте и бензина! — мукло рече учитељица стојећи уз ограду дворишта.

— Јесу ли то Нијемци запалили? — шапатам упита Јованче зурећи у заковитлане димове.

— Не знам, дјецо. Можда су их наши војници бацили у ваздух да не падну у руке непријатељу.

Јованчету пође уз тијело чудна, дотад непозната језа, запали му читаво лице и шумно га понесе некуд навише.

— Можда је с њима и наш Николетина! — помисли сав ошамућен, у ватри узбуђења. — Не да резервоара Нијемцима у руке!

Већ му се чинило да је и сам тамо, под моћним тумбасима дима и огња, и да се, уз тутањ и грмљавину, носи с Нијемцима заједно с Николетином, који витла и бије око себе својим огромним ручердама.

Треперио је, тешко дисао и обезнањено гледао у даљину, а кад је најзад дошао себи и видио около ђаке, учитељицу и школу, он их све зачуђено прелетје погледом као да се пита:

— Шта ћу ја овдје?

Још се једном обазрео око себе и одједном осјетио да се више не може вратити у школску клупу, узети књигу и мирно почети с читањем.

— Па ја више нијесам ђак, готово је! — прошапута он као да се буди иза сна.

Тога тренутка престало је оно право, безбрижно дјетињство ђачког харамбаше Јованчета. Настајало је једно друго дјетињство, опрљено мразом рата, дјечаштво малог бунтовника, некадашњег вође одметника из Прокина гаја.

Десетак дана послје објаве рата друмовима почеше да наилазе гомиле разоружаних војника. Пролазили су, потиштени, распасани и обрадатули, а на сва питања само су безнадно одмахивали рукама.

— Не питај, издаја на све стране: кад пушку добијеш, не дају ти муниције, гдје има муниције, неко пушке сакрио. Официри наређују да се баца оружје, неко зауставља возове и окреће натраг од фронта, шпијуни кидају телеграфске жице, шире лажне вијести.

— Па ко нас издаде, побогу, браћо? — питали су ожалашћени људи.

— Ко? Краљ, влада, господа. Све побјегло авионима у иностранство. Узели злато и побјегли.

— Па шта ћемо сад ми? — питали су забринуте људи тужно гледајући своју разбијену војску, једину своју заштиту .

— Ни ми сами не знамо.

Било је и друкчијих војника. Намргођени, под оружјем, из оних јединица које су се бориле против непријатеља, они су се сад пробијали пут свога завичаја ријешени да не иду у ропство.

— Сврати, јуначе, причај како је било — звали би сељаци обрадовани што виде наоружана борца.

Војник је мрко причао:

— Мало нас је било, али смо се тукли све док нас бројна сила није потиснула. Официр нам се од жалости убио.

— А куд ћеш сад ти с том пушком?

— То ћемо још вид јети — пријетио је војник. — Биће још дана за мегдана.

Школа није радила. Јованчетова дружина, стара гарда сва на окупу, сједила је гдјегод близу друма и невесело пратила погледом групице војника у пролазу. Кад би наишао неки под оружјем, дјечаци би живнули:

— Ено још једног с пушком!

— Још један јунак! — додавао је Јованче увјерен да је тај с пушком заиста неки небојша. Па би се том приликом сјетио и свог чукундједа Јованчета неустрашивог хајдука, на кога су морали вући топ, гарав турски топ и он би уздахнуо:

— Овако би и он пролазио: опасан и с пушком о рамену.

Тих дана једном је сусрео и своју учитељицу, блиједу и забринуту, и упитао је:

— Госпојце, зашто неки војници носе са собом пушке?

Лана се осмјехну.

— Ти су ријешили да се не покоре непријатељу. Докле год бар једног таквог видиш, нисмо сасвим поробљени, упамти то, дјечаче.

Кад је то испричао Стрицу, овај сасвим озбиљно рече:

— Видиш да смо и ми јесенас добро радили: побјегли смо у шуму, нисмо хтјели да се покоримо сили и батинама.

— Богами јесмо! — живну Јованче. — Чак и наша мирна Луња.

— Ех, опет женско! — зловољно смрси Стриц. — Баш ми је оно за неки бој.

—А ко је јесенас јуришао на дјед-Алексине љестве кад си ти бјежао уз букву? — опомене га Јованче. — Луња је била храбрија од половине дјечака.

— Ех, она, с оним великим очурдама! — сад већ блаже прогунђа Стриц. — Уплашила би змаја.

— Па ипак је ти волиш — напасно зашкиљи Јованче.

Стриц букну као ватра и развика се:

— Их, зар њу, Циганку! Више волим и овај свој мали прст, и онај камен и дрво, и оно тамо брдо него њу! Дабогда цркла, кад се онако избечи очима па не знаш куд би побјегао!

Стриц је још дуго лупао неком граном око себе, стругао опанцима, чешкао се и мрмљао:

— Их, она!

Кад су се враћали кући, Јованче се одједном приби сасвим близу свог друга и прошапута:

— И наш ће Николетина доћи с пушком.

— Откуд знаш?! — врцну се Стриц као да је нагазио на дивљу мачку.

— Знам. Он мора тако доћи.

Откад је видио првог наоружаног војника, Јованче је непрестано замишљао да се и Николетина Бурсаћ, она отресита и крупна момчина, мора баш тако вратити из рата: наоружан, мрк и одлучан. Кад би се десило друкчије, чинило се дјечаку, он би одмах умро од туге.

Зар Николетина без оружја?! Не, не, то никако не може бити. Зар онај њихов заштитник, па тако шугаво проћи селом?!

С пушком ће он доћи! — тврдоглаво је понављао дјечак и увече у кревету, жмурећи, упорно се трудио да замисли Николетину под пушком, униформисана, како пролази друмом испод Прокина гаја.

IV

Једног јутра дојури Јованчетовој кући дугоноги Стриц цилитајући се уз пут као ждријебе. Растјерао је кокоши по дворишту, ритнуо се на крмачу и силом повукао Јованчета у скровити кут иза штале.

— Ехеј, донио је!

— Ко донио? Шта донио?

— Па донио он! — викао је Стриц.

— Који он? Што галамиш.

— Па зна се који. Он, брате.

— Ништа ја тебе не разумијем. Шта је донио?

— Па зна се шта је.

— Е баш си луд. Зна се ко је, зна се шта је!

— Говори јасније. Ко је то дошао и што је то донио?

— Па јесам ли ти већ казао: дошао наш Николетина и донио пушку! Разумијеш ли сад?

— Па тако реци, будало! — поскочи Јованче.

— Кад је дошао? Јеси ли баш ти пушку видио?

— Јесам, видио сам, и пушку и њега.

— Како, кад? Хајде причај.

— Ево како — повјерљиво поче Стриц. — Лежим ја ноћас на штали, кад ли ме иза сна прену лавез. Лаје наш Зељов, лаје, па одједном престаде и поче да цичи и да се око неког умиљава.

— Аха, то је неко кога наш Зељов позна! — досјетих се ја. Чујем, изишао и мој стриц, разговара с неким, па се и ја довучем до малих вратанаца и вирнем напоље. Пред авлијом стоји мој буразер Николетина у војничком одијелу, с пушком о рамену. Разговара нешто са стрицем. Мјесечина као дан, добро га видим.

— Јеси ли му се јавио? — упита Јованче.

— Нијесам смио од стрица. Он каже да дјеца не треба да знају ко је у селу донио пушку.

— Нијесмо ми више дјеца. Ми смо већ дјечаци — одговори Јованче мрштећи се озбиљно као какав одрасли.

Стриц мало поћута па опет живахну:

— Шта мислиш, шта ће Николетина радити с оном пушком? Сигурно ће се сакрити негдје у Гају па ће пуцати, а?

— Неће, чуло би се.

— Па шта ће му онда пушка? — чудило се Стриц.

Јованче га сам куцну у раме и озбиљно напомену:

— Чујеш ли, прави се ти да не знаш ни за какву пушку, добро је теби твој стриц казао. Сјећаш ли се како су оно још поодавно жандарми три дана гонили везаног оног момка испод планине, а све због једног револвера.

— Их, зар ти мислиш да бих ја издао нашег Николетину? — бунио се добродушни Стриц.

Два дана касније Јованче и Лазар Мачак договорише се да оду до пећине и обиђу склоњене ствари из Мачкове „радионице“. Кренули су још прије сунца и таман кад су зашли у Гај, из дубине шуме пред њих испаде Николетина.

— Шта је, куд се ви то скитате тако рано? — дочека их он баш нимало љубазно.

Дјечаци се у први мах збунише и застадоше, а онда Јованче лукаво зашкиљи и одврати:

— Идемо да видимо наш стари логор. А откуд ти овдје?

— Шта је то вас брига — смрси момчина и рогушећи се додаде. — Боље би вам било да се у оваква времена не скитате по шуми.

— А што ти онда туда ходаш? — дрско дочека Мачак измичући се мало подаље.

— Види ти Мачка како фркће! — подсмјехну се Николетина. — Пис, мацане-кобацане!

Мачак се поизмаче још даље, заклони се за једно дрво и нашкиљи отуд само једним оком на бившег војника.

— Ехеј, шта си то сакривао у шуми?

Николетина се скамени у мјесту и проблиједи. Зурио је укочено у дјечака, па истом заврти главом.

— Знамо се ми добро, мудра мацо моја. А гдје си ти сакрио оне алатке из твоје мајсторске радионице?

Сад се и Мачак ушепртљи и упиљи у Николетину као мачка у миша.

— Што, што, какве алатке?! Ништа ја нијесам сакрио.

— У реду, вјерујем ти — великодушно одвали Николетина.
— Нијесам ни ја ништа крио, па мирна Босна. Не бој се, ја те не бих ником издао, па да не знам шта нађем. Довиђења, дјечаца.

Одмарширао је још увијек војнички, иако се био пресвукао у цивил. Јованче је с дивљењем гледао за њим.

— Кад ли ћу ја постати онаква делија?

— Хм, делија! — неповјерљиво промрси Мачак — а откуд је он само нањушкао да сам ја крио своје алатке?

— А откуда ти знаш да је он сакривао нешто?

— То сам ја онако отприлике. Знам да сад војници повоздан крију нешто. Кажу да ће Нијемац одузимати све војничке ствари.

— Као да Ницо има каквих ствари? — узе да испишава Јованче.

— Шта ја знам има ли — прогунђа Мачак. — Хајдемо.

Продужише кроз шуму. Јованче је у себи шапутао:

— Сигурно је долазио тако рано да сакрије пушку. Нашао је неку шупљу букву, рупу под камењем или...

Дјечак одједном протрну.

— А да није случајно напипао нашу пећину? Ух, ала би то било...

V

Државном цестом подно саме планине протутњали су њемачки тенкови и тако коначно сваком, гласно и видљиво, објавили да је земља поробљена.

Тога истог дана Јованче и Стриц били су заједно код оваца. Сједили су на падини гола брдашца и нечим се играли, кад се у даљини, отуд од планине, зачу необично зврјање.

— Авиони! — повика Стриц па скочи на ноге и узе погледом претраживати небо. На блиједом плаветнилу није се указивала никаква мрља иако се хука бројних мотора све више ближила.

— Ехеј, Николетина, видиш ли ти авионе? — зовну Јованче крупног момка, који је поправљао неку ограду у заравни подно брежуљка.

Николетина је и сам пажљиво ослушкивао, па одмахну главом.

— Нијесу оно авиони. То су тенкови, пролазе цестом.

Момчина остави посао и заједно с дјечацима попе се на заобљени врх брежуљка и загледа се у даљину. На бјеличастој танкој траци цесте у пољу под планином једва су се назирале црне бубе како миле једна за другом.

— Ено их, оно су тенкови!

— И тамо се сад возе Нијемци? — приупита Јованче.

— Нијемци, Нијемци — суморно потврди Николетина. — Погледајте само како се мирно шетају као да је ово њихова

рођена земља. Еј проклета издајо! Еј пусте срамоте за свакога од нас! Поробише нас, ево, скоро без једног метка.

Момак невесело погледа у дјечаке и хукну:

— Ех вас двојица, најбоље би било да узмете те своје чобанске штапове па да ме пребијете као мачку!

— А због чега то? — зинуше дјечаки.

— Зато што сам пустио да нас туђин гази, што сам, ето, и од вас двојице робове начинио. Гледајте само како слободно стружу цестом. Сутра се тако могу мени и на главу попети, а ја све то мирно подносити, ни прстом нећу макнути.

Јованче се сјети Николине пушке и занијека Главом:

— Не, нећеш ти то подносити.

Момчина се прену и зачуђено погледа дјечака.

— Како да нећу?! Ћутаћу као крава и пуштати да раде са мном што год они хоће.

— Хоћу, пустићу! — тврдоглаво потврди Николетина. — Кад смо ми побацали оружје из руку и непријатељу отворили пут у земљу, можемо онда пустити да нам свака швапска шуша сједне за врат.

— Ти нијеси бацио пушку! — сад већ нешто веселије намигну дјечак.

— Пази, а откуда ти то знаш? — блекну Николетина.

— Знам, то се види по теби.

Николетина одлучно закопча свој цивилни капут и прогунђа:

— Па дабоме! Ја да им бацам пушку као нека стрина, то неће од мене дочекати.

Јованче кришом намигну на Стрица што је имало да значи:

— Истину си казао, донио је пушку.

Два-три дана касније на сеоској крчми освану страشان оглас потписан од њемачких власти:

... „Позива се све становништво да у року од осам дана преда оружје. Код кога се послјије тога рока нађе какво оружје биће стријељан.“

Јованче, Мачак и Стриц већ су по неколико пута неписменим сељацима прочитали тај оглас, кад однекле испаде Николетина Бурсаћ. Он повири у њемачки плакат, узне нешто да мрмља, а онда плъуну.

— Штета, ово не знам прочитати.

— Знам ја! — дочека Стриц као из пушке.

Николетина га чврсто пограби за руку и глуво рече:

— Не знаш ни ти. Ни Мачак не зна, ни Јованче. Је ли де, Јованче?

Јованче се постиди што је малоприје пред сељацима читао њемачку наредбу, па одговори:

— Знао сам, али сад сам заборавио.

Николетина га значајно погледа.

— Види се, момче, да си код наше Лане школу учио. Кога је год она слова учила, тај не зна ово прочитати.

Још једном је погледао дјечаке и одмарширао низ пут, стабилан, тежак и самоувјерен. Јованче је нетремице гледао за њим, а онда рече свом друштву:

— Лазаре, Стриче, хајдемо горе под наш Гај. Тамо још нијесу излијепљени ничији огласи.

Тројица дјечака кренуше уз пут, мрки, озбиљни и ћутљиви. Личили су на дјецу поробљена, а непокорена народа.

VI

Окупаторска власт, Нијемци и Талијани, нису знали за шалу. Од поробљеног народа одузимали су све оружје, па макар то била и стара пушка кремењача, нека дотрајала кубура или покварена револверчина. Кад би негдје пронашли сакривено оружје, стријељали би домаћина куће, па макар он био и старац стогодишњак.

Туђински освајач брзо је нашао и своје покорне и вјерне слуге, дао им оружје и власт и пустио их да жаре и пале по својој рођеној земљи.

Једна од најкрвавијих организација домаћих издајника биле су такозване „усташе“, гомиле насилника и паликућа, одгајане и наоружане од стране њемачких и талијанских фашиста. Они су били десна рука окупатора. Умјесто њега и за његов рачун одузимали су оружје, војничку спрему, жито, стоку, премлаћивали и мучили људе, палили куће. Преко њих је освајач хтио да поробљени народ натјера у страх и покорност.

Прва група усташа дојурила је у село Липово изненада. Пресрели су уз пут неколико изненађених сељака, поскидали с њих војничке цокуле и кошуље, испретурали неколико кућа, а двојицу момака отјерали у варошки затвор под сумњом да крију оружје.

Гонећи пред собом похватане момке, усташе наиђоше баш испод оног брдељка на коме су Јованче и Стриц чували овце. Видећи наоружане људе, дјечасти се притајише иза једног трна, па чим ови зађоше за окуку, они јурнуше пријеким путем према Николиној кући.

— Ницо, ево неких људи с пушкама, гоне пред собом Дмитра и Васу.

Николетина остави мотику којом је нешто у башти копао и брзо прескочи ограду.

— Гдје су? Куд иду?

— Ево их уз пут. Иду твојој кући.

Николетина се обазре лијево-десно и повуче дјечаке у густу шикару повише баште.

— Овамо, брзо!

Послије пет минута стигоше усташе. Претурали су по Николиној кући, викали на његову матер и сестру, тражили пушку и питали за Николетину. Најзад одоше пријетећи:

— Чекај ти, стара, пашће он у наше шаке!

Кад већ усташе замакоше низ пут, Николетина дуго и пажљиво погледа оба дјечака.

— Чујте, па ја остадох здрав и читав захваљујући само вама двојици.

Дјечаки су у неприлици ћутали, иако им је на лицу блистало дотад непознато задовољство.

— Еј, чујете ли, па ви сте мени данас главу спасили?

Стриц нато само прогунђа као да се брани:

— То је испало сасвим случајно. Нијесмо ни знали да ти главу спасавамо.

— Ех, како нијеси знао! — побуни се Јованче. — Та видио си да гоне везане људе.

Николетина се нешто замисли, почеша затиљак и пажљиво погледа у дјечаке.

— Збиља, момчићи моји, како би било да ви припазите кад ће у село наићи усташе или ови нови жандари, оружници, па да јавите народу. Људи су заузети пољским послом, немају кад пазити а ви...

— Добро би то било — одмах се сложи Јованче. — Ми смо поваздан по брдима код оваца, код говеда, видимо надалеко ко долази, ко одлази...

— Па дедер Јованче, јуначе, прихвати се тога посла — настави Николетина. — Ти си прошле јесени читаву дружину имао, логор сте направили, Паприци пркосили. Хајде, покажите се и сада кад је туђин земљу поклопио, кад главе људима скида. Нећете се ваљда данас уплашити.

— Нећемо! — дочека дјечак озбиљно и одлучно, већ унапријед загријан важним и опасним послом који га чека. — Још сјутра ћемо искупити читаву дружину.

— Ихај, опет ћемо у нашу чету! — повика Стриц.

— Опет у чету, опет! — повесели се Јованче и скочи на ноге. — Устај, идемо тражити Мачка.

VII

„Стара гарда“ Јованчетове дружине сједила је на окупу у хладовини под самим Прокиним гајем. Стигла је чак и Луња, иако се Стриц и овога пута бунио:

— Шта она има да се мијеша у војне ствари? Ту долазе усташе с пушкама, жандари, а она... прецркнуће од страха док их само види.

— Можда баш и неће — пецну га Јованче. — Остани само ти поред ње кад загусти па се она ничег неће бојати.

— А ко би онда бјежао? — добаци Ђоко Потрк.

На Јованчетов позив, дружина се састала да постави и распореди страже, које ће пазити на долазак усташа и обавјештавати село о њиховом приближавању.

Усташе су обично наилазиле главним друмом од вароши, па би касније, код раскршћа, окренуле једним од споредних путева, који су водили у поједине засеоке раштрканог Липова. Ако их је било више, некад би се на раскршћу и подијелили, па једни ударили на један крај села, а други у неком другом правцу.

Први је задатак, дакле, био опазити их кад се појаве од вароши и одмах обавијестити читаво село. Бјежаће онда и склањати се свак, јер се не зна на који ће крај од раскршћа окренути.

— Најважнију осматрачницу ваља поставити на бријегу Лисини — предлагао је Јованче. — Одатле се добро види друм од вароши, који савија око бријега и пење се из низине према нашем селу.

— Ихај, чим их угледамо, ми ћемо стрчати у село и дићи узбуну, а док они стигну уз ону велику окуку, свака ће се већ склонити — повика Стриц. — Ја их само одозго избројим и дојурим: „Ево их четворица!“

— А кад пола сата иза оне четворице наиђе још десет, шта ћемо онда? Ко ће нас онда обавијестити? — упита Јованче. — Тако се прекјуче десило у Кобјем Долу.

— Хм, па овај... шта ја знам — збуни се Стриц.

— Треба имати два стражара — упаде у ријеч Ник Ђулибрк.

— Тако је — потврди Јованче. — На Лисини увијек морају стражарити по двојица, па чим се усташе појаве, нек најприје на врху бријега запале ватру и тако селу даду знак да се опасност приближује.

— То ће бар лако бити! — кликну Ђоко Потрк. — Лисина је пуна папрати (бујади). Има је и суве, и труле, и сирове, па кад се све то измијеша, дићи ће се дим до неба, видјеће се из пет села.

— А кад запале ватру, шта ће онда радити? — припита Лазар Мачак.

— Нек стражаре и даље, па наиђе ли још која група усташа, нек запале још једну ватру. Тако ће се знати да долази нова опасност — тумачио је Јованче. — Појави ли се пак нека повећа група, једно седам-осам, нек један од њих одмах трчи у први заселак и нек јави народу.

— А шта ће радити остали дјечаци? — упита Вања Широки.

— Двојица ће стражарити на Голом брду на супротном крају села, па чим спазе дим на Лисини, нек одмах пале ватру

код себе на брду. Тако ће бити обавијештени и они који од својих кућа не виде онај дим са Лисине.

— Добро, а шта ће радити оно троје преосталих из дружине? — јави се Стриц.

— Они нек пазе на раскршће и нека гледају у који ће заселак усташе скренути, па нек трче да јаве људима. За тај посао узећемо тројицу најбржих.

— Мене првог! — повика Потрк.

— И Стрица, он је дугоног! — дочека Мачак.

— Нек Ник Ћулибрк буде трећи! — дочека Вањка. — Он је издржљив у свему па и у трчању.

— Добро сте изабрали — сложи се Јованче. — Тркачи ће, дакле, бити Потрк, Стриц и Ник Ћулибрк.

— А ко ће на Лисину, на најопасније мјесто? — зашкиљи Мачак.

Сви се, као по команди, окренуше према Јованчету. Он се само насмијеши.

— Добро, идем ја. Баш се томе веселим.

— И ја ћу тамо — јави се Луња.

— Пази је! А зашто баш ти? — оте се Стрицу.

— Волим да ложим ватру — мирно одговори дјевојчица. — Умијем брзо да потпалим и сирово дрво.

— Е, то је већ нешто! — дочека Мачак с одобравањем. — Нек пође она с Јованчетом.

— А на Голо брдо? — кисело упита Стриц нељубазно мјерећи Луњу.

— Ко би други него Мачак, мајстор за ватре, димове и за све остале мудролије — повика Јованче. — Нек му Вања довлочи дрва, папрат и травуљину, а он само нек чека знак с Лисине, од мене, па нек пали. Ко не види мог дима, сигурно ће спазити његов.

— А шта ћемо ја и Жуја? — одједном се из прикрајка јави Николица. — Ми ћемо, ваљда, ложити ватру за моју покојну бабу.

— Ехе, па ја умало не заборавих! — викну Јованче. — И ти ћеш чекати више раскршћа, па чим видиш куд усташе крећу, одмах трчи у школу и јављај учитељици. Она је баш тебе за ово замолила.

— А зар она зна за овај наш договор? — чуди се Мачак.

— Па она и Николетина начинили су читав овај план и мени га синоћ испричали — признаде Јованче. — Зато смо се овако изненада и састали.

— И баш је рекла ко ће гдје стражарити и ко ће с ким ићи? — неповјерљиво упита Стриц.

— Не, то је оставила да се ми сами договоримо — рече Јованче. — Препоручила је само да Луњу не шаљемо заједно са Стрицем, јер јој се он увијек руга и кињи је.

Луња само поцрвени и тужно обори очи, а Стриц се накостијеши и свађалачки се отресе:

— Их, баш ми је мило што ћу бити далеко од ње. Нек ме и усташе укебају, само нек нијесам с њом.

Луња шмрцну готова да заплаче, а онда нагло заглади косу и у очима јој сину повријеђен понос.

— Ја сам дошла овамо само зато што ме је позвао Јованче, па ћу с њим и поћи на Лисину. Моји код куће не би ме ни пустили без њега.

— Их, их, како лаже! — прогунђа Стриц.

Правећи се да га не чује Луња пркосно настави:

— Моји веле да се цурице не смију дружити са штокаквим будалама.

Сви праснуше у смијех. Стриц љутито забацаи шешир и осветољубиво завреча:

— Их, што сам се јуче код Марице најео јабука! Једну ми је дала из њедара ев оволику, мирише ко ђул. Чуваћу је сто година и сваки дан пољубити.

Луња се трже и скамени се, хладна и неприступачна. Само кратка варница, која јој сину у очима, рјечито је говорила да би тога истог трена најрадије сручила стотину громава на ту своју дебелушну плаву другарицу Марицу, која тако изазивачки и безобразно дијели своје шугаве киселе јабуке.

VIII

Пољар Лијан гегуцкао је кроз један шумарак насупрот Голог брда и причао сам са собом, јер му се није разговарало с његовом празном флашом. Да је била пуна, хајде де, још би се од ње могло и чути нешто паметно, а овако — вирнем унутра као у неки празан зелени бунар, а одоздо као да неко шапне:

— Ху нема ништа, натраг весеље!

— Па дабоме да нема. А кад је у теби нешто и било глупа зелена боцо! — гунђа старац и кроз ријетко храшће зури у околна брда. Да му је бар при руци неки дјечак па да га појури штапом за неку преклањску кривицу.

Одједном чичи стадоше ноге, стадоше очи, стаде наравно, и читав он заједно с боцом и новим штапом.

— Шта је сад оно?!

Уз Голо брдо милила је некаква мрка громада, нешто као циновска корњача, као пласт суве папрати, као неки таман ђубаст жбун.

— Гледај, па шта је ово данас? — жмирну старац — нијесам гуцнуо ни кап ракије, а већ по бреговима скитају некакве ђавоље корњаче, жбуње проходало, чуда се дешавају. Шта се ово догађа са свијетом или можда са мношом?

Затварао је очи, отварао их и зурио у падину, а она чудновата громада и даље се упорно пела уз брдо и најзад ишчезла на заравњеном пољанку на самом врху.

— Можда је то онај њемачки тенк о коме се толико прича — умовао је старац. — Јесте али се тенк надалеко чује како рже и брекће, а ово — ово ћути као моја празна боца, проклета била.

Зија пољар за ишчезлим чудовиштем и домишља се.

—А да то није какво масло ових наших дјечака? У свашта се данас дјечаци упуштају. Пришуљаћу се да изближе вирнем.

И док је пољар прилазио подножју брда и спремао се за дуго и напорно пењање, на врх Голог брда, на средину чисте заравни, већ је пристизао голем пласт суве папрати. Тај необичан пласт имао је на предњој страни мањи отвор из кога су свјетлукале некакве живахне очи.

Лазар Мачак стајао је на чистини и упитао сасвим мирно:

— Стиже ли најзад?

— Стигох! — уморно дахну пласт.

— Па ти вучеш на себи читав бријег — зачуди се Мачак.

— Богме прави бријег! — потврди глас из онога отвора на пласту. — Хоће ли доста бити?

— Чак и превише.

Одједном се пласт нагну и — бућ! — превали се на бок. Одоздо му се указаше ноге, праве ноге у опанцима од пријесне говеђе коже. Те се ноге мало гицнуше, мало ритнуше, мало загребоше по земљи и за трен ока из пласта се извуче читав читавцат дјечак — Вањка Широки.

— У-ух, што је врућина! Види ли се какав дим на Лисини?

— Нема га још. Читаво јутро пазим, али... Чек, чек, шта је оно, погледај!

Вањка се и сам нетремице загледа у даљину. Над голом капом Лисине поче да се диже нешто као прозиран тањушан стуб лаке магле.

— Је ли оно дим? Није! — узе да се колеба узбуђени Мачак. — Вањка, шта се теби чини?

— Не знам. Танко је много, једва се види. А оно сад? Пази, пази!

Над Лисином поче да се диже јасно уочљив таман стуб дима и у висини узе да се разраста у широку перјаницу.

— Ено га, Јованче даје знак! Пали, Вањка!

Сударујући се, дјечаци се узвртјеше око папрати. Вањка хтједе да гомилу потпали одмах са стране, али га Мачак заустави.

— Не, не, подвуци се до средине. Пласт је изнутра шупаљ, па ће се дим сав тамо скупљати и поћи кроз отвор увис.

Вањка одиже један крај пласта ознојен, извуче се напоље и пљесну рукама.

— Готово, плануло је!

Убрзо на горњи отвор гомиле, кроз који је Вањка вирио док је носио пласт, поче да куља врло густ сив дим и ваљајући се у клупцима пође увис. Дјечаци заграјаше:

— Ихај, ала је црн, видјеће га читаво село!

— Охо Јованче, видиш ли нас?! — раздрагано повика Мачак, иако је знао да га друг, онако удаљен, неће чути.

Дим је све више растао у висину и дизао се над Голим брдом као моћан црн стуб, који надалеко и нашироко јавља људима да се селу примиче страшна опасност.

Кад је већ пласт почео да се руши испробијан пламеном, Вањка накупи са стране читаву хрпу влажне папрати и баци је у ватру. Сад поче да се ваља нарочито густ и мрк дим, али не

пође увис, јер га подухвати неки повјетарац и понесе по самој заравни.

— Ето ти, оде нам дим пјешке по земљи! — повика Вањка.
— Пази га само како се вуче.

Одједном се дјечак пресијече у ријечи. Из димног облака, однекле с краја пољане, зачу се некакво кијање и кашљање, које је личило на зимско хрипање неке сипљиве кобиле.

— Еј, чујеш ли ти оно?! — престрашено ћипи Мачак.

— Ехеј ви тамо, дижите увис ову димчину! — закрекета некаква љутита старачка гласина.

Још се дјечаци и не снађоше од чуда, кад из димне завјесе испаде пољар, поцрвенио, сузних очију и развика се:

— Аха, тако ви, паликуће једне, хоћете да ме удавите! Ехе, нема ништа од тога нашег посла. Већ сам ја спавао на штали која се обноћ запалила, па сам жив измакао. Налетио сам само у мраку на пчелињак па сам био мало избоцан.

— Охо, ево нашег Лијана! — повикаше дјечаци и потрчаше му у сусрет.

Пољар застаде с уздигнутим штапом и у чуду се избечи у Мачка и Вањуку.

— Шта је то, трчите ми у сусрет раширених руку? Не бојите се пољара?

— Не бојимо, стриче Лијане!

Сад се пољар још више зграну:

— Стриче! Зовете ме стрицом, ништа се не бојите, шта је ово данас? Откад пољари по свијету ходају, ово се није десило.

— Учитељица Лана рекла нам је неки дан да си ти добар човјек и право велико дијете.

Пољар весело гракну:

—Аха, јесте ли чули! Па да, добар човјек. Видиш ти како ви имате паметну учитељицу.

Мало се замислио па онда тужно заклима главом.

— И велико дијете! Па да, тако је. Ја сам заиста сирото велико дијете, без оца и матере, без дједа и бабе. Добри мој дека, како ме је само цупкао на кољену и тепао ми: „Јаре моје мало, јаренце!“

— А шта ти је било с дједом? — упита осјећајни Вања.

— Ех, шта! Погибе недавно, прије педесет година, кад су се оно кметови побунили против бегова. Убише га из кубуре, а ја, ево, остадох сироче. Јадни дјед!

Пољар убриса истинску сузу, а онда се мало прибра и упитно погледа дјечаке.

— А како би ипак било да ја вас мало истучем, та зашто сам пољар? Добро знате да се не смију ложити толике ватретине, запалићете нечије сијено. Ја чувам сеоску љетину.

— А ми чувамо село од усташа — дочека Мачак — зато смо наложили ову ватру.

Кад је зачуђени пољар чуо о чему се ради, он се надури:

— А како ви то све без мене? Ја сам позван да чувам село и све сеоско добро па ма какве штеточине биле у питању. Одмах ме примите у своје добровољце. Гдје ли је само тај ваш командант Јованче?

— Видиш ли онај дим на Лисини, тамо је — показа му Лазар Мачак.

— То је, богме, подалеко — закључи старац. — Боље ће бити да ја најприје малчице одспавам уз онај трн тамо крај заравни.

Колико је пољар спавао, то не зна ни он сам. Прену га тек прасак пушака из долине. Задихани дјечаци, Мачак и Вања, трчали су према њему и викали:

— Стриче Лијане, стриче Лијане, пуца се на раскршћу! Тамо су наши!

IX

Четворица усташа, униформисани и наоружани, стигоше на раскршће и после кратка договора двојица окренуше према школи, а двојица се упутише десно, према засеоку Николетине Бурсаћа.

Мали осматрачи, Стриц, Николица и Ник Ђулибрк, чисто нису дисали од великог узбуђења. Чинило им се да од читавог шумарка у ком се крију највише стрши баш онај жбун иза кога они сједе. Чак и бреза десно од њих неће да мирује, него пакосно шушка и трепери као да зове:

— Еј ви с раскршћа, погледајте овамо!

Ник Ђулибрк забринуто погледа своје другове и шапну:

— Стриче, ја и Николица идемо да јавимо учитељици, а ти трчи до Николетине.

Ник сасвим погнут, крену најближим пречацем према школи. За њим, нешто мање погнут, пожури Николица, а за Николицом потрча куја, безбрижна као и увијек по дану.

— Е, сад је ред на мене! — узбуђено прошапута Стриц и натуче шешир на главу. — Дедер, ноге јуначке, покажите се!

Потрчао је укосо преко шумарка и тек што је доспио у ријетку ниску шикару на другом крају, кад с друма грмну оштар глас:

— Стој!

Изненадан повик чисто му покоси ноге, али га у исто вријеме страх тако удари у леђа да је скокнуо напријед попут зеца.

— Стој, стој! — праснуше за њим још два повика, али је дјечак попут вихора шибао кроз ниско шикарје.

— Спазили су ме! — сину му кроз главу, док је наслијепо, из пуне снаге, ломио кроз млад честар, а онда одједном читав крај око њега тресну се и заглуши га снажним пуцњем.

— Трас!

Још није доспио ни да схвати шта се то догађа, кад поново двапут грмну:

Трас! Трас!

— Пуцају! — досјети се Стриц пун страве. — Брже, брже, драге ноге моје!

— Бзин! Бзин! — просикташе ниско над њим невидљива зрна, сустигоше их два нова пуцња, а кад Стриц стиже већ надомак једне удољине, ненадан ударац збаца му шешир с главе и он се пружи колико је дуг по некој густој папрати.

Пуцњава нагло престаде. Усташе су, ваљда, мислиле да су га погодиле, па или су продужиле пут или...

— Или сад иду овамо да виде кога су уловили! — досјети се Стриц па хитро спузну у ону дољу за својим шеширом, пограби га и настави да трчи једном уском обраслом јаругом добро заклоњен шибљем од погледа својих прогонилаца с друма.

Упао је тако и у један љескар везан с Прокиним гајем и — туп! — налетио на самог Николетину Бурсаћа.

— Ехеј, ти не гледаш куд трчиш! — викну момчина.

— Ни ови иза мене не гледају куд пуцају! — трже се дјечак.

— Како не гледају, јадна ти мајка, а шта ти је ово на шеширу?

Стриц скиде шешир и у чуду се загледа у двије рупе које су се однекуд отвориле на њему.

— Пази шта је ово?

— Просвирале ти га усташе! — одбрунда Николетина. — Богами је овај добро гађао.

Стриц клецну од запрепашћења.

— Па ово су мене два зрна погодила. Гледај, ево једне, ево друге рупе.

— Хе-хе, много си ми бистар — насмеја се Николетина. — Све је то од једне кугле: овдје је ушла, а овдје изишла.

— Усташе иду у твој заселак, то сам пошао да ти кажем — тек се сад сјети дјечак, али Николетина сасвим мирно одговори:

— Већ сам ја видио дим с Лисине и с Голог брда и за сваки случај подбрусио од куће, па куд они ишли да ишли. Ипак ти хвала што си се потрудио.

— И толику ватру појео — додаде Стриц и, гледајући рупе на свом шеширу, замишљено прогунђа. — Овдје ушла, овдје изишла, пази ти ње. Добро је што ми је шешир висок, па му је горњи дио био празан, иначе — оде глава.

Усташе и тога дана остадоше кратких рукава. Тражили су по селу бивше војнике, међу њима и Николетину, тражили учитељицу Лану, али ником ни леђа не видјеше, све се бијаше посакривало.

— Напипаћемо ми већ те бјегунце, те ваше вукове и лисице! — запријетише усташе кнезу Ваљушку. — Или ће ово

село предати све сакривено оружје или ћемо ми с војском доћи да га од врха до дна испретурамо и претворимо у прах и пепео.

X

Усташка пуцњава узбунила је читаво село. Убрзо се сазнало да су то гађали и прогонили Стрица, али скоро нико није знао шта је даље с њим било: јесу ли га ранили, убили или ухватили. Да иду Стричевој кући и да се пропитују, то се за дана нико није усуђивао, могло би се лако налетјети на усташе.

Већ пред саму ноћ Јованче и Луња стигоше с Лисине у село и сазнадоше за страшну вијест: не- стало Стрица! Пуцали су за њим, гонили га и даље му се губио сваки траг.

„Изгубљени“Стриц у то исто вријеме баш је стражарио сакривен за једним жбуном уза само раскршће и очекивао Јованчетов повратак. Већ унапријед се сладио својом причом о пуцњави, трци и о свом изрешетаном шеширу.

— Их, а ја се само окренем и језик им исплазим, а они из пушака — прас, прас! — па кроз мој шешир.

Друмом се зачу разговор и прије него се Стриц и одлучио да провири, на раскршће стигоше Јованче, Луња и Ник Ћулибрк.

— Ено, тамо смо били сакривени — показивао је Ник на шумарак у стрмини повише раскршћа. — Онда смо најприје пошли ја и Николица и кад смо већ мало одмакли, зачусмо усташку вику и пуцњаву. Најприје смо помислили да су то нас опазили.

—Их, вас! — прогунђа Стриц прислушкујући иза жбуна. — Не пуца се тако лако за сваким.

—Застанем, ослушнем боље — настављао је Ник — и чујем јасно да то пуца она патрола која је окренула у Николин заселак. Погибе наш Стриц, помислим у себи.

— Па дабоме да погине! — мрмљао је Стриц у свом зеленом склоништу. — Не пуца се џабе из вој-ничких пушака.

— А зар се још увијек не зна шта је с њим било — забринуто упита Јованче.

— Како ће знати кад смо тек сад изишли из шуме. Усташе су све до прије један сат вршљале по селу.

— Па да сад пођемо у шумарак — предложи потиштена Луња. — Можда он, сиромах, лежи негдје горе рањен, а ми ту причамо.

— Па дабоме да лежи! — надурено промрмља Стриц и већ је замишљао себе како, тешко рањен попут старинског јунака, лежи под јелом зеленом, а Луња се нагиње над његово лице и тихо пита:

— Хоћеш ли ми ране пребољети?

На раскршћу започе забринуто савјетовање. Сузних очију Луња је пожуривала своје другове:

— Идемо Јованче, идемо Ник, можда је наш добри дјечак већ одавно мртав.

— Их, добри дјечак! Касно си се тога сјетила! — увријеђено и ожалашћено прошапута Стриц. — Па дабоме да је мртав!

Јасно је видио себе мрвог на некој зеленој пољани, а Луња се нагнула над њим па само горке сузе рони, јер зна да се Стриц више никад неће дићи ни проговорити.

— Па дабоме да неће, него ће лежати мртав па макар ти сто година над њим сједила! — поче да шмркуће Стриц и тешке га сузе облише од пуне жалости над мртвим собом.

Плакао је све неутјешније, поче најзад гласно и да јеца тако да се и оно троје с раскршћа пренуше и послушнуше.

— Неко плаче! — шапатам рече Луња. — Ено, иза оног жбуна.

— Да погледамо — рече Јованче нешто узбуђеним гласом и одлучно закорачи пут зеленог густиша, а за њим у скоку Ник и Луња.

Видећи да је откривен Стриц леже у травуљину лицем окренут земљи и умири се.

— Ето ти баш, нек виде да сам мртав!

Јованче повири иза жбуна, стукну и прошапута:

— Пст, ево неког, лежи! ... Пази, па ово је Стриц.

И Ник повири и рече, такоћер шапатам:

— Па да, то је његов шешир. Он је.

Луња се прва осмјели, закорачи иза жбуна и продрма Стрица за раме.

— Е, Стриче!

— Је ли жив? — плашљиво упита Јованче.

— Не знам, не миче се — забринуто рече дјевојчица.

— Та видиш ли да сам мртав, будало! — у себи, љутећи се, рече Стриц.

— Стриче, еј Стриче! — звала је Луња дрмајући га.

Од њезина дрмусања нека коприва стаде да жари Стричево уво, али он је само стискао зубе и јуначки трпио, а у

себи је псовао:

— Ђаво је појео, тресе ме као да сам врећа, а не покојник!
У-ух како пече, као жива ватра.

Приђе и Јованче, узне Стрица за руку и неодлучно рече:

— Канда је жив. Још је врућ.

Некакав мрав, милећи кроз траву, био је стигао до сама Стричева носа и почео да га шкакља по ноздрви. Дјечак је неко вријеме јуначки подносио и ту напаст и трудио се да не дише, али не издржа дуго. Повуче дубоко ваздух, а са њим и мрава у нос и двапут громко кихну:

— Аћхи! Аћхи!

— Жив! Жив! — повикаше и Луња и Јованче па на силу преврнуше Стрица на леђа, иако се он, крадом и ћутке, трудио да остане потрбушке прикован за земљу.

— Ево га мрда носом! И гледа, гледа! — весело викну Луња.

Стриц још једном кихну и видећи да је сад коначно пропао као „мртвац“ зашкиљи на једно око и јекну:

— Јооој, што ме мучите!

Луња брзо сједе у траву, спретно намјести његову главу у своје крило, помилова га по лицу и болећиво упита:

— Стрико, Стричићу, шта те боли? Јеси ли рањен?

— Охо-хо-јоој! — оте се Стрицу нешто између покушаја да запјева и да заплаче у исти мах. Лежећи на Луњину крилу, милован њезином ручицом, он се од среће почео тако топити да му се чинило рањен је из четрдесет пушака и ево му истече сва крв. Зажмури од блаженства, уздахну и — сасвим се расплину,

претвори се у разливено сјајно језерце по коме трепти још сјајнији зрачак, можда од сунца или од Луњина погледа.

— Рањен је, рањен! Дај га овамо да му погледамо рану! — забрза Јованче, уплашен и збуњен, и прихвати дјечака за рамена, али се Стриц љутито отресе:

— Остави ме на миру. Овако ми је сасвим добро.

Луња се на то само трже, пажљивије загледа дјечака на свом крилу, па брзо скочи тако да Стричева глава бубну у траву као нека бундева.

— Ништа њему није, претвара се! — опором рече она отресајући љутито сукњу.

Љут и посрамљен, Стриц се исправи, сједе и развика се:

— Ништа, ништа! А ове рупе на шеширу? Погледајте само! Је ли ово од пушака или од мачкова репа?!

Ник и Јованче стадоше радознало разгледати прорешетани шешир, док је Луња презриво зурила некуд у страну као да се ту заиста ради о неком тамо мачковом репу, а не о пушкама и погибији.

— Погледај само, Луњо — звао је Ник.

— Нек му гледа његова дебела Марица! — отресе се Луња сјећајући се Стричеве приче о плавој Марици и њезиним јабукама, које миришу као ђулови.

Надурени тако једно на друго, Стриц и Луња већ пред сам сутон одвојише се од Ника и Јованчета и кренуше у свој заселак. Стриц је шутке грабио напријед, док одједном као да се нешто досјети, па презриво пљуцну:

— Их, Маричине јабуке! Дала ми је само једну шугаву кисељачу, одмах сам је бацио преко куће.

Луња се правила као да ништа не чује, али кад изиђоше на зараван, близу првих кућа, она као да се нешто присјети:

— Збиља, дај да видим тај твој шешир. Јесу ли то баш озбиљно пукнули у њ?

XI

Из дана у дан стражарили су дјечаџи из Јованчетове дружине и њихови сигнални димови често би се извили над Лисином и Голим брдом најављујући опасност. Упадале су у село усташе, жандарми, талијански фашисти, тражили су бивше војнике, учитељицу, њушкали за сакривеним оружјем.

Почело се причати о припреми устанка против туђих освајача, Нијемаца и Талијана, и против њихових слугу и помагача, усташа. Понешто од тога чули су и дјечаџи, а шта је то устанак, буна, то су још од најмањих ногу слушали од својих старијих. Често се причало о старим устанцима, кад се дигне „кука и мотика“.

Тих дана Јованче се често сјећао оних војника, који су под оружјем пролазили кроз њихово село. Они су, можда, слутили до чега ће једног дана доћи. Сутра, кад плане устанак, са свих страна појавиће се баш ти војници.

Међутим, није ни непријатељ спавао.

Једног јутра бануше у село усташе и Талијани прије него су дјечаџи и кренули на своја стражарска мјеста.

Први глас о њима стиже до Јованчета тек онда кад је непријатељ већ стигао до раскршћа, расподијелио се и кренуо у поједине засеоке.

Дјечак је управо био кренуо према Лисини, кад га на друму под Прокиним гајем пресрете Лазар Мачак уплашен и задихан.

— Не иди даље, ево војске!

— Какве војске? — трже се Јованче.

— Ево их од раскршћа. Усташе и још неки, ваљда Талијани: вичу нешто на туђем језику. Упашћеш управо међу њих.

— Онда нам нема друге него у Гај — рече Јованче.

Негдје иза првог брежуљка припуцаше пушке. Мачак проблиједи и замуца:

— Ево их, чујеш ли!

Дјечаци трком упадоше у Прокин гај. Тек ту се Јованче нешто досјети и рече:

— Пази будала, пуцају па ће узбунити читаво село. Зачас ће се народ разбјежати.

Негдје иза Гаја поново запуца. Мачак с муком прогута пљувачку и шану:

— Ето их, богами, овамо! Шта ћемо сад?

— Хајдемо ближе нашој пећини. Упадну ли они у шуму, ми ћемо шмугнути под земљу.

— Ух, тога се нијесам ни сјетио! — одахну Мачак и живље опружи корак.

У то исто вријеме, с другог краја шуме, упадали су у Гај учитељица Лана и Николетина. Они су се управо били састали на неки договор недалеко од школе, кад их иза једне живице викну пољар Лијан.

— Бјежите, ето усташа! Иду од раскршћа!

Усташе опазеше бјегунце кад су управ претрчавали једну узвишицу под Гајем и повикаше:

— Стој, стој! Ено их!

Припуцали су и одвише касно, бјегунци су се већ били сјурили с друге узвишице, али им убрзо запријети нова опасност. Прогониоци су већ викали на сав глас:

— Ехеј, зови овамо Талијане! Оно двоје умакоше у Гај.

— Трчи брзо с друге стране, дочекај их! — викао је други глас.

— Опколиће Гај — забринуто рече Николетина — тешко ћемо се сакрити. Ваља нам нешто измислити.

Застао је, поћутао, а онда се одлучно лупи руком по бедру и одреза:

— Сад знам шта ћу! Хајдемо брзо.

Пожурише кроз Гај, а кад стигоше недалеко од логора Тепсије, Николетина застаде под једном престарјелом буквом, квргава стабла и ниске густе крошње.

— Ха, ту смо!

Ухватио се за најнижу грану и онако крупан и јак с необичном лакоћом испентрао се на букву, пипкао нешто горе око стабла и однекле извукао неки дугачак предмет замотан у масне крпе.

— Шта је то? — упита учитељица.

— Ехе, нешто о чему теби ни причао нијесам. Погледај.

Размотао је оне крпетине и поносито испружио руке као да показује новорођенче. Пред Ланиним очима указа се нова новцата пушка и неколико картонских кутија с муницијом.

— Пушка?! — у невјерици прошапута учитељица.

— Да, да, пушка, карабин! — понови момак самоувјерено.
— Ако нас данас притијесне, ја пуцам, друге нема.

Стајао је пред Ланом, прав, наоружан и одлучан, слика и прилика непокорена народа гњевом обузета. Учитељица и нехотице стукну и задивљено рашири очи.

— Ама јеси ли ти то, Никола?!

— Ја или који било син ове земље, свеједно! — одговори момак, надахнут и задихан. — Данас или сутра овакве ће нас гледати непријатељ куд се год окрене по Југославији!

— Ех, да га сад, оваквог, види још неко из нашег села! — пожели у себи Лана. — То би ваљало.

Лана није ни слутила да мрког наоружаног момка још неко гледа исто онако задивљено као и она.

Били су то Јованче и Лазар Мачак.

Привучени разговором, они су навиривали с ивице јаруге, а кад препознаше учитељицу и Николу, пришуљаше се још ближе. Сад су, као зачарани, вирили иза дрвета не скидајући очију с карабина и с намрштена снажна момка, који им се сад чинио као неки јунак из приче.

— Гледај га само какав је! — шапутао је Јованче — Их, кад ћу ја онако ...

Николетина одједном уоштри поглед баш у ономе правцу гдје су се крили дјечаци.

— Еј ви тамо, шта ви то радите? Излазите, видим вас!

Као на команду дјечаци иступише иза дрвета.

— Одакле ви ту? — зачуди се сад учитељица.

— Побјегли од усташа — одговори Јованче.

— Баш сте јутрос погодили гдје ћете да побјегнете — гракну Николетина. — Сваки час усташе могу стићи овдје. Чујете ли само?

Негдје на ивици Гаја чуше се пушке и неразумљиви повици. Лана поблиједи.

— Ето их! Гоне некога.

— Сакријте се у нашу пећину — промуца Јованче узбуђено.

— Какву пећину? — прену се Николетина.

— Нашу пећину. Мачкову — објасни Јованче. — То је Мачак пронашао кад смо се прошле јесени крили од школе.

— Хајдемо, Никола — узе да га пожурје учитељица . — Боље је да се и тамо сакријемо, него да сад удариш у пуцњаву.

Примакла се момку и тихо казала:

— Знаш и сам да још није све спремно за устанак. Запуцаш ли, покварићеш нам читав план, село ће нам изгорјети.

Николетина само одмахну руком, стеже пушку и нерадо крену за дјечацима. Тек што стигоше на ивицу јаруге, кад се кроз Гај зачу кршење грана и тутањ нечијих ногу. Николетина брзо скочи за прво дрво и узе пушку „на готовс“.

— Лано, дјецо, брзо у јаругу!

Између дрвећа указа се у трку пољар Лијан. Бјежао је стреловито како ваљда никад ни један старац није јурио: сијевају му широки опанци, омахује торбак, шешир му набијен до носа, штап стегнут у руци.

— Овамо, овамо! — повика Николетина искачући иза дрвета.

Спазивши човјека с пушком, пољар само у страху диже руке.

— Предајем се!

— Иди к врагу, какво предавање! Бјеж овамо да се сакријемо.

Пољар збуњено затрепта и једва познаде Николетину.

— Ух, па то си ти! Откуд ти само та пушчетина? Ноге су ми се подсјекле.

Ошамућен од страха и трке, пољар се спуза на туру у јаругу, а кад Јованче извуче жбун из пећинског отвора, старац повири унутра и рече с олакшањем:

— Ех, света Мачкова Пећина! Добро сте јој име дали. Ја бих јутрос и за мишју рупу дао дукат, а камоли не бих за оволику јаметину.

Први се у пећину увукао Лазар Мачак, а за њим остали. Посљедњи је био Јованче. Он за собом повуче онај жбун и тако затвори улаз. Ни сам ђаво не би се сјетио да се иза тих сувих грана крије било каква рупа.

Напољу одјекну пушка, а онда, сасвим близу, зачу се довикивање:

— Ехеј, има ли га тамо?

— Нема, као да је у земљу пропао! — дође одговор са саме ивице јаруге.

— На дрвету је. Пази на дрвеће! — викао је неко.

— Наћи ћеш на дрвећу печеног јарца! — гунђао је пољар пипајући четвероношке тунел пред собом — ух, али је овдје мрачно као у празном ракијском бурету. Еј, Мачак, има ли још дуго путовати кроз ову твоју пећину? Већ ме забољеше и леђа и кољена.

— Још мало па смо у великој соби, стриче Лијане.

XII

С некаквом престашеном журбом стари авнони „двокрилци“ тестерисали су плаветнило топлог љетњег крајишког неба. Летјели су некуд у правцу мале индустријске вароши Дрвара, сакривене у брдима и дивљини.

— Куд ли то тандрчу ове крнтије? — питао се пољар Лијан провлачећи се кроз високе кукурузе.

Као да даје одговор на то његово питање, из даљине поче да одлијеже потмула тутњава. Пољар се сав стресе од необичне слутње и нехотице се сјети почетка неке старе јуначке пјесме:

„Или грми, ил се земља тресе,

ил удара море о брегове...“

— Ех, или грми! — поче да мудрује чича. — Како ће грмјети кад је свуда ведро као сребро. Да се земља тресе, неће ни то бити. Да удара море о брегове, откуд море око Дрвара? Биће то нешто друго.

Послије проласка слједећег авиона, опет негдје према Дрвару заори мукла грмљавина.

— Авиони негдје бомбардују! — весело рече Николегина, који наиђе изненада путељком кроз кукурузе. — Стриче Лијане, притежи опанке, већ почиње „оно“.

— Које „оно“? — упита старац зачућено гледајући момка у војничкој униформи и под оружјем.

— Устанак!

Минуло је већ мјесец дана од тога разговора у кукурузима, од онога ватреног двадесет седмог јула, кад су крајишки устаници, партизани, ослободили Дрвар од непријатеља. Пољар Лијан, заједно с Јованчетовом дружином, сједи наврх Голог брда и ослушкује одјек борбе у вароши. Тамо се бори партизански одред њихова краја.

— Ду-ду-ду-ду! — јасно се чује оштар митраљески рафал негдје удесно од бријега Лисине.

— Оно је пушкомитраљез нашег Николетине! — весело намигује Лазар Мачак.

Сви му вјерују. Мајстор Мачак је у њиховој дружини специјалиста за све врсте оружја. По звуку погађа да ли пуца пушка, ручни аутомат, пушкомитраљез, тешки митраљез, бацач мина или топ. Вјешто, као прави војник, он је првих дана устанка раставио и подмазао Николин карабин. Сад већ Николетина носи пушкомитраљез „збројовку“, а Лазар сасвим озбиљно тврди:

— И „збројовку“ћу за пола сата раставити и саставити.

— А „Црног Лазу“? — пита га Стриц.

„Црним Лазом“дјечаци су назвали партизански тешки митраљез „шварц-лозе“. Мачак неће ни пред њим да се покори.

— Савладаћу за сат и „Црног Лазу“, нек ми само једанпут покажу како се њиме рукује.

Борба се, канда, све више заоштрава. Непријатељ од вароши упорно настоји да се пробије до села Липова. Мисле да је то средиште устанка у читавом томе крају и да се негдје у њему налази штаб партизанског одреда.

Из даљине се чује потмуло брујање. Мачак први скаче на ноге.

— Авион!

Хука мотора све је гласнија. Одједном се, ниско изнад бријега Лисине, појављује тешко крилато чудовиште.

— Бомбардер! — узбуђено муца Мачак. — Талијански бомбардер!

Огроман, сив, уз грмљавину мотора, бомбардер лети равно према Прокину гају. Све је ближе, све већи, све страшнији, све ниже лети.

— Ето га право за врат! — дахну пољар у празновјерну страху, па натуче шешир и стуче у жбуње попут зеца. За њим се нададоше и дјечаци заједно с Николичином кујом. Сви се набише у густе лијеске на ивици Гаја.

— Пази га, спушта се! — промуца Ђоко Потрк.

С фијуком и урлањем, авион прогрми над самим Гајем и суну некуд у правцу школе. Његов заглашни тутањ још је брујао у главама дјечака, кад се земља проломи и стресе од страшне експлозије. Дјечаци попадаше као да их лупи некакав невидљив циновски талас. Нико није имао ни даха ни ријечи.

— Ево га опет! — тек послјије неколико тренутака прошишта Мачак.

Бомбардер поново језиво заурла изнад попадалих дјечака као да брише под собом сва брда, шуме и све што је живо. Опет лом, тресак и грмљавина као да читаво село пропада у земљотресу.

— Бомбардује! — једва изусти Мачак.

Јованче лагано подиже главу и вирну у ономе правцу куд се изгубио бомбардер. Изнад заравни на којој је била школа дизао се огроман мрк облак прашине.

— Тукао је нашу школу! — промуца он сувих уста.

Заборављајући да би авион поново могао да налети, дјечаци поскакаше на ноге и забленуше се у правцу школе. Дим се лагано развлачио, али кроза њ никако да се зацрвени познати школски кров.

— Погођена је, срушена!

Та слутња пресијече све дјечаке, али се нико не усуди да је гласно искаже. Тек пошто се дим толико развуче да су већ могли кроза њ да виде читаву зараван, дјечаке по срцу лупи нешто туђе, одбојно и пустошно. Изнад воћњака се више није видио познат и драг школски кров. Само се кроз дрвеће нејасно бјеласала некаква безоблична гомила, незнана њихову оку, никада дотле виђена.

— Рат! — потиштено се јави пољар.

Рат! То ли је, дакле, та страшна нељудска неман која из родног краја, из гнијезда њихова дјетињства, истргне вољену и познату ствар и за собом остави нешто ледено и туђе, без трунке живота.

—А отуд смо некад бјежали — тихо изусти Вањка и сузе му почеше клизити низ лице.

И Јованчету се очи зачас напунише сузама, па није могао ни да види Стрица како подрхтава вилицама, гледа га раширених очију и жмиркајући круни сузе с трепавица. Поче да шмрца и Мачак, Потрк сакри лице у лишће, заплака и ћутљиви Ник, а мали Николица само их је неколико тренутака ћутке и замукло посматрао, па кад видје да је и Луњино лице мокро и сјајно, он загњури лице под кујин врат и поче гласно да јеца.

— Оде наша школа, наша драга школица! — промуца растужено пољар Лијан ронећи крупне сузе. — Гдје ли ће се сад

окупљати дјечаци Липова? Гдје ли ћу их проналазити кад ми нешто скриве?

Старац је био истински ожалошћен, тако жалостан како га дјечаци дотад никад видјели нису, нит су вјеровали да се један стари пољар, окорјели неписменко, може због једне школе толико растужити.

— Дobar је човјек чича Лијан — сјети се Јованче учитељичиних ријечи.

Као да и нехотице потврђује те његове ријечи, старац лагано устаде, скиде шешир с главе и рече свечано и тихо:

— Да јој одамо почаст доброј нашој, драгој школи.

Као на неку прећутну команду, сви дјечаци устадоше и скидоше капе.

Стајали су тако на ивици шуме, уплакани, озбиљни и тихи, одавали су посмртну почаст својој скромној сеоској школи, док је по њима падао гар и прашина од бомбардовања, горки прах рата, разарања и смрти.

XIII

Читавог једног пријеподнева Јованчетова дружина претурала је по рушевинама школе, сакупљала слике, свеске, хартију, поломљена учила и све је то слагала на једну гомилу.

— Све ће нам ово ваљати, кад школа на јесен поново проради — говорила је учитељица. — Само гдје ћемо сад све ово склонити?

— У Прокин гај, у наш стари логор — предложи Јованче.

— То си се добро досјетио — рече учитељица. — Тамо нас бомбардери неће тако лако пронаћи.

Логор у Прокину гају поново оживје. Поваздан је по њему било вике, трке, лупе и куцкања. Прављена је велика колиба за смјештај школских ствари. Лазар Мачак неуморно је стругао, пилио и нешто мјерио. Поправљао је разбијену школску таблу, рачунаљку, велики шестар и наравно глобус, куглу земаљску.

— Шупља та твоја Земља — чудιο се Стриц.

— Окрпићемо је — обећавао је Мачак турајући прст у повелику рупу на глобусу, коју је начинио „гелер“авионске бомбе.

Ђоко Потрк већ је пјевушио најновију ругалицу:

„Тужна земља и то трпи

да је Мачак Лазар крпи.“

Показало се као сасвим оправдано што су школске ствари склоњене у гај, јер је авијација из дана у дан упорно надлијетала село Липово и бомбардовала сад овај сад онај заселак. Тражила је штаб партизанског одреда.

— Никог преко дана не можеш код куће наћи, све се разбјежало од авијације — жалио се пољар Лијан. — Морам људе ловити по кукурузима као зечеве.

На новој колиби у логору Мачак је намјестио чак и прозоре вјешто скрпљене од полупаних школских прозора. Нису били баш богзна како лијепи, али се у дугој ниској бараци ипак сасвим добро вид јело.

Дуж зидова колибе биле су повјешане слике различитих животиња. Један уз другога, сасвим у миру, ту су стајали зец и тигар, корњача и соко, славуј и коњ, Био је ту чак и један планински орао прорешетан гелером, али поред свега тога он је и даље весело ширио крила изнад зелених брегова у низини.

Орла је Јованче прикуцао на прочељу колибе, изнад самих улазних врата.

— Ево, нек види непријатељ да упркос његових бомби наши орлови још увијек лете.

Учитељица је сваки дан свраћала у Гај и све се више чудила вредноћи и домишљатости својих дјечака, а посебно Мачковој мајсторији.

— Ала ће ово бити нека весела ратна школа. Одавде дјеца заиста неће бјежати.

Навратио је и пољар Лијан, зачуђено избечио очи и по старој навици машио се за џеп у коме је некад носио боцу с ракијом.

— Охо-хо, па ово је читаво домаћинство. Мањка вам само још ноћни чувар. Добро би било да и њега нађемо.

— Па кога ћемо, стриче Лијане?

— Кога би другог него мене! — избечи се старац. — Обдан ћу чувати поља, а обноћ шуму и у шуми школу.

Од тога дана пољар Лијан поче редовно да ноћива у шуми. По читаву ноћ чуло се из колибе његово гласно хркање као да дише какав стари змај. Рано ујутру дизао се и кроз шумски сумрак тапао према изласку из Гаја.

— Идем напоље да видим је ли свануло. Овдје се ништа не види од дрвећа.

XIV

Кад је школа већ била смјештена у Гају, Јованче и Мачак сјетише се своје давнашње жеље: да испитају и претраже тајанствену пећину.

Спремали су се кришом и пажљиво. Лазар је негдје пронашао и поправио кочијашки фењер, набавио појачи конопац и једне лагане дрвене љестве буде ли требало да се некуд пењу или спуштају.

Опремљени тако они се једног јутра кришом спустише у камениту јаругу и увукоше се у пећину. Стари фењер, пун петролеума, одлично им је свијетлио уз пут.

— Идемо најприје према језеру — предложи Јованче.

Тихо језерце, обасјано фењером, дочека их пуно замишљеног ћутања. Једва се усудише да и шапућу, јер им се све чинило да ће се сваког часа испод ниских каменитих сводова чути нечији тајанствен глас:

— Еј, ви тамо, тишина!

— Да измјеримо дубину? — прошапута Мачак.

— Мјери.

Мачак спусти у воду конопац на коме је био везан камен. Већ послуже кратког времена осјети како камен додирну тврдо дно.

— О, па овдје је сасвим плитко.

Конопац једва да је утонуо нешто преко пола метра. То их обрадова.

— Да загазимо, шта велиш, Јованче?

— Хајдемо.

Спустише љестве у језерце и убрзо се нађоше до преко кољена у хладној води. Мачак се стресе.

— Брр, хајде ти први, ево ти фењер.

Јованче је опрезно газио неравним каменитим дном пажљиво носећи фењер. Вода је постајала све дубља. Најзад им се попе скоро до паса. Мачак неодлучно застаде.

— Ја не бих даље.

— Ништа се ти не бој! — пришапну му Јованче опчаран тајанством подземне просторије. — Полако само.

Даље је вода постајала све плића. Најзад им је допирала једва мало преко глежњева. Јованче одједном диже фењер и суздржано узвикну:

— Пази, ено пролаза!

Пред њима, на пола метра изнад воде, указа се висок процијеп у стијенама, довољно широк да може проћи и одрастао човјек. Мачак се опет узнемири.

— Зар ћемо и тамо?

— Па зашто смо онда газили толику воду. Идемо.

Новопронађени ходник био је кривудава и неједнаке ширине. Ишао је најприје равно, а онда поче да се спушта наниже све док не изби у једну пространу дворану пуну каменитих стубова и дебелих мокрих кречњачких свијећа, које су висиле с високе таванице.

— Шта је оно, чујеш ли?! — трже се Мачак.

Однекле, из неодређена правца, чуло се јасно пљускање и жубор воде. Јованче неодлучно застаде.

— Чекај, с које ли то стране допире?

Читава дворана, са својом збрком стубова, пролаза, пукотина и мрачних удубљења, била је испуњена шумом невидљиве воде. Куда да се крене?

Мачак поче да просипа нешто из свог дубоког џепа. Јованче га зачуђено погледа.

— Шта то радиш?

— Сијем глогиње.

Јованче примаче фењер и спази у Лазаревој руци пуну шаку ситних црвених бобица глога.

— Шта ће ти то?

— Да означим с које смо стране ушли у ову дворану, могли бисмо залутати.

— Их, баш сам ја луд! — пребаци сам себи Јованче. — Како се тога нијесам сјетио? Заиста, овдје се лако може изгубити пут.

Кренуше најприје насумце, између два најдебља стуба, а кад одмакоше десетак метара, с лијеве стране зачу се појачан шум воде. Јованче застаде.

— Идемо тамо, шта велиш, мајсторе?

— Можемо — тихо се сагласи Мачак.

Послије седам-осам корака наиђоше на бистар поточић, који им је сјекао пут и брзао некуд у таму.

— Да кренемо низ поток? — упита Јованче.

— Хајдемо.

Дуго су ишли низ тунел газећи поточић. Уквасише се низ краће брзаке, букове, па чак и читаве мале водопаде. На неким мјестима тунел се толико стјешњавао да су само с муком успјели да се провуку између влажних клизавих стијена.

У почетку једва примјетљиво, а касније све јаче, почеше да осјећају хладан дах промаје.

— Примичемо се неком отвору, отуда дува — рече Лазар Мачак.

Брзајући, поточић је закретао ходником удесно и губио се у једном тако тијесном отвору да је немогуће било унутра се завући. Мачак пажљиво освијетли фењером, а затим озбиљно погледа у Јованчета и занијека главом.

— Даље се не може. Куд ћемо сад?

Испитивали су лијево-десно, док на самом заокрету ходника, откуд су дошли, скоро у висини својих глава, не открише широку рупу у стијени. Баш из ње је струјала она промаја.

— Пази, гледали смо стално у поток, а ово нијесмо ни опазили — рече Јованче.

Како је она рупа стајала доста високо, муке их је стајало док се успентраше до ње, а онда кренуше даље сасвим погнути, понегдје и четвероношке, јер је ходник био врло низак и неподесан.

Одједном се Јованче сасвим исправи, јер се ходник на томе мјесту ширио и радосно повика:

— Свјетлост!

Подиже се и Мачак. На томе мјесту тунел се пењао стрмо навише. Из тога правца продирала је разливена бијела дневна свјетлост.

— Видиш ли? — узбуђено упита Јованче.

— Видим! — весело дочека Мачак.

На рукама и кољенима, клижући се, они пожурише уз камениту стрмину. На два-три корака пред циљем заблијешта их из једног отвора тако јака свјетлост да обојица чврсто зажмурише.

— Шта је сад ово? — чисто се препаде Мачак.

Свјетлост им се учини јача од икакве сунчане, коју су дотад видјели. Једва се привикоше на њезин бљесак и слободно погледаше у правцу откуд је она допирала.

Пред њима је био висок усправан процијеп у стијени при дну много шири, сав обасјан. Дјечацима се у почетку учини и сувише узак за пролаз, али кад стигоше до њега, без по муке провукоше се кроз распуклину и стадоше, изненађени и задивљени.

Ниско испод њих пружала се уска стрма долина обрасла густом шикаром. Дубоко доље светлуцао је, извијуган и танак поток Леденица. Добро су га познавали, текао је подно њихова села, избијајући испод мрких стијена у једном влажном и мрачном склопу.

— Пази, па Леденица је у ствари овај исти пећински поток низ који смо ми данас ишли — досјети се Јованче.

— А пећински поток исти је онај који тече кроз Прокин гај и тамо понире — додаде Лазар Мачак.

— Видиш, то си се добро досјетио! — скоро ускликну Јованче. — У-ух, гле каква је стрмина испод нас.

Размичући танко јасеново шикарје пред отвором, они се опрезно и плашљиво надвирише над стрмен под собом. Оно се скоро окомито обарало наниже, право некуд према невидљивом извору потока Леденице. Баш доље под њима, у сјенци стијешњене долине, налазио се мрки хладни склоп, извориште потока.

— Овуда је немогуће спустити се — рече Јованче и нехотице устукну пред провалијом.

— Могло би се изићи тамо на страну, погледај само десно — скрену му пажњу Лазар Мачак.

Удесно од њих, све до сусједне шумовите косе, протезао се ред ситна јасенова жбуња израсла у пукотинама стијена. Држећи се за њ, некако би се, вјероватно, и доспјело до онога спасоноснога шумарка.

— Да опробамо? — упита Јованче.

— Хајдемо — кратко се сложи Мачак. — Не гледај само доље испод себе, добићеш вртоглавицу.

За дјечаке, лаке и окретне пењаче као што су били њих двојица, ово није представљало неки нарочит подвиг. Колико су само пута они, ловећи голубове, отпузали уздуж читава црквеног крова, испентрали се по унутрашњим гредама торња, спуштали се у камените поноре по читавој околини тражећи гнијезда голубова дупљаша.

За мање од четврт сата обојица су већ били у шумарку. Отуд, искоса гледајући, није се примијећивао ни траг онога отвора који је водио у њихову пећину. Потпуно га је скривало оно жбуње пред улазом.

— Мени се чини као да сам све ово сањао — прену се најзад Јованче и превуче руком преко чела.

Истог трена, на првим брежуљцима с друге стране Леденице запрашташе пушке, а за њима се огласи митраљез: ду-ду-ду!

— Гле, зар је непријатељ већ дотле продро! — препаде се Мачак и скочи на ноге. — Па то је пред самим нашим селом.

— Богами, тако је! — диже се и Јованче. — Хајдемо брже натраг, у Прокин гај!

XV

Битка која се распламсавала пред самим селом Липовом, све се више ближила Прокину гају. Читава дружина, осим Јованчета и Мачка, била је на окупу у свом логору. Од њих двојице ни трага ни гласа.

— Док су се њих двојица некуд крадом изгубили, сигурно смишљају неку нову мајсторију — увјерљиво рече Ђоко Потрк.

— Ђаволу ти мајсторија! — љутио се Стриц. — Та чују ли пушке све ближе, а ипак нас остављају саме. Мора да су се препали, па некуд бестрага побјегли.

— Није сваки страшљивац као ти! — пецну га Луња.

— Страшљивац, страшљивац! А погледај рупе на мом шеширу! — разгоропади се Стриц — је ли то од пушчаних зрна или је од мачкова репа?

Битка се преносила некуд улијево од Гаја, а кад изненада запуца однекуд и с десне стране, Ник Ђулибрк само поблиједи и кратко рече:

— Заобилазе Гај, опкољавају.

У дубини Гаја зачу се пуцање грана и нејасан разговор. Сви поскакаше на ноге.

— Ето војске! — викну Потрк.

Сви су скамењено зурили у правцу одакле се чуо жамор, али им се лица одједном разведрише.

— Па то су наши, наши!

Кроза шуму су журним кораком долазили Јованче и Лазар Мачак.

— Та гдје сте ви већ? — повика Стриц нестрпљиво. — Већ је вријеме да се бјежи, а ви ту...

— Готово је, сад више од бјежања нема ништа! — дочека Јованче задуван.

— Како нема? — јави се Ник.

— Нема. Војска заобилази и опкољава Гај. Ми смо једва промакли кроз неку шикару. Пођемо ли сад напоље, похватаће нас као пилиће.

— Па шта ћемо сад? — препаде се Стриц и сједе на земљу.

Јованче се само згледа с Мачком и шану му:

— Морамо с њима у пећину, другог излаза нема.

— Како би било да испаднемо на ону страну до друма и да умакнемо у кукурузе? — забринуто предложи Стриц. — Отуд се још ништа не чује.

Још он и не доврши реченицу, а баш из онога правца од друма снажно запрашташе пушке. Сви се унезвјерено окренуше на ту страну.

— Ено неког! — повика Ник последије неколико тренутака.

Кроза шуму је лудачки јурио некакав чича с натуреним шеширом. Једва га препознаше.

— Па то је пољар Лијан!

Чича главачке допаде до логора и разрогаченим очима забуљи се у дјечаке.

— Па ви сте још ту?! Живи сте, а?

— Живи, живи! — умири га Јованче.

— А мене спазише на ивици Гаја, па кад распалише од механе из пушака, у-ух! — стресе се чича. — Зазујаше око мене зрна као рој пчела. Ето их сад овамо.

— Откуд знаш? — упита Мачак.

— Па чуло се међу њима да је у Гају наш главни партизански логор. Тако је причао један њихов заробљеник.

— Онда нам ваља одмах у скровиште — дочека Јованче. — Хајдемо брзо.

Јованче окрену у јаругу, према пећини. Идући за њим у стопу, Стриц је брижно гунђао:

— Куд ли ћемо сад, нек сам ђаво зна.

Кад Јованче смаче онај трн с отвора пећине и увуче се унутра, Стриц само зину.

— Кад ли сте само ископали ту рупу, ђаво вас однио?

Мачак упали фењер и додаде га Јованчету.

— Ето, па ти иди напријед, а ја ћу остати посљедњи да поново намјестим трн и прикријем улаз.

— Ма коликачку су само рупетину ископали! — чудило се Стриц пужући четвероношке за Јованче- том све док му овај не одговори:

— Та видиш ли да је ово пећина, шпилџа.

Провлачећи се одмах за Стрицем и вукући за собом кују, Николица је гунђао:

— Зашто су ово начинили овако мрачно?

— Правили су га по ноћи па је зато тако испало! — објешењачки дочека Ђоко Потрк.

Потмуло али све ближе споља се чуо прасак пушака. Непријатељ је продирао у Прокин гај.

XVI

Увртут, фењер на поду пећине освјетљава, једну поред друге, двије главе: дјечју и псећу. И дијете и псето спавају. Види се и крајичак необичне простирке на којој њих двоје леже. То је нека географска карта на којој се јасно виде посљедњи огранци босанских планина, ријека Сава и Славонија. Псето је испружило своју главу с десне стране Саве, уздуж Босанске Посавине, док дјечак лежи у Славонији притискујући увом планину Папук као да одоздо ослушкује нешто врло занимљиво.

Дјечак се буди, жмирка, досјећа се гдје се налази и обраћа се псету:

— Жуја, јеси ли ти гладна?

Куја само пријатељски махне репом, али зато из ћошка, с друге стране фењера, долази одговор:

— Сви смо гладни. Ја бих сад појео читаву погачу и четрдесет печених кромпира.

— И ја бих, драги Стриче.

Прошло је већ богзна колико времена откад су се дјечаци склонили у пећину, а још увијек не могу да изиђу напоље. Кад је Јованче први пут пошао да извиди је ли непријатељ напустио Гај, чуо је разговор и грају војника баш на ивици јаруге и брзо се повукао натраг у пећину.

— Још су ту, не можемо изићи.

Други пут је, добровољно, пошла у извиђање Луња. Напољу је већ била пала ноћ, али је неустрашива дјевојчица ипак изишла напоље, довукла се до самог логора Тепсије и ту открила читаву гомилу непријатељских војника. Лежали су око

велике ватре док је близу њих било наслагано неколико гомила сандука. Будан је био једино стражар.

Кад се вратила у пећину и друштву испричала шта је видјела, Лазар Мачак само прогунђа:

— Гомиле сандука, велиш? — то им је сигурно муниција.
— Хајдемо, Јованче, да и ми погледамо.

Извукоше се заједно с Луњом, допузаше до логора и дуго су зурили у ватру, у спаваче и сандуке. У близини открише и коње, који су довукли муницију.

— Хм, ако се они овдје улогоре који дан, слабо ће то бити за нас — прошапута Јованче. — Видиш ли само колико су они тога навукли.

Врло забринути извиђачи се вратише натраг у пећину.

Остали су већ били полијегали простијевши пода се неке ствари из Мачкове радионице: вреће, картоне и географску карту.

Убрзо је заспао и Јованче. Колико је тако проспавао, то ни сам не би умιο казати, али кад се пренуо, прва му је мисао била:

— Ваља опет у извиђање.

Отпузао је брже излазу не будећи остале, али чим је изишао напоље и попео се до руба јаруге, спазио је на десетак метара испред себе непријатељског стражара. Војник је зијевао и чешао се.

— Богме нам ни данас нема изласка из пећине! — сневесели се дјечак спуштајући се натраг у јаругу.

У пећини настаде забринуто савјетовање. Сви су били гладни, неиспавани и забринути због својих код куће. Није се

знало је ли непријатељ продро даље, до њихових кућа. По причању пољара Лијана, партизани су заузимали положај у првим шумарцима иза Гаја спремајући се да непријатељу спријече продор даље у село.

Лазар Мачак одједном тако гласно узвикну да Стриц од страха сједе на земљу:

— Идемо на онај излаз више потока Леденице!

— Их, па како тога да се не сјетим! — зачуди се Јованче.
— Тамо у оној дивљини сигурно никог нема.

Убрзо мала поворка крену преко подземног језера. Напријед је ишао Мачак с фењером. Посљедњи је био Јованче. На најдубљем мјесту језерца Николица је газио воду скоро до врата, док је његова вјерна Жуја пливала тик уз његова леђа наслањајући му главу на раме.

Послије много провлачења, посртања и падања, мала поворка коначно изби на излаз повише Леденице. Дубоко у кланцу испод њих сребрно је блјескао поток, уоквирен у зеленило. Послије онога пећинског мрака и тјескобе, читав тај обасјани предии пред њима учини се дјечацима као неки призор из каквог земаљског раја.

— Их како је лијеп овај наш крај! — оте се Ђоки Потрку из самог срца.

— Само да још није онога тамо — уздахну Јованче показујући руком на бријег иза кога се чуло ријетко пушкарање.

Започе пипаво и опасно прелажење од пећинског излаза према оној шумовитој коси. Најзад сви срећно стигоше под окриље шуме, укључивши ту и кују, која се јуначки борила с каменитом стрмином не изостајући ни стопе за својим Николицом.

— Е, сад се можемо одморити — с олакшањем одахну Јованче, а читава дружина, као да је само чекала на тај знак, поваља се по мекој простирци сувог лишћа. Једина је куја, дигнуте главе, пажљиво њушкала ваздух окренута према дубини шуме. Одједном се Луња узнемирено промешкољи, сједе и забринуто рече:

— Неко има у шуми.

— Шта кажеш? — прену се Стриц и узе преплашено да звјера око себе. Он је чврсто вјеровао да Луња има неко шесто чуло којим открива и види и оно што други никако не примјећују. Зна он добро тога тихог окатог ђавола, који види три метра испод земље.

— Неко хода по шуми — опет ће дјевојчица али још није честито ни довршила реченицу а Јованче, загледан у дубину шуме, скочи на ноге и викну:

— Николетина! Еј Николетина!

Испод сјеновита лиснатог свода јекну крупан глас:

— Еј, ко је то? Јес ти то, Јованче?

— Ми смо, ми смо! — радосно повика Стриц.

Убрзо, у колони по један, изрони из шуме читав један вод партизана, предвођен митраљесцем Николетином.

— Откуд ви ту? Шта има ново? — упита Јованче.

— Шта ће бити ново. Нестало нам пушчане муниције — забрунда Николетина. — Остало свега по метак-два на борца.

— Их, да им је сад она тамо муниција! — оте се Лазару Мачку.

— Која муниција? — начуљи Николетина уши.

Сад Јованче поче причати све доживљаје дружине од тренутка кад су побјегли у пећину. Николетина је нетремице слушао, а онда се изненада пљесну по кољену.

— Чујеш, па и ми би могли вашим путем натраг кроз пећину и усред ноћи изненадити непријатеља на спавању. Било би онда муниције за читав одред.

Дуго и узбуђено, Николетина се савјетовао са својим борцима како да се изведе тај необични подвиг, а онда послаше курире у штаб одреда да исприча о Николиним плановима за следећу ноћ.

— Кажи команданту, ако чује пуцњаву из Прокина гаја, да се не изненади. То ми ударамо иза леђа непријатељу.

Пред саму ноћ вод крену стрмином према улазу у пећину. Водили су га Јованче и Мачак. Дружина остаде да их чека у шуми.

— Богме не бих нипошто био ноћас на мјесту непријатељског стражара — прогунђа Стриц замишљено.

XVII

Непријатељски стражар, који је те ноћи стајао на заравни испред логора Тепсије, заспао је и управо је сањао како се налази на некој гозби, кад га стегну за раме гвоздена ручерда митраљесца Николетине. — Да ниси писнуо!

— Добро, добро. Додај ми само ону прасећу главу! — промрмља стражар мислећи да то разговара са неким на гозби.

— Даћу ти ја главу! — шапатом попријети Николетина. — Ћути док си читав, јер си иначе печен!

— Није лоше ни печење — прогунђа стражар. — Треба само да је с кромпирима и уз то које перце салате.

— Ни перца од тебе неће остати! — прошишта митраљезац. — Очерупаћу те као пијевца!

— Ни пијевцу није мане — мрмљао је стражар. — Ваља га само добро скувати.

— Овај ти је потпуно луд! — зачуђено прогунђа Николетина па му скиде пушку и фишеклије, опрезно га положи на земљу и натуче му капу на очи.

— Спавај само, бебице, добићеш лончић млијека.

— Само нек је из ракијске боце — додаде стражар и захрка.

Тек тада Николетина опази да је стражар подобро пијан. Баздило је из њега као из бурета.

Николин вод срећно је прошао кроз пећину и у поноћ се прикрао логору Тепсији. Све је спавало тврдим сном, јер се

коморџијска братија, чувари муниције, била понапила неке опљачкане ракије.

Разоружаше их за трен ока и све их нагураше у велику, „школску“колибу.

— Сједите ту и да се нико макао није.

У логору открише читаво брдо муниције. Промућурни Николетина одмах предложи:

— Све ово треба склонити у пећину. Тамо ће бити најбоље сакривено. Један сандук муниције раздијелише борци међу собом, а остале одвукоше у велику дворану пећине.

Пред саму зору Николин вод удари из Прокина гаја у леђа непријатељу, који није ни слутио шта се у току ноћи одиграло у његовој позадини. Изненађени у тврдом предјутарњем сну, домобрани и не покушаше да пружи неки озбиљан отпор. Распасани и необучени скакали су преко живица и плотова и трком шибали кроз високе кукурузе.

— Држ га, држ га! — драли су се сељаци јурећи у потјеру и грабећи разбацано оружје, ранце и другу војничку опрему.

Командант партизанског одреда још увијек није од чуда могао да дође до себе. Слушао је Николино задихано причање и задовољно се ударио по кољену.

— Толика муниција, и-их! Дајдер овамо тога Јованчета да га и ја видим.

Дуго је разговарао с отреситим дјечаком, потомком хајдука Јованчета, слушао о његовим сигналним ватрама по околним брдима, о логору и пећини, а на поласку му је дао велику њемачку електричну лампу и неколико уложака.

— Ево ти, момче, за твоја истраживања по пећини.

Гледао је пажљиво у дјечака, а онда замишљено додаде:

— Не би било лоше имати тако млада и промућурна курира. Видјећемо већ и поразмислити.

Дружина дочека Јованчета и Мачка с веселим клицањем. Већ су се били забринули да који од њих није настрадао у борби која се тога јутра водила.

Кад у Јованчевим рукама спази ону велику електричну лампу, Стриц само избечи очи.

— То су партизани сигурно отели од њемачкога генерала.

XVIII

Страдање своје војске и губитак онолике муниције у Прокину гају непријатељ није могао тако лако прежалити. Већ сљедећи дан, послије оне борбе, над селом Липовом појавише се три велика бомбардера и почеше да круже изнад Прокина гаја.

Дружина је била на окупу у логору Тепсији. Кад зачуше зврјање мотора, Стриц се брже-боље успентра наврх првог дрвета и узбуђено објави:

— Ево их три, све један већи од другог. Завијају око гаја.

— Бомбардоваће баш нас — рече Мачак блиједећи.

Дјечак је имао право. Непријатељски авијатичари добили су наређење да бомбардирају Гај и да униште оно складиште заплијењене непријатељске муниције. Нико од њих није ни слутио да је муниција већ склоњена на сигурно мјесто, у Мачкову пећину.

Кад чу за бомбардовање, Стриц се сјури низ дрво окретније од какве вјеверице.

— Дружина, трком у пећину! — командова Јованче.

Тек што се посљедњи дјечак увукао у пећински ходник над Гајем се зачу злослутан фијук пуштене бомбе. Он се све више појачавао, претвори се у прави урлик и најзад се посред Гаја проломи заглашна експлозија. Над устрепталу шуму суну гарав тумбас дима, земље, покиданих грана и лишћа.

Дјечаци у пећини осјетише како се над њима стресе и задрхта земља. Ђоко Потрк скрушено про- шапута:

— Само да која бомба не провали у саму пећину.

Земља се поново стресе, затим још једном, а онда заређа да се ђипа и подрхтава као да под њом врије и тутњи сам паклени катао. Одјек бомби слијевао се у једну непрекидну хучну и моћну грмљавину.

— Оде наш лијепи Гај — тужно прошапута Вањка Широки.

Кад бомбардовање коначно престаде и шума утихну, дјечаци се лагано извукоше из јаруге. До- чека их задимљена шума пуна мириса од сагорјела експлозива и паљевине.

Извирујући изнад ивице Гаја, Лазар Мачак повика:

— Гори наш логор!

Као по команди сви дјечаци јурнуше према логору Тепсији. Горјела је једна од споредних мањих колиба и пламен се већ дотицао крова велике „школске“бараке. Мачак повика:

— Рушите малу колибу!

За трен ока запаљена колибица била је растурена и угарци погашени.

У логору је бомбардовање причинило приличну пустош. Набројаше четири дубоке јаме од бомби. Многе гране околног дрвећа биле су поломљене, једно дрво упола ишчупано из коријена. На старој букви бијелиле су се бразготине од гелера.

Лазар Мачак презриво слеже раменима.

— Ех, баш је и овај рат нека будалаштина. Толики авиони лом и грмљавина, а кад погледаш: три-четири јаме, неколико поломљених грана и једно изваљено стабло. Са једном једином сјекирицом и малом тестером, ја ћу за три дана начинити десет кориснијих и бољих ствари.

Ђоко Потрк нешто се замисли, поче да се смјешка и неочекивано рече:

„Лазар Мачак, вешти брат,
више вриједи нег сав рат.“

— То ти је добро — сложи се с њим Јованче.

Изненада се кроз Гај појави пољар Лијан. Стиже међу дјечаке, огарављен и љут, и стаде да грди:

— Пекао сам у пољу кромпире, а они, прасци једни, потегоше бомбом па посред сриједе моје ватре. Сва срећа што сам на вријеме скочио у неки јарак, иначе бисте ви, дјечаци, још данаске стајали скинутих капа над гробом раба божјег, многогрјешног пољара Лијана.

Ђоко Потрк, нешто нарочито оран за пјесму, избаци ко из пушке:

— *Пољар Лијан, страх пастира,
погинуо крај кромпира.*

XIX

Командант одреда дуго је разговарао с Николетином Бурсаћем о смјештају партизанске радионице за оправку оружја и најзад се сложише да је за њу најпогодније мјесто сам Прокин гај, и то баш логор Тепсија.

— Близу је поток, воде има доста, близу пут, а у близини је и она чувена Мачкова пећина.

— А зашто је зову Мачкова? — зачуди се командант.

— Због неког дјечака, Лазара Мачка, који је први пронашао улаз у њу.

Зовнуше у штаб Јованчета.

— Момче, хоћеш ли нам уступити свој логор за партизанску механичарску радионицу.

— Већ сам га дао за школу — озбиљно рече дјечак.

— Наћи ћемо ми за школу погодније мјесто — рече командант.

— Добро али бих и ја вас нешто замолио — изненада се нешто досјети Јованче.

— Хајде да видимо.

— Примите у радионицу и мог друга, Лазар Мачка. Он је рођени мајстор.

— Добро, друже, примићемо врло радо — сложи се командант.

— И ја сам за то — додаде Николетина.

Убрзо логор Тепсија оживје од лупе сјекира и чекића, од стругања пила и ларме мајстора. Градиле су се нове баракe, смјештали стругови, разне машине и механичарски алат. Почеше пристизати оштећени митраљези, пушке и револвери. Довезоше чак и један мали пјешадијски топ.

Оружје је поправљено напољу, под старом буквом. Није се имало кад чекати да радионице буду готове.

Један стари механичар из вароши, познат мајстор, већ првих дана запазио је Лазара Мачка.

— Чим је узео у руке прву алатку, ја сам одмах видио да је то створено за мајстора — причао је он с одушевљењем. — Ово ће бити мој насљедник, пазите што вам кажем.

Једина Мачкова мана била је та што је почео мало с висока гледати своје старе другове, све сем Јованчета, вође дружине.

— Како сте, дјечаци, шта радите? — питао их је он и правећи се важан додавао. — Ми у радионици не дижемо главе с посла.

Међутим, једног дана дочекаше га Стриц и Потрк немарно и надувено.

— И ми смо ти, брате, много у послу, спремамо се на омладински војнополитички курс.

— Шта, шта, какав курс? — трже се Мачак.

— Лијеп, друже, лијеп — нагласи Стриц. — Има тамо један одсјек за позадинске курире. Тамо одлазимо ја, Јованче, Ђоко, Ник и Вања.

— Па куд ћете кад то завршите?

— Држаћемо везу између штаба одреда и сеоских одбора: преносити обавјештења, наређења, тражити кола за превоз рањеника, муниције, хране.

— Их, их, што се правиш важан! — рече Мачак.

— Ехеј, важнирање ће доћи тек послије, кад се мало увјежбамо и ојачамо па постанемо прави војни курири. Онда ћемо ићи од чете до чете. Биће ту онда и пушка, торбица, војнички опасач. Нема ту шале, брајко мој.

Стриц је говорио праву истину. Послије неколико дана прорадио је у Липову омладински курс и уза њ одсјек за курире. У будуће курире доспјела је читава Јованчетова чета. Иако Николицу нису примили јер је био и сувише мали, он се ипак, већ првог дана, увукао у курирску учионицу и отуд га већ нико и ничим није могао истјерати.

— Нек само неко приђе, одмах пуштам Жују! — грозио се он.

Руководилац курса, провјеравајући да ли су сви слушаоци у разреду, увијек је на крају прозивао и малишана:

— Николица с приколицом!

— Ту смо! — озбиљно се одазивао дјечак и том би приликом звецнуо и ланцем да покаже да је и Жуја присутна.

Кад је командант одреда навратио да обиђе курс, неко га упита за Николицу.

— Друже команданте, имамо ту једног малог добровољца. Колики он мора бити да би могао у курире?

— Никако мањи од пушке! — кратко рече ратник.

Донесоше двије пушке: ону велику, југословенску и малу, талијанску. Николица одмах притрча талијанској пушчици,

постави се уз њу и весело објави:

— Ево, гледајте, већи сам од ње!

Командант се само насмија и пресуди:

— Кад је тако досјетљив, нек остане на курсу.

Тако се Николица помијеша међу курире.

XX

Једног дана Луња на раскршћу изненада испаде пред пољара Лијана.

— Стриче Лијане, два непозната сељака шуљају се кроз кукурузе према Прокину гају.

— Непознати сељаци? Јеси ли ти то добро видјела? Да то није неко од наших?

— Није, није. Прислушкивала сам њихов разговор. Причају о војној радионици.

— Иди за њима назорице, а ја ћу тркнути до радионице да јавим — рече старац. — Кад те зовнемо, да си брзо дошла.

Пољар одјури до радионице у Гају и узбуну стражу. Четири наоружана партизана одмах кренуше у потјеру, с њима и Лијан.

— Луњо, о Луњо, доћидер овамо! — викну старац.

Девојчица се за десетак минута створи поред патроле.

— Гдје су? — упита старац.

— Ено их у јарузи, праве нешто.

Партизани се тако изненада сјурише у јаругу до непознатих људи да ови немадоше кад ни да скоче на ноге. Један партизан пограби кутију, која је лежала на земљи између њих двојице, загледа је и викну:

— Па они праве паклену машину, погледајте!

Одведоше их у штаб одреда и узеше на испит. Тамо се утврдило да су то преобучени непријатељски диверзанти, они што бацају у ваздух штабове, радионице и слагалишта муниције. Непријатељска команда послала их је у Прокин гај да тамо пронађу складиште заплијењене непријатељске муниције и да га баце у ваздух. Авијатичари су им јавили да бомбе нису уништиле складишта.

— Гле, колико им је само стало до муниције! — чудило се командант. — Сва срећа што не знају за оно склониште у Мачковој пећини.

Сви у штабу зачуђено су гледали у тиху ћутљиву Луњу, а кад им још пољар Лијан исприча све што је знао о њој, командант задивљено рече:

— Па она је рођени обавјештајац исто као и ти, Лијане.

— Нисам ја узалуд четрдесет година био пољар — кочоперно дочека старац. — Ја по шуштању кукуруза оцијеним да ли је у њиви крава, овца, човјек или је то само обичан вјетар. Погледам ли само неку шикару, одмах знам гдје се, по прилици, крију дјечаци, а гдје сједе дјевојчице забављене брбљањем. Погађам куд се провлаче људи кад иду у крађу дрва, куда дјечаци кад пођу пљачкати воће, а куд ће опет окренути неки странац, који воли да не буде ни од кога виђен.

— Добро, а како је ова мала научила сву ту мудрост?

— Ехе, то је код женског свијета друкчије — заврти пољар главом. — Женско ти се с тим роди. Жена ти има за то нос да напипа гдје њезин чича крије паре и ракију, погађа у ком дућану има шарених марама и других беспослица за њену душу, осјећа још по кораку да ли се њезин старац враћа пијан или љут. Још овако мала, као ова Луња, она одмах затрепери чим се у близини појави нешто ново и необично.

— Луња је, значи, душу дала за извиђача? — приупита командант.

— Та више се ја поуздам у њу нег у свој рођени нос — искрено признаде старац.

— Онда да је дамо теби за помоћника — предложи командант. — Вас двоје могли бисте контролисати читав онај крај села према вароши: пазити ко долази, ко пролази, шта се чује и види.

— Врло добро! — пристаде пољар. Свак ће радо примити овако изоштрена и осјетљива помоћника.

Кад је чула какав је задатак добила, и то заједно с лукавим пољаром, Луња се од среће само тихо осмјехну. Шта има љепше него по звуку једног јединог откотрљаног каменчића погодити да се неко спушта низа стрмину, наслутити да иза густе живице неко сједи у хладовини, по птичјој граји открити групу сакривених дјечака. То је посао за који поред очију, уха и носа треба још нешто, неки тајанствен унутрашњи глас, који на вријеме дошапне сваку необичну и узбудљиву новост.

— Добро, помагаћу стрицу Лијану — рече она једноставно и просто као да је у питању једна најобичнија ствар.

— Ни птица нам неће промаћи у село, а да је нас двоје не опазимо! — свечано обећа стари пољар и младићски завитла по ваздуху својим нераздвојним штапом.

XXI

Сваке вечери, враћајући се с предавања на курсу, Стриц је пролазио крај куће оне „дебеле Марице“ због које се, некад, толико препирао с Луњом.

Истину говорећи, Марица баш није ни била тако дебела. Био је то здрав округао дјевојчурак, плаве косе и модрих очију, насмијана и добродушна. Читала је бабама из календара кад је који празник, бранила пролазнике од паса, помагала чобанима да савладају непокорна говеда, једном ријечју: уживала је у томе да се некоме нађе при руци.

Кад већ задуго не би било никога коме је требала помоћ, дјевојчица би у ћошку своје баште чистила пут којим су пролазили мрави и причала:

— Брзо, брзо, мравићу, ево, склонила сам овај велики камен. Ево, и травку ћу ишчупати. Хајде, пожури. Мравко Мравковићу из мјеста Мравињака.

Кад би спазила Стрица како наилази друмом, цурица би сва заблистала.

— Стрико, сврати да причамо.

— Та ком је данас до приче, рат је — правио се Стриц јако запослен.

— Их, па нек рат мало причека — чаврљала је Марица. — Нисам те видјела још од синоћ.

Стриц је оклијевајући, прилазио, а дјевојчица је, кријући нешто у шаку, наређивала:

— Хајде, зини, имам нешто за те.

Метала му је у уста језгру од ораха, кришку јабуке или штогод слично, а дјечак је, слатко мељући

јаким зубима, само мумљао: .

— Гле, откуда ти ово? Баш је било добро.

Једном, док су из тамног вечерњег неба пролијетале крупне кишне капље, Марица увуче своју плаву главицу под Стричеву руку и загрута:

— Сакриј ме од кишице.

— Гле, ђаво је однио, како је умиљата! — прогунђа у себи дјечак топећи се од миља. — И како само има меку косицу, као свила.

У сјећању му тренутно мину Луња, али само као лака сјенка, а златаста Маричина коса била је ту, жива и опипљива. Па ко да сад мисли на нешто друго!

И навади се тако Стриц да се сваког предвечерја сусреће с Марицом на друму, под баштенском оградом. Блажено жмурећи, отварао је уста, па да му је она ставила у њих макар и метално дугме, он би њега, чини му се, у сласт појео. Та како дугме! Прогутао би читаву ниску цијелих ораха као ћурка коју хране за празник.

Маштајући свакодневно о Марици, Стриц је пролазио кроз село занесен као да не гази по земљи него по меку облаку изнад кога трепти и прелијева се обасјана главица његове плавојке. Опазише то чак и његови у кући, па га дјед упита зачуђено:

— Часте ли вас то на курсу ракијом, кад си тако усвијетлио очима? Можда ти је каква цурица што год уврачала?

Ту промјену на Стрицу најприје и најболније учила је обавјештајка Луња. Брзо је сазнала ко је био узрок тој Стричевој

необичној занесености. Наравно, Марица, ко ће други бити. То се могло и очекивати.

— Украли су ми, дакле, најбољег друга из дјетињства — размишљала је она идући кроз поља на ивици села. — Оде мој Стриц и ја остадох сама.

Да је тих дана одакле наишла читава непријатељска патрола, могла је неопажено промаћи поред Луње, растужена дјевојчица то не би опазила. Она више није гледала ни поља, ни живице, ни стазе, била је с тугом загледана само у своје мало опустошено срце.

— Стриче, зашто си отишао, а да се ни обазрео ниси.

Једном је, тако замишљену, изненади Јованче. Шуљао се њој иза леђа, очекујући сваки час да ће се опрезна дјевојчица, као и увијек, окренути још прије него он до ње стигне, али ништа не би од тога. Већ је сасвим пришао и стао изнад ње, али је дјевојчица и даље погружено сједила ништа не примјећујући.

— Луњо!

Дјевојчица подиже очи нимало изненађена. Чинило се да јој је свеједно ма шта се догађало на свијету.

— Луњо, шта је то с тобом? — забринито упита дјечак и саучеснички је помилова по коси.

Дирнута његовом бригом, Луња сакри главу на Јованчетове груди и тихо заплака.

— Луњо, душо, шта ти је?

— Сви сте ви мене оставили, читава дружина! — промуца Луња.

Јованче се сјети скорих прича о Стрицу и Марици, па рече с прекором:

— А зар сам ја своју Луњу заборавио? Зар сам неког више волио него њу? Кога, реци ми?

Луња се још више приби уза њ и протеча:

— Откуд ја знам, та ти увијек само ћутиш.

— Да, ћутао сам — признаде дјечак. — Тебе је мој друг волио па зато...

Луња се трже, увријеђена и љута:

— Нико мене више не воли, нит ја кога!

Јованче се нетремице загледа у њезине уплакане сјајне очи и упитно надиже обрве:

— Зар ни мене не волиш?

Љуња обори поглед и лагано, сасвим лагано наслони главу на његову мишицу.

— Ти си нешто друго. Ја сам се тебе помало бојала. Сјећаш ли се како си оно некада скочио кроз школски прозор? Нико се никад то није усудио.

— Па тако си и ти урадила.

— То је било само због тебе — признаде Луња и осмјехнувши се погледа га великим сјајним очима.

Не знајући ни сам што чини, али осјећајући да тако треба, Јованче се пригну и пољуби је у косу.

— Ето, сад видиш да те волим.

Луња је ћутала, умирена, тиха и срећна, а кад Јованче устаде и крену, она га предано помилова по рукаву.

— Наврати некад и овим крајем. Ту ћеш увијек наћи мене и стрица Лијана. Ја ћу те сваки дан чекати.

XXII

Крајем јесени од четири омладинске чете створен је Омладински ударни батаљон, понос читавог одреда. За команданта је постављен Николетина Бурсаћ, славни митраљезац и надалеко позната и чувена партизанска делија.

Чим је примио нову дужност, Николетина је замолио команданта одреда: .

— Друже команданте, како би било да ми дадеш курире из бивше Јованчетове дружине.

— А зашто баш њих? — зачуди се командант.

— То су ми комшије, пријатељи и помагачи из најтежих дана окупације. Имам у њих пуно повјере-ње.

— Па добро, Никола, поведи их са својим батаљоном.

Пред полазак у батаљон, читава дружина искупи се код Јованчетове куће.

— Дјечаци, сјутра ћемо сви у војску — рече Јованче. — Како би било да се послјије подне сви искупимо код нашег старог логора и да се опростимо с Прокиним гајем.

— Хоћемо, хоћемо! — зовнућемо и Лазар Мачка и Луњу.

— И пољара Лијана — додаде Јованче. — Он је наш стари савезник.

Послије подне, кад се дружина поче искупљати поред свог старог логора, претвореног у радионицу, заједно са Стрицем појави се и његов дјед с јагњетом на рамену.

— Ехеј, шта ти је то? — гракну пољар Лијан.

— Како шта!— радосно повика чича. — Испраћам унука у војску, ваља то прославити.

— Хе-хе, мој драги, ипак си нешто заборавио — завреча пољар. — Камо ти ракија за нас, честите старце.

— Ту је и ракија — намигну дјед. — Ево је.

Старина завуче руку у џеп од чакшира дубок скоро до кољена и отуд извуче пуну пунцату боцу.

— Видиш ли је, чиста као суза.

Док се јагње окретало на ражњу, окупљена дружина претресала је своје успомене из веселих и узбудљивих дана свог одметништва. Ракијска боца шетала је од пољара до Стричева дједа и натраг, све док се, испражњена, није коначно смирила између двојице накићених старина.

— Е, сад се најзад смири, стара, глупа и празна боцо! — повика пољар. — Твоја памет сад се преселила у наше мудре главе.

Стриц је крадом, попут кривца, бацао поглед на Луњу, али дјевојчица се правила као да га и не види. Сједила је поред Јованчета, тиха, срећна и занесена, као да су сами на свијету.

— Гле како је данас красна ова наша обавјештајка! — прошапута Ђоко Потрк, увијек осјетљив на сваку љепоту.

— Их, баш ми је некаква — кисело смрси Стриц.

— За нас ће она увијек бити љепша од твоје Марице! — добаци му Ђоко, пецкајући га.

— Тако је, то и ја велим, бојс! — озбиљно додаде Ник.

Стриц само ућута. Морао је признати да његови другови имају право. Изненада се растужи. Његово, у основи добро

срце, жалило је искрено за својом добром другарицом из тешких дана одметништва. Она га је некад вољела преданије и с више пожртвовања нег што ће га више ико у животу вољети.

Једва је ухватио згодну прилику да јој прошапће:

— Луњо, не љути се бар сад на растанку. Опрости.

Девојчица га погледа, топло и мило, као и оних минулих дана и рече:

— Стриче, нећу те заборавити, али знај: никад више нећеш наћи оне своје некадашње Луње.

На растанку га је још једном погледала озбиљно и тужно и једва чујно протепала:

— Не, нећу те заборавити.

Отишао је Стриц, носећи у души прву истинску тугу у животу и неизбрисив лик тихе дјевојчице, која га је некад предано вољела и коју он ипак није умио сачувати.

XXIII

Иза брда тресу и одјекују топови. Бије се велика битка. На слободну партизанску територију наваљује њемачка дивизија „Принц Еуген“.

Омладински ударни батаљон креће на пут. Још ноћас биће убачен у борбу на најопаснијем сектору бојишта.

Лазар Мачак и Луња стоје на узвишици више друма и погледом испраћају батаљон.

— Ено их! Ено Ника и Вањке! Ено Ђоке Потрка!

Мачак у колони открива једног по једног свог друга. Најзад је, сасвим на зачељу друге чете, спазио Јованчета и Стрица.

— Ено и нашег харамбаше заједно са Стрицем!

— А гдје ли је Николица с приколицом? — упита Луња. — Њега још увијек не видим.

— Оставили су га код штаба одреда — одговори Мачак. — Премлад је још, па му Николетина не да у борбу.

Јованче спази пријатеље на оној узвисини и домахну им руком. Окрену се и Стриц, а онда показа прстом у правцу оних брда откуд се чула топовска грмљавина као да би да каже:

— Чујете ли само, тамо се за нас кува попара.

Тиха и блиједа, Луња је ћутке гледала за колоном. С њом су, можда заувјек, одлазили они које је највише вољела у животу. Одлазио је дугачки Стриц кога је већ прежалила, али га није заборавила. Одлазио је поносити храбри Јованче, кога ће она носити на срцу чак ако се више никад и не врати.

— Ако се не врати?

Као да јој одговара на то њезино тајно питање, Мачак одједном проговори:

— Вратиће се опет наши дјечаци, треба у то вјеровати.

На зачељу посљедње чете климало је некакво коњче претоварено котловима и којекаквом старудијом. За њим је бодро корачао пољар Лијан шешира забачена на потиљку.

— Ехеј, куда, шефе? — повика Луња.

Лијан, њен дотадашњи „шеф“ у обавјештајној служби, весело одврати.

— У бој, душо, у револуцију!

— Збогом, шефе! Не заборави ме!

— Збогом, душо, памтићу те!

И тако се растадоше дјевојчица Луња и њезин „шеф“, дугогодишњи пољар, бескућник и весела скитница, испичутура Лијан.

Тутњи у ноћи битка, трза се Луња иза сна, ломи се одјек у Прокину гају. Нема више некадашњих безбрижних дана ни обијесних дјечјих игара, у рат је отишла Јованчетова дружина.

Држите се добро, моји дјечаци! Јованче, Стриче, Ђоко, Ник, Вањка Широки, ми вас чекамо да се опет вратите.

Нек буде онако како сте се договорили на последњем састанку у Гају: они који остану живи, састаће се једног дана опет у Прокину гају, наложиће ватру у логору Тепсији и око ње ће причати о онима који се нису вратили. Причаће дуго и с љубављу, али само лијепе ствари. Само лијепе ствари, јер то

једино остане иза човјека и то је било једино богатство наших дјечака.

^[1] *Штурм* – јуриш.

Table of Contents

ПРВИ ДИО 2

I 3

II 6

III 11

IV 14

V 18

VI 23

VII 28

VIII 32

IX 34

X 37

IX 41

XII 45

XIII 49

XIV 52

XV 57

XVI 60

XVII 65

XVIII 69

XIX 72

XX 75

XXI 78

XXII 80

XXIII 83

XXIV 86

XXV 91

XXVI 94

ДРУГИ ДИО 97

I 98

II 101

III 103

IV 106

V 109

[VI 112](#)
[VII 114](#)
[VIII 118](#)
[IX 122](#)
[X 125](#)
[XI 129](#)
[XII 134](#)
[XIII 138](#)
[XIV 140](#)
[XV 145](#)
[XVI 148](#)
[XVII 152](#)
[XVIII 154](#)
[XIX 156](#)
[XX 159](#)
[XXI 161](#)
[XXII 164](#)